

ТИЛЕҮБЕРГЕН ЖУМАМУРАТОВ

АРАЛФА КЕЛДИМ
ОРАЛЫП

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдан _____

21.04.18	713
28.08.18	132
4.09.19	31
18.11.19	2319
3.02.20	410

99
шуратов
ср. ш.
2016.
соосуд.

изб. отд. РППО «Своя» б/ф. 99-1-90
тир. 4.700.00 Г П. Зак. Б-25

УДК: 821.512.121

ББК: 5 Қар
Ж-93

Т. Жумамуратов «Аралға келдим оралып» —
Нөкіс: «Қарақалпақстан» баспасы, 2016-жыл,
324 бет.

*Дизил сөзлерим жұлдыздай,
Жылтылдап тұрсын қундыздай.
Сөз саллансын сулуу қыздай,
Сүйсін шадлы елим менің!*

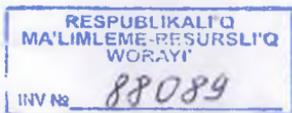
Балалығынан төкпелетип бирден шығарған қосықлары да уйқас хәм мазмунға, көркемлик бояуларға ийе, жаслығынан шайырлық айтысында жеңилмеслиги менен данқ таратқан, бәрше шығармаларын, поэзиялық романын да ядый айтып, хасыл дөрстпелери менен мәнәуиятымызды байытқан, әдебий жөнелисте өз алдына бир дәуирди жүзеге келтирип, шайырлық мектебин жаратқан — Өзбекистан хәм Қарақалпақстан халық шайыры, Бердақ атындағы мәмлкетлик сыйлықтын лаурсаты, «Халықлар дослығы», «Хүрмет белгиси» орденлерине миясар болған, драматург, дилмаш, публицист, тарийх, әдебият, тил, көркем өнер билимданы Тилеўберген Жумамуратовтың жұлдыздай дизилген гәўхар сөзлери, философиялық даналығы хәр дәуирде де кеуиллерди толқытып жасай береді.

Китан шайырдың үй архивиндеги түп нуска кол жазба дереклерге тийкарланып дүзилди.

Таярлаған: **Малика Тилеўбергеновна Жумамуратова**
филология илимлери кандидаты, доцент.

ISBN 978-9943-981-85-0

© «Қарақалпақстан» баспасы, 2016

ШАЙЫР ҲАҚҚЫНДА СӨЗ

Тилеуберген шайырға Аллаһ Таала илхәм берген.

Миртемир. Ташкент.

Тилеуберген Жумамуратов — уллы шайыр.

Фафур Фулам. Ташкент.

Тилеуберген Жумамуратов — ләбинен от ескен шайыр.

Шухрат. Ташкент.

Япырмай, Тилеуберген, бала, ағып турған дәрья ғой!

С. Муханов. Алматы.

Жүзден жүйрик шайыр едің сен сондай!

... Көплер қосық жазады, ал, ол шайыр болды.

И. Юсупов.

Ҳақыйқый шайыр деп Тилеубергенди айтыуға болады.

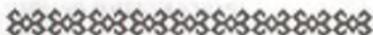
А. Дабылов.

Қәдирлеген кәлем жанын,
Ишкен сөздің зәм-зәм палын,
Шеберликтің сәранжамын,
Уққан шайыр Тилеуберген.

С. Нурымбетов.

Тилеуберген өзінің тууылып өскен жерлери — Арал теңизи жағаларында тап сол жерде тууылып, өмир сүрген устаз-шайыр бабалары — Бердақ, Күнхожа, Әжинияз бенен Аяпбергеннің ҳасыл сөз маржанларын көкирегине тоқып, солардан шайырлық өнерин үйренди. Бул жағынан карағанда Тилеуберген, сондай-ақ Аббаз аға менен Садык ағаларды, тап сол уллы классик шайырлардың творчествосын дауам еттириуши нызамлы мийрасхорлары деуге болады.

И. Сағыйтов.

Дөретиушилигиниң характери жағынан Тилеуберген халық шайырлары болған Аяпберген шайыр, Аббаз шайыр, Садық шайырларға жүдә жақын турады. ... шебер шайыр Тилеуберген Жумамуратовтың хәзирги заман халық шайырлары А. Муўса улы, Аббаз шайыр Дабыл улы хәм Садық шайырларға карағанда, әлбетте, оның творчествосында көп ғана өзгешеликлер бар, хәттеки поэтикалық техникалық жактан олардан алда турады. Сонлықтан да, халық шайыры Аббаз шайыр бир сөзинде «хакыйкый шайыр деп Тилеубергенди айтыўға болады» деген еди.

Ә. Пахратдинов.

Тилден пайдаланыўды еле жаксы билмейтуғын көплеген жас авторларға мен халық тилиниң таптырмайтуғын шеберлери Қ. Айымбетовтан, Т. Жумамуратовтан, С. Нурымбетовтан үйрениниң дер едим.

М. Нурмухаммедов.

Өзиниң барлық характери менен Тилеуберген Жумамуратовтың таланты сийрек ушырасатуғын талант. Ал, талант — халық ғәзийнесси.

С. Ахметов

Шайыр музасы, шайыр жүреги «Дослык, дослык, дослык» деп соғады.

Қ. Мақсетов.

Бир илимпаз, бир тилши, әдебиятшы карақалпақ тилин қанша дәрежеде терен билемен десе де, Т. Жумамуратовтай билиўи мүмкин емес. Буны айрықша белгилеп өтиў керек.

Қ. Султанов.

Қосык болып атылғанда,
Албырады батырлар да...

К. Рахманов.

Минберге шықсаныз гүўлер шапалақ,
Көркем сөз тиреги өсер шақалап,
Жийендей сөзинди елиң бахалап,
Кимсең Тилеуберген болып турыпсаң.

Т. Мәтмуратов.

Йошар Омар Ҳайям болып,
Сөз зергери Тилеуберген.

К. Мәмбетов.

«Макаръя сулыу» косық романында жарқын образдылық, афоризмилік, асығыс диалоглар, юморға толы халық тили қарақалпақтар турмысын кең түрде анық, исенимли көрсетиуге мүмкіншилик берген.

Анатолий Щербаков.

Ташкент, «Звезда Востока» журналынан.

Қарақалпақ шайырларының ағласы — Тилеуберген Жумамуратов.

Азербайжан жазыушылары.

Қарақалпақтың ири шайыры. Сіз өз үлкенізде қазақ әдебиятының да үгіт-нәсиятлаушысы болып табыласыз. Дийдарыңыз да, отлы қосықларыңыз да кең даламызға, кең пейилли халқымызға жүдә таныс, қымбатлы!

Қазақстан Жазыушылар Ауқамы.

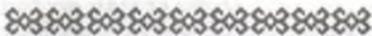
Сіз өзіңіздин шығармаларыңызда тууған халқыңыздың қахарманлық ислерин шебер жырлайсыз, сатираның оты менен талай-талай унамсыз қахарманларды өртейсиз. Өмириңиз узақ болғай!

Украина Жазыушылар Ауқамының президиумы.

Қарақалпақстанда шайыр Тилеуберген Жумамуратовтың қосықтары кеңнен таралған, оның өзи барлық жерде сүйіспеншилик пенен күтип алынады. Бул өз үлкесинің, жерлеслеринің өмирин хәм қарақалпақ халқының тарийхын терең билетуғын жазыушы. Оның поэзиясы тууылған топырақ, миллий фольклор менен тамырласып кеткен. Өзбекистан хәм Қарақалпақстан халық шайыры атақларын алыу тегинлікте болмайды.

Юрий Карасев. Москва. «Огонёк» журналынан.

Белгили халық шайыры, шайыр-философ, шайыр-азамат, шайыринсан, халықлар дослығының хәм тууысқанлығының әжайып жыршысы, тәбийғый таланты, хасыл дәрәтпелери Ұатанға хызмет

етиўдин жарқын үлгиси болған халкының атаклы перзенти, аксақалларының бири, бизиң садық достымыз Тилеўберген аға Жумамуратовқа.

*Ең жақсы тилеклер ҳәм ҳүрмет пенен
Челн жазыушылары.*

Баянлаўдың жағымлылығы, динамикалылығына бола, «Макарья сулыў» көлемли шығарма болыўына карамастан бир дем менен окып шығылады.

И. Михайлова. «Литературное обозрение» журналынан.

Мениң алдымда Өзбекистан ҳәм Каракалпакстан халық шайыры Тилеўберген Жумамуратовтың жаңа «Макарья сулыў» китабы. Автор бунда әдиллик ҳәм гуманизм идеяларын жырлаушы «Қырық кыз» киби әжайып қахарманлық дәстанды дөреткен халық дәстүрлерине садық қалған.

*Джеймс Паттерсон — америкалы.
«Московский литератор» газетасынан*

Хўжетлерди ҳәм бай фольклорлық мийрасты изертлеў Т. Жумамуратовқа романда узақ дәуирдин психологиялық айқын атмосферасын тиклеў имкәниятын берген.

...Өткен әсирлердеги көркем сөз усталарына куры еликлеў емес, ал, олардың көркем полотноларды дүзиўдеги көп планлы ҳәм курамалы дәстүрлерин даўам етиў ҳәм раўажландырыў шайырдың «Макарья сулыў» шығармасын айрықшалап турыпты.

Людмила Кислова «Смена» журналынан.

Рәнбөрән дөретпелери менен бизиң мәмлекетимиздин барлық халықларының эстетикалық фәзийнесин байытыўға үлес қосқан каракалпак халкының дана ҳәм уллы перзенти, шығыстың сүйикли шайырларының бири, аса ҳүрметли аксақал — Тилеўберген Жумамуратов.

Атахан Сейфуллаев. Душанбе.

— I —

АМЫ БУЛАК, АҚТӨР ДУНИА АМЫ ДУНИА

АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА
АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА
АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА
АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА

ДУНЬЯ БАСТА
ХӘММЕ
УШЫН ҚУРЫЛДЫ!..

АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА
АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА
АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА
АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА АМЫ ДУНИА

Жақсылық тозбастан сақланар есте.

Еңбек пенен турмысыңды хәсемле!

*Бирге жүзген шад өмирдің айдынын,
Дослар мениң ең қәдірли байлығым.*

Шынлық — алтын, жайнап турар нур болып.

Гөнермейди елге еткен жақсылық.

Хақ сөз айтсаң хеш абырай түспейди.

*Кип-кишкене баланың да қыялы,
Айдан өтип, барып қайтар Марсқа.*

А

АДАМ КЕЛЕР, КЕТЕР ДҮРКИН ХӘМ ДҮРКИН...

Адам келер-кетер дүркин хәм дүркин,
Жүрек кыймак емес дүньяның көркин.
Улыкмандай мың жыл өмир сүрсен де,
Соның аржағында бар тағы бир күн.

Адам бойы аласа деп тарыспа,
Пил де оннан артып түспес алыска.
Кип-кишкене баланың да қыялы,
Айдан өтип, барып кайтар Марска.

Адамға жаманлық — кураллы урыс,
Жақсылық — сыйлыққа берген гүлдәсте.
Силтесен силтнер қылышқа қылыш,
Жақсылық тозбастан сақланар есте.

Адам ушын ең сулыұлық жүректе,
Гөззаллық аз, мийұс питпес теректе.
Дүньядағы көркемликке түс берген,
Ең сулыұлық еңбек сүйген билекте.

Адамдағы түрли-түрли сыр қандай,
Биреулер зор, биреу қудай урғандай.
Миллет етер турса киртгәй хәмелге,
Хүкиметти жалғыз өзи қурғандай.

Анам айтып еди, билсин жаслар, деп,
Алдыңызда талай тау хәм тас бар, деп.
Басып өттим сол жоллардың мәнзилін,
Алда тағы асатуғын асқар көп.

Аспан-жердей дос-душпанның арасы,
Бирак, мынау хәдийсеге қарашы:
Ийт қапқаннан жаманырақ аұырды,
Бир достымның сырттан шаққан жарасы.

Ақмақ бәрха ақыллыны күйдирер,
Пышық болып тырнақларын тийдирер.
Оның ушын өкпелеуге орын жоқ,
Жақсыға да, жаманға да ийт үрер.

Ауыздан сөз шықпақ керек байкалып,
Гәп мәнисин илип алар жай халық.
Абайсызда айтқан айып сөзинди,
Атлы қуып алалмасаң қайтарып.

Атақ-абырай — дауыллардың куйыны,
Өрлейберсең жыйналады жыйыны.
Мүлгип жатсаң көрсетпейди қарасын,
Сондай оның сақлауынын қыйыны.

Айтып берген алжасықты, мақұлды,
Көріп турған жырақ пенен жақынды,
Данышпанлар ғәзийнссин сақлаған,
Жан сырласым — кітап деген ақыллы.

Алым болмақ — мәртебе,
Теғин адам жарай ма,
Адам болмақ бир төбе,
Алымлықтан онай ма?!

Ақмақлар да хәмел ушын қумар дым,
Алма питпес ағашында шынардың.
Ешек қалар бәрха ешек жайында,
Төбесине көтерсең де минардың.

Ах урғанда шатылып зор наўқасқа,
Қапашылық ушырасса да бул басқа,
Сен қәдирсиз адам болмақ емессең,
Уапалы дос хақ кеўилли жолдасқа.

Алаберсең аз болмайды салмағы,
Бергеннің де болмай қалмас алмағы.
Қолдан келсе жақсылық ет адамға,
Ол өзіннің қуанышың алдағы.

Аса бийик шайырлықтың тауы дым,
Соған шығып бурқытабер дауылын.
Досларыңды сөзің менен қуантып,
Тууын қулат әдиліктің жауынын.

Алжасса мойынлау ақыл каймағы,
Ким қәтенді көзге айтса, пайдалы.
Бетке түскен дақты, қараны-ақты,
Көрсетиуіші достым дейбер, айнаны.

Абырай жыйнау ұсайды,
Ийне қудық қазғанға.
Ыдысың қалмай босайды,
Жөнсіз жерде қызғанда.

Артықмаш ердің ақылы —
Әлеуметті басқарған.
Бурынғының нақылы:
Ақылсыз ғайрат бас жарған.

Ауырлықты көрмеген,
Қәдірін билмес мазаның.
Бахытқа мәни бермеген,
Турмыстың шегер азабын.

«Ақылыма достым бағын» деп,
Өзимді дана демеспен.
Менің де қәте жағым көп,
Қашпайман қутлы кеңестен.

Ақылы кем, шала десе, шаламан,
Ақылы зор, дана десе, данаман.
Не десе де ықтыяры өзінде,
Әйтеуір мен халқым айтса инанаман.

Ә

ӘДЕБИЯТ САБАҚЛАРЫН БАЙҚАҒАН ...

Әдебият сабақларын байқаған, —
Сезип атыр. Ҳакыйкатын айтаман:
Сайызлатқан муғаллимлер биразы,
Кәйтер еди оқытылса қайтадан?!

Әдетін — шуғыллық, талабың ғыжақ,
Биреуіге — биз бердин, биреуіге — пышак.
Жаслар жүрегине ғалауыт салдың,
Қырық шәхәрди бузған әзәзүл усап!

Әне, жарамсақтың хәдден асканы,
Тек хамаллы оның күни, аспаны.
Басқаларды шыбын шелли көрмейди,
Ийт танымас ийесинен басқаны.

Б

БУЛ ДҮНЬЯНЫҢ АТҚАН ЖАҚТЫ ТАҢЫ ДА ...

Бул дүньяның атқан жақты таңы да,
Бағынышлы тәбияттың заңына.
Хәмме нәрсе жуп-жуп болып жаралған,
Түн артынан күн келеди тағы да.

Биреу ойлар, гәухар бар деп түсинде,
Биреу ойлар, полат бар деп күшинде.
Өзин қоян санайтуғын адам жоқ,
Арыслан жатыр хәр жүректің ишинде.

Биреу — патша, көптің қолы жетпеген,
Биреу турмыс кеширип жүр еп пенен.
Кок гүмбезли бул аспанның астында,
Хеш ким де жоқ дым мүсийбест шекпеген.

Биреу ауыр айтты, биреу айтты тез,
Айтқаны сол, қатты созге қатты сөз.
Биреулерге тилин менен оқ атып,
Сен олардан күтип жүрме татлы сөз.

Биреулер бар, хәулиреди далбайға,
Бийиклесең, асылады шалғайға.
Ийтлер үрген менен кәруан көшеди,
Хәр заманның ақмақлары болмай ма?!

Бул дүньяда қайғы-шадлық бар екен,
Әуелинде егиз болып дөреген.
Бир уақытта жапа шегип отырсам,
Бир жағынан қуанышты көремен.

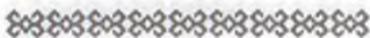
Болды талай қуяшлы күн, сая күн,
Жеп те көрдим биразлардың таяғын.
Ең ақырғы тәғдийрине танысып,
Мени урған ғәриплерди аядым.

Болдым жаста мен анамның жалғызы,
Жетпис жаста ким болмайды шал киси.
Жууығарада қартайтпайды деген бар,
Болса елдің шын жүректен алғысы.

Болса ҳақлық хәм наҳақлық тарысы,
Пинхан болар әдилсиздің хәр иси.
Ишқирнелик деген де бир наўқастай,
Хақыйқатлық — емлейтуғын дәриси.

Бала десе ықлас неге артады?
Гейде урыссам, мухаббатым бар тағы.
Не дууасы бар екенін билмедим,
Мәргиясы жүрегимди тартады.

Биреу айтты: — Қуяш сулыу, нур сулыу,
Деди биреу: — Бағда гүлдер шын сулыу.
Биреу айтты: — Бети сепкил болса да,
Хәр адамға сүйген яры дым сулыу!

Бирге жүзген шад өмирдин айдынын,
Дослар — мениң ең кәдирли байлығым.
Дослық жүрек оты менен жеңгенбиз,
Талайларын таудай үлкен қайғының.

Буйымның жақсы жаңасы, —
Мүтәжинди питкерген.
Дослықтың жақсы гөнеси, —
Сынақлардан өткерген.

Баласы жүр бир жерлерде «суу» ишип,
Ана отыр уйқыламастан «уу» ишип.
Жигит келип көрсеткен соң «концертин»,
Жүрек қалды муздай болып сууысып.

Базы биреулер айтқан тилди алмайды,
Хақ адамды көз-көреки алдайды.
Әуел бастан ар жағына бермесе,
Ауырыу қалса да, әдет қалмайды.

Болсаң егер ақыллы хәм билимли,
Үзип қойма абырай деген гүлинди.
Көпшиликте пәтиуасыз көпирип,
Бузып алма, беглигинди, сынынды.

Биреулерге хеш бир адам жақпайды,
Туу сыртынан жаманлайды, датлайды.
Өлгеннен соң гөрге жалғыз көмилер,
Ол жақтан да жақсыларды таппайды.

Биреулердин ислериниң бәри еп,
Тек алдаудан басқа сирә кәри жок.
Үйренискен әдет сирә қала ма,
Ақмақлықты емлейтуғын дәри жок.

— Беу қызым-ау, жуұмапсан ғой шамасы,
Асқан гөшиңниң жоқ хеш бир мазасы!?
— Таи сабынлап жуудым апа! — дегенде,
Жамбасына бир-ақ урды анасы..

Биреу нан ийискепти, ишип арақты,
Сада кемпир аң-таң болып қарапты:
— Қурттай ишип, аузын таппай алжасты,
Көрдің бе? — деп келинин түртіп сорапты.

Бир-биреуге жүзлеринди кубартып,
Отырасыз, урыспакқа кумартып.
Мың кубылып, жанды отқа жаққаннан,
Хош кеуилли, татлы сәубет мың артық.

Базы биреулер байлық жыйнар, өлместей,
Аскынады минез-қулқы жөнлеспей.
Көз-көреки, жанған отқа урынар,
Узағырақ жасағысы келместей.

Бергенлер де, билгенлер де жийренген,
Хәр ким оған нәлет айтар күйгеннен.
Парахорлық өз алдына бир кесел,
Дийуанадай қолын жайып үйренген.

Биреу шалжақлады байлық тапқанға,
Арсынбады харам деген аттан да.
«Урлық түби — хорлық» деген мақалдай,
Бир күнлери шарта түсти қақпанға.

Биразлардан жасың үлкен ағасаң,
Ким жантасса, соған айып тағасаң.
Тириликте жақтырмасаң хеш кимди,
Өлгеннен соң қайдан жақсы табасаң?!

Бир нәкуста зәрре бийик өтипти,
«Айыуман» деп талтаң-талтаң етипти.
Қопалықтан жығып алып столын,
«Пешка»лары «ферз» болып кетипти.

Баз биреулер жигитликти қыймайды,
Жас өтсе де қайкылығын қоймайды.
Жанын қыйнар еки жаққа жалтақлап,
Еки ғарбыз бир қолтыққа сыймайды.

Бурынғылар кылыш соққан, оқ соққан,
Қарсыласқан жауын ғана қақсатқан.
Әждархадай бул заманның душпаны,
Адам туқымын қуртатуғын зат соққан.

Баспалатар, ақымақ сөзин жөн десек,
Мен ҳақкымда таратыпты он өсек,
Қарғалардай ғаркылдаса жөнелди,
Он өсекке атып едим бир кесек.

Басты ийип алайын мен қолыңнан,
Ҳақ сөйлесең жалбақлаған қулыңман.
Сындыраман бирақ азығу тисинди,
Бурмақ болсаң ҳақыйқатлық жолымнан.

Биреу алым дейди, биреу надан деп,
Биреу жақсы дейди, биреу жаман деп.
Бәринен де, ең жоқарғы дәреже,
Айтса болар, ақ көңилли адам, деп.

Бир бақсының билгени тек бес нама,
Өмиринше қызықпаған басқаға.
Ойлап турсам, хәр намасы түсипти,
Мәмлекетке мың-мынлаған ақшаға.

Бир жыллары талантлыны талатқан,
Илхам деген қууат алар қанаттан.
Сулуулықты, шайырлықты әзелден,
Тәбияттың өзи бөлек жаратқан.

Биреулер бар, тикенекти «гүл» дейди,
Пилди — шаян, қумырсқаны — пил дейди.
«Сыншыман»-дер, иштен болған соқырдай,
Ақ-қараны дурысырақ билмейди.

Баяғыда қара күнлер тууыпты,
Ескен дауыл сындырыпты ууықты.
Қорған бузып, ел зарлатқан «батыр»дың,
Ақырында дийуанасы шығыпты.

Бираз тауық жүрип еди жап-жақсы,
Есерленип еки қораз айқасты.
Күни менен қан сорғалап, жулқысып,
Екеуі де сатып алды науқасты.

Г

ГӨНЕРМЕЙДИ ЕЛГЕ ЕТКЕН ЖАҚСЫЛЫҚ

Гөнермейди елге еткен жақсылық,
Қартайғанда еркелетер жас қылып.
Шеңгел болып кесе турар алдыңнан,
Болса сенде хйіле, тәсил, пәс қылық.

Гейбир түнде ағарғанша узақ таң,
Мыңсан қыял бирип-бири узатқан.
Гейде мени қанатына мингизип,
Айналады қус жетпеген узактан.

Гей биреулер тийген менен жаныма,
Жалатайлық қосылмаған қаныма.
Мен биреуді алдамасам, гәп сонда,
Өкинбеймен өзим алданғаныма.

Гүл солса да, туқым қалар гүзінде,
Өмиримиздің жалғасы бар бизің де.
Гөззаллардың сулыұлығы жоғалмас,
Өлген күни перзент қалса изінде.

Гей сулыұлар ерке өсер үйінде,
Зорды берип ғайры нағыс кийімге.
Жеткенде де, өмирдің көп сынағы,
Жүре алғай, жалтылдаған қүйінде.

Гей биреулер ар, уятын тауысқан,
Адамлықтан хайуанлыққа ауысқан.
Үйди тонап, жанды қыйнап алғаны,
Артық емес хұждан менен намыстан.

Гөзаллар бар жигит кеуилин тастырған,
Мақсетінди билип иске астырған.
Ерге қууат, үй-ишине берекет,
Ол бар жерде таскынлаған дастурхан.

Д

ДУНЬЯ БАСТА ХӘММЕ УШЫН ҚУРЫЛДЫ!..

Дүнья баста хәмме ушын қурылды,
Жаслық тахтым қашықласа бурынғы.
Барлық жанның хуқықы тең биз бенен,
Келгенлерге босатамыз орынды.

Дүнья иши — таусымастай уақыя,
Дана сөзи — көзимизге готыя.
Хеш илимпаз қалтасынан алған жоқ,
Өмириңнің өзи — философия.

Дүнья жүгин аркасына тийеген,
Инсан деген уллы атқа ийемен.
Базыбиреулер адамлықты умытып,
Хайуан исин ислегенге күйемен.

Даңк деген де дауыллардың қуйыны,
Өрлейберсең жыйналады жыйыны.
Мүлгип жатсаң, сениң менен иси жоқ,
Сондай оның сақлауының қыйыны.

Данышпан деп жүр екенбиз маңбасты?...
Хайран болып қыялларым алжасты.
Кешеги күн журттың бәри мактаған,
«Периштелер» бүгин көрсең «албаслы»...

Дауыс көрки жанға ләззет, бай талап,
«Түрлендир»-деп койылады жай талап.
Бүлбилдің де, қораздың да паркы жоқ,
Үш ырғақты таулай берсе қайталап.

Дәпингендей сенин кандай күшин бар,
Шуғыл жора, талантлыға ишин тар.
Оған тийсең мың жудырық гезеули,
Хәл сынассаң, жапырақтай мушын бар.

Дослық сыры айланады узақтан,
Шынығады өте-өте сынақтан.
Душпан етер жалғыз ауыз сөз ғана,
Өмириңше кетпейтуғын кулақтан.

Досларың жүр емин-еркин дем алып,
Шайыр достым, хәр адымың жаңалық.
Шашынды тез қырау шалып қалыпты,
Болыу ушын мийнетіңе гүәалық.

ЕГИН ТӘРБИЯСЫ БАСТАН БОЛАДЫ!..

Егин тәрбиясы бастан болады,
Адамға тәрбия жастан қонады.
Қараусыз егиннен хеш хасыл күтпе,
Тәрбиясыз бала душпан болады.

Егер анық билгиң келсе жаманды,
Шамалы күн тапсырып көр хамалды.
Укол салып емлемесең жазылмас,
Мурнындағы сегиз батпан самалды.

Елден ерек сонша дүнья жыйнадың,
Беттен кетип намыс деген ийманың.
Өзиң хәзир тунғыйықта жатырсаң,
Буйырмалды журтты талап жыйғаның.

Ери сөгип, хаял қатты сасыпты:
— Тап моллаға айтаман! — деп асықты.
Барса, молла сабап атыр елтисин,
Көриуден бул тапырақлап қашыпты.

Енди анык билдин жаслык өтерин,
Қай уақ бир уақ әжелиң де жетерин.
Шамалы науқаска шарбаяланба,
Тәғдир ушыратпасын одан бетерин.

Ел көркейер, бузакылық тыйылса,
Журтты бузар бес-он шугыл жыйылса.
Биллә, оны хадал адам демеспен,
Сәүсәлимди алапаға буйырса.

Ж

ЖАҚСЫНЫҢ ҮЙИНДЕ ТОЙДАЙ ТАМАША

Жаксынын үйинде — тойдай тамаша,
Ақмақтың үйинде — «ұай-ұай», араша.
Басылмайды былағайлы шауқымы,
Асық ушын өкпелескен балаша.

Жаса өмир, жаса өмир, өрле жас,
Сексеннен өт, тоқсаннан өт, жүзден ас.
Қартайсам да, мәпилик шал болсам да,
Өмир ушын мухаббатым қартаймас.

Жалтақ сөзи — жылтыраған шытақтай,
Ақмақ сөзи тикенекли путақтай.
Көпти көрген қарияларды тынласаң,
Оқылмаған таң-тамаша китаптай.

Жалатайдан сақ бол, мәрт болсаң егер,
Ақмаққа жантассаң, абырайды төгер.
Жаманға жақсылық — басыңа бәле,
Ешеклер семирсе, ийесин тебер.

Жаксыға жазықсыз жаманлык етсең,
Жууабын күте бер, болмай арқайын.
Атызыңа кандай дақылды ексең,
Туқымына қарап питер хәр дайым.

Жанған оттай жайнап турса гүл деген,
Ким бар соның сулыұлығын билмеген.
Көзиң менен, көңлиң менен өлшенер,
Хәмеллини мақтамай-ақ тил менен.

Жасыл мийұа тилин менен егилмес,
Мениң анық достым болсаң көңиллес,
Айтпай көрсет ұападарлық белгинди,
Хеш биреу де қуры суұға семирмес.

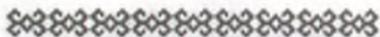
Жаксылык қылсаң — ескерткиш,
Саклаұлы олжа тапқаның.
Жаманлығың — сескенткиш,
Өзиннің түсер қақпаның.

Жаксы-жаксы тил қатсаң,
Шийрин жуұап аларсаң.
Тилиң менен оқ атсаң,
Машақатқа қаларсаң.

Жаксыға хамал ырыстай,
Арды қолдан бермейди.
Ақмаққа хамал қылыштай,
Алапаға сермейди.

Жигитликти мәртлик пенен таптың ба?
Бул ғарры да бөбек болған ұақтында.
Қарт алдында жаслығыңа мактанбай,
Ойланып қой келешегің хаққында.

Жылап туудың бул дұньяға келерде,
Қайғы ортақ, адам болсаң егерде.
Хешбир қайғы шекпесең де өмирде,
Ең болмаса бир жыларсаң өлерде.

Журттын бәри жаксы көрер жананы,
Жаңа кийим, жаңа затлар табады.
Жаңадан да жаксылары бар екен,
Гөне достың болмас сирә жаманы.

Жаксылар көп дүньяда,
Бауырыңа тартқандай.
Жаманлар бар дүньяда,
Дозак болса атқандай.

Жет соңынан жаксы исти басла да,
Ақмақ душпан жаман десе, таслама.
Геүдесиндей мойны жууан болған соң,
Жулдыз бәрха көринбейди шошқаға.

Жаксы хаял, ерин «жаман» демейди,
Әлпешлейди, айға, күнге теңейди.
Жаман хаял сәл нәрсеге бултыйып,
Жүрегинди тили менен егейди.

Жигит болдым жаслайымнан үйленип,
Шад турмыста жасасам да, сый көрип,
Жаксы уя салыуды да билемпен,
Ең болмаса курқылтайдан үйренип.

Жаслайымнан әдебият ермегим,
Қысылсам да, арды қолдан бермедим.
Базбиреулер хәмел менен урса да,
Ғақыйкатлық жолдан тайып көрмедим.

Жаман сыншы нағыз қыйсық айнадай,
Сулұлықты жасырады кайнақай.
Шеңгелди ол көрсетеди гүл етип,
Қумырсканы компайтады пил етип.

Жазда еткен мийнстин,
 Қырманыңды көркейтер.
 Жаста еткен хызметин,
 Мәртебенди үлкейтер.

Жасларда да жаслар бар,
 Хадал туған халкынан.
 Қалбинде бийик асқарлар,
 Қыялы көкке талпынған.

Журттан жақсы гәп күтесен еле сен,
 Басқаларға неге азар бересен?!
 Хеш биреуді тилиң менен тырнама,
 Егер өзін жақсы сөзді кәлесен.

И

ИШКИ СЫРДЫ АНЛАМАЙДЫ ХӘР КИСИ...

Ишки сырды анламайды хәр киси,
 Бала ушын зарлар ана байғусы.
 Бийбисәнем жалтылдаған гүл еди,
 Тезден қартайтыпты перзент қайғысы.

Израил қанын сормақ арабтың,
 Араблар да қалағоймас қарап дым.
 Хәр Ұақытта ким бурын муш көтерсе,
 Өткір жағы соған тийер жарактың.

Инсапсыздың қасийети аз болар,
 Өмир мудам өзгеристе козғалар.
 Лепсикаудың жыйғанлары жоғалып,
 Жақсылардан тозбайтуғын сөз қалар.

Инге қолын апарған,
 Зәхәр шеккен жыланнап.
 Ылас балшық қопарған,
 Патаслыққа былғанған.

Ириккенинди қыздын өзи жақтырмас,
Пискен мийуе шакасында көп турмас.
Теңи келсе, тегин берсең болмай ма,
Қалың алып, хеш ким байлық арттырмас.

К

КҮННИҢ НУРЫ ЖЕРГЕ АШЫҚ ПӘРМАНА

Күннин нуры жерге ашық пәрмана,
Бауырына байлық толған Жер-Ана.
Екеуинин ышқысынан дөреген,
Фәзийнелер адам ушын ардана.

Көп налыма, шуғыл сырттан сөккенге,
Сен мәрт болсаң, кек сақлама өкпенде.
Сен тастырсаң абырайдын булагын,
Түүесилмес аузы менен төккенге.

Көздин нуры жерим менен аспаным,
Елде жүрсе, асқар таудан асқаным.
Қәстеликте бахыт болып көринди,
Қара жерди қайра-қайра басқаным.

Ким қартайса өриси тар, дым қатты,
Жыл өзгертер шырай менен сымбатты.
Хеш бир адам жаман көрмесс өз жасын,
Хәр биреуге өз қатары қымбатты.

Көп оқып, көп билдим, бул азлық етти,
Ас билмес найсаптар аспазлық етти.
Билип тұрып айттым талай нақылды,
Ақмақ хәмел менен устазлық етти.

Күншил жора, ишин жаман тарылып,
Айықпадың, бул ауырыудан арылып.
Күншиллик те, ауыр кесел, абайла,
Өкпең тығып, өлип қалма жарылып!

Күшлимен деп, жазықсызға тас аттын,
Шамалы күн капалықта жасаттын.
Атқан тасың қайта тийип өзіне,
Ауырлығын өзиң тарттың азаптың.

Күн сәулеси турғанында төбенде,
Жарамсыз дос жалпылдаған көлеңке.
Бултлы күни буғып қашар сүринсен,
Қудық қазып ийтереди тереңге.

Көрип едим, Дәулет аға ызалы,
— Өтсен, қалды жаслығым! — деп қызады.
Ғаррылық та жараспай ма өзінше,
Хәр бир мәусим тәбияттың нызамы.

Көзди тартар сулыұлардың жамалы,
Қыйнаса да мухаббаттың самалы,
Адам үшін мухаббатсыз өмирдин,
Мархұмлықтан айырмасы шамалы.

«Кишкентайсан» десе, ширкей көнбепти,
— Ушсам бойым терек пенен тең, — депти.
Гешше шымшық аяқ созып, шәлтийип,
— Асиан, жерди тиреп турман мен, — депти.

Кең минезли не бир дана адам бар,
Инсан көрсе, бәри оның дослары.
Текеминез, келте пикир наданлар,
Жатырқайды урыуынан басқаны.

Көп симирсе арақ-шарап, коньяктан,
Ғарғаны да бүлбүл етип сайратқан.
Биразларды ес-ақылдан айырып,
Қылмыс жүклеп милицияға айдатқан.

Ким қашады абырай менен атактан,
Гейбир залым талант көрсе, отатқан.
Илхам гүли жайнап өсер жанланып,
Тамырлары тазаланса жантақтан.

Қ

ҚУЯШ СЕНИ БАЛАЛЫҚТАН ҮЛКЕЙТЕР

Қуяш сени балалықтан үлкейтер,
Қууат беріп, сымбатынды көркейтер.
Әттен, бірақ, қайта сорып дененди,
Бара-бара таяқ беріп еңкейтер.

Қартлық дәуран «кел!» деп қолын былғайды,
Қара шаштын ағы женип улғайды,
Ұақыт деген бара-бара билдирмей,
Шырайыңның сулыұлығын урлайды.

«Қартлық — атау, айналасы жар екен» —
Деп, нақылды билип айтқан қарекен.
Жаңа түскен келиншектей сынаулы,
Сөйлер сөзи, барар жери тар екен.

Қапалықта өткердим мен жаслықты,
Күншиллерден көрдим талай қаслықты.
Жас өткенде күнім тууып онынан,
Ысқырысқан қысым кетіп, жаз шықты.

Қанша бәрха жениллікке шабарсан,
Рәхәти бар, қол еңбекте қабарса.
Ашшы мийнет көрмей татлы өмир жоқ,
Түнсиз күнди қай жақлардан табарсан?!

Қай адамлар кәтелесіп сүрінсе,
Қала бермес кәтелескен түрінше.
Билгенлер де, билмеслер де гәп табар,
Билимпаздың бір кәтеси билинсе.

Қартайғанда ким алжасса, сол жаман,
Және тағы бос қалғандай олжадан,
Хақты күнлеп, арзаларды қолтықлап,
Нахақларды қууатлаған шал жаман.

Қыял гейде ермеклейди адамды:
«Көзим түсти, әтирапы қараңғы...»
Түсинде де көриу қыйын өлген соң,
Тириликте кәдирлей бил ананды!

Қабак үйип бултанлайсан, басқарма,
Жүрегінде ериместей тас бар ма?!
Сен олардың ким боларын билмессен,
Көз алартып, хәкиренлеме жасларға!

Қайда қалды көркем сынын-сыяғын,
Сырттан көрип, тап анандай аядым.
Әлем гезген «Спутник»тей шарықлап,
Қүни-түни тыным таппас қыялын.

Қосық деген жүреклерди қозғасын,
Мен билмеймен сөзим тозар-тозбасын.
Сонғылыққа мийрас болып қалар деп,
Билгенимди шыжбайлайман өз басым.

Қоңсыларда қоңсы бар,
Душпаныңды дос еткен.
Қоңсыларда қоңсы бар,
Аузы тынбас өсектен.

М

МУХАББАТ ҚАРАМАС ҮЛКЕНГЕ, ЖАСҚА...

Мухаббат карамас үлкенге, жасқа,
Бирак, хәр мәүсимнің самалы басқа.
Мухаббат кәдирин билмеуши де бар,
Маңлайы «дик» етип тийгенше тасқа.

Мөдиршиндей сулыу тартып мыйығын,
Бетин басты, салып көздің қыйығын...
Ынтыкса да жигитине айтпады,
Қара, «сүйдим» деудин сонша қыйынын!

Мен анамның нәли болып көгердим,
Жаслығымда дәрттен басқа не көрдим?!
Мийнет түби — рәхәт, деген шын екен,
Бара-бара катарыма теңелдим.

Маржанның да арасынан тас шығар,
Жай адамнан он есе пәс басшы бар.
Өзим көрдим соның биреу-екеуін,
Мүмкин, бирақ, арамызда аз шығар.

Мал емеспиз өрип жүрген тоғайда,
Адамшылық ақланбайды оңайда.
Журт алдында абырайың төгилсе,
Мал дүньяңның көплигинен не пайда?!

Мен биреуден көрдим нағыз шеп қылық,
Хеш бир жанға рейхимсиз хәккилик.
Пышық болып оған қанат питкенде,
Қустың бәрін құртар еди жок қылып.

Менменшилик кеселден,
Алаңлама аспанға.
Узақлап жүр өсектен,
Сынап-сынап дос таңла!

Мейрими күшли ағаны,
Көзлеринен танырсаң.
Ақылы артық дананы,
Сөзлеринен танырсаң.

Менде де бар басқалардай күш-билек,
Қарыуымнан мухаббатым күшлирек.
Жақсы жанды сүйиуиме келгенде,
Тең келмейди анау-мынау үш жүрек.

Мына үйге барыу кыйын, жасқанбай,
 Барсаң гил ырылды, ийт таласқандай.
 Менсинбейди бир-бириниң сөзлерин,
 Хәр бириниң көкиреги аспандай.

Мен билмедим бул дүньяның сырларын,
 Аспан, жерде неше түрли сыр барын,
 Бирак, сени космонавт дер едим,
 Ел ишинде шарықласа жырларын.

Н

НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН

Нағыз шайыр кем болмайды патшадан,
 Гәп қозғамаң абырай менен ақшадан.
 Қартайғанша қәлемлери шынықпай,
 «Жас шайыр» деп таңылыұшы ат жаман.

Нийетим көп еле иске аспаған,
 Базы биреулер сырттан атар, тас маған.
 Қарсыласқан душпанымнан қорықпадым,
 Қәуиплиси еки жүзлі дос жаман.

Нийети — түлкилик пейили жаманның,
 Бахасын не билсин жақсы адамның.
 Дүздеги бийлиги дузсыз сорпадай,
 Үйине бийлиги жетпеген жанның.

Несийбенин өзи келмес жер-көктен,
 Рәхәт көрер мийнет шегип, тер төккен.
 Сақла қудай, ер қорлаған қатыннан,
 Елдің арын арламаған еркектен.

Нәпси кулы, әй бийдәулет карағым,
Жүз граммға кызарса да кулағын.
Хал кеткенше күни-түни симирип,
Қуртпақпысан магазиннің арағын?!

Нағыз ақмақ дым турмайды ақылға,
Оны сирә тәуір иске шақырма!
Айтқан менен сөзиң зая кетеди.
Жарық ушын шам жаққандай соқырға.

0

ӨПАЛЫ ДОС

Опалы дос айрылмайды өлмесен,
Қашық кетип, егер өзін көрмесен,
Сонда хәм ол тәғдиринае ортақлас,
Алжаспайман, бир жүрегим сол десем.

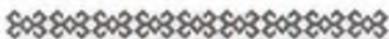
0

ӨЗИҢ ЕМЕС, ЖУРТ ӨЛШЕЙДИ БАХАНДЫ

Өзиң емес, журт өлшейди баханды,
Билгиң келсе жақсы менен жаманды,
Мәрт майданда белли, деген накыл бар,
Шамалы күн болып көрсин хамаллы.

Өмир жолы белес-белес аспа қум,
Хәрбир күнің — кешегиден баска күн.
Қалған жағы және жайсаң нуу тениз,
Десендағы, таттым өмир қаспағын!

Өжетликти бара-бара тууардым,
Дурыс жолға түскениме кууандым.
Жақсы менен жаманларды үйретти,
Көпти көрген Ұақыт деген муғаллим.

Өзгелерди күнлеп күйип-писерсен,
Жазықсызды қулатпақты күсерсен.
Умыттың ба бурынғының накылын,
Биреуге гөр қазсан, өзін түсерсен.

С

САБЫРЛЫЛЫҚ — ЖАҚСЫЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ

Сабырлылық — жақсылықтың нышаны,
Ашыу — душпан, ақмақтың пышағы.
Өз еркиңди ашыуыңа жеңдирсен,
Акыл сеннен тапырақлап қашады.

Сынап көрдем жақсы менен жаманды,
Жаманлардан ашып жүрдем арамды.
Хәр биринің ой-қыялы бир жәхән,
Биреулері жарық, бири қараңғы.

Сый көрерсен, сыйлай билсен егер сен,
Қопал болсаң, абырайыңды төгерсен.
Қатты сөзден хеш бирсүге пайда жоқ,
Ерегиспей, татлы сөзден жеңерсен.

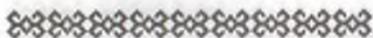
Сөз қалыпты Жийреншедей шешеннен,
«Мийуе питсе, дарак басы төселген».
Жанды қыйнап, тырыстырған тамырды,
Сақлағайсаң, менменшилик кеселден.

Сен хақ болсаң, мен хақ болғым келеди,
Тұлқи болсаң, мен сақ болғым келеди,
Байрон болсаң қутлықлайман өзінди,
Мен тек мәзи Бердақ болғым келеди.

Сайраса да сөзге жетик хақ киси,
Ақмаққа тәсирсиз гәптің жақсысы.
Кеули соқыр кеуил нурын не билсин,
Оған бирдей қараңғысы, жақтысы.

Сау болғайман дөхметшилер дауынан,
Сап денемнің сырқас деген жауынан.
Кәстеликте болдым солғын жапырақ,
Ден саулықта жердің бийик тауыман.

Сууғарылып сансыз кітап-қуралдан,
Шәхәр ғезип, архивлерден сыр алған,
Қол кабарып, мийи шаршап, көз талып,
Алымлық та жүрек каннан жаралған.

Сәл нәрседен қорқып болман, ғәрип хал,
Соқпағынды дурыс жолға жарып сал.
Алдау, хийле соқпақлары туңғыйық,
Тәсил, ептің алды булдыр, бийик жар.

Сен жетімсең көпшиликтен шетлесен,
Олай жүріп көргенсізлік етпе сен!
Бұл дүньяда жасауыңнан не пайда,
Хеш биреуіге мехрибанлық етпесең?!

Сұлыұды да қәдирлесен күн етип,
Ықласыңды тасқын селдей үдетіп.
Гей биреуі жүзин бурып жылт етсе,
Унтар сени жиғерінди кум етип.

Сұлыұ көрдим лала гүлдей балқыған,
Сын-сымбатын қаплагандай алтыннан.
Хүр перидей не гөззаллар шықпаған,
Шын хоширей қарақалпақ халқымнан.

III

ТЕК СУЛЫҰЛЫҚ — МӘЗИ БЕТТИҢ БОЯҰЫ

Тек сұлыұлық — мәзи беттиң бояуы,
Бара-бара ол да түсин жояды.
Ең гөззаллық — ақыл менен мийнетте,
Солар ғана атағынды жаяды.

Татыу турмыс елге абат келтирер,
Дау-тартыстың изи апат келтирер.
Жаксы жупты өмириңнің қууаты,
Ақмақ тили менен сабап өлтирер.

Талай патша, мен болдым деп бахытлы,
Туу көтерип дабылларын қағыпты.
Баяғыдан жасап келген бири жок,
Ғеш ким ирkip туралмайды уақытты.

Таң қаларлық қыял жетпес кәрамат,
Кең аспанның жайнап турған ақ күни.
Онда болмас теңсизлик, я алағат,
Жер жәхәнге бирдей сепкен жақтыны.

Тыпыр-тыпыр палапанның қанаты,
Қарлығыштың ләбин сорып қанады.
Бәримизди тик аяққа турғызған,
Жердің асқар шыңы дейбер ананы.

Түске мегзес бийик дәуран басланды,
Көкке ушып, әлемге көз тасланды.
Жаратылыс сыры жумбақ сонда да,
Ким көришти алыстағы аспанды?!

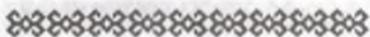
Таптырмайды ақыл менен жеңгенлик,
Ол да ақыл-нәсиятқа көнгенлик.
Бир бәлеге шатпай қоймас адамды,
Басқа түссе ауыр кесел — менменлик.

Түйе көрмес арқасында өркешин,
Ақмақ билмес ақылының келтесин.
Көрингеннің жағасына жармасып,
Хәлин билмей ауырлатар еңсесин.

Турақсызлар үәдесинен таяды,
Ел ишине жаман атын жаяды.
Егер оған айтағойсаң пайдасын,
Қайта саған хәкис айтып қояды.

Түби шийки көп олжаны кәлеме,
Бир куныққан келмес қайтып келеге.
Парахорлық, өзимшиллик, бузыклық,
Акырында шатпай коймас бәлеге.

Тасып турса басындағы ақыл қап,
Айнаны көр, үстіндеги шаңды қақ.
Басқалардың жамауына жабыспай,
Сен өзіңнің жыртығыңның үстин жап.

Тәғдир маған қаратқанда қырын дым,
Талай сапар хақлығымнан сүриндим.
Тап усындай дәрежеге жетемен,
Дегенди хеш ойламаппан бурын дым.

Талант тилеп алмақ қыйын достан да,
Олсыз сөзің жупкерлеспес жазсан да.
Неге керек, ушқыр сөзди жүректе,
Балалатып ушырмасаң аспанға.

Ж

УЯСЫНАН ҚУС ТА СЕЗИМ АЛАДЫ

Уясынан қус та сезим алады,
Хәр бир нәрсе негизине барады.
Атасына усамайды десең де,
Ең болмаса бир белгиси қалады.

Ул перзентің — қууанышлы тойханаң,
Қыз перзентің — барып келер бай қалаң.
Жақсы перзент — өмиріннің канаты,
Қартайғанда жасартады қайтадан.

Урлық әуел басланады түйнектен,
Бара-бара жийилесер сийректен.
Хеш бир адам уры болып тууылмас,
Уры болса, соны бیرهу үйреткен.

Улды-қызды мәпеледин, тербеттин,
Мине, бүгін үстіндесең хұрметтин.
Қартайғанда қайта бала боларсан,
Сонда есап, еркелетсе перзентин.

Узақ балалыққа кетти қыялым,
Жаслығымды еске салды шырайын.
Ең дәслепки сезимлердің селтеңі...
Қатар етип қарылмаған ылайым ...

Ушқыр ақыл керек, алғыр сөз керек,
Болсын дауыс бир-биринен өзгерек.
Ешек ушын ақырғанның бәри сес,
Адам ушын тил маржаны сөз керек.

Урлым достым, критика таяғын,
Урып болып тап анаңдай аядым.
Жығыу емес, сәтөхорлық кеселин,
Қырқып таслап сақыт етиу қыялым.

Уры емес, билмей алып төлеген,
Ғамхоршылық бұрынғыдан жол екен.
Жерменди ким билетура қорғаса,
Жалатайдың ең шойдығы сол екен.

ҮЗИЛСЕ ГҮЛ ҚАЛАР, САРҒАЙЫП СОЛЫП...

Үзилсе гүл қалар, сарғайып солып,
Мейли сен арықсаң, мейли сен толық.
Мейли сен патша бол, мейли сен гедей,
Өлсең тенлесерсең, топырақ болып.

Үлкен шадлы, жасыл бағдай көркейди,
Баз биреулер кемшиликти бүркейди.
Бир түп тикен гүлдин сәнин кетирер,
Бир ушқын да талай жайды өртейди.

Ү

ҮАҚЫТ ӨТИП АТЫР СУҰДАЙ АҒЫЛЫП...

Үақыт өтип атыр суұдай ағылып,
Дослар кетип атыр, себеп табылып.
Қартайғанда еки көзин төрт болып,
Отырарсан кеткенлерди сағынып...

Х

«ХОШ КЕЛДИҢ!» ДЕП ҚОЛ БЫЛҒАЙДЫ ҒАРРЫЛЫҚ...

«Хош келдин!» деп қол былғайды ғаррылық,
(Меннен қашық әкем көрген жарлылық).
Гүл жаслықтың билмес адам кәдірин,
Кеткенінше ойын-күлки тарылып.

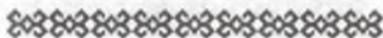
Х

ХАҚ СӨЗ АЙТСАҢ ХЕШ АБЫРАЙ ТҮСПЕЙДИ

Хак сөз айтсаң хеш абырай түспейди,
Жалатайлар тәсилинен «тис жейди».
Базбиреулер көрингенге сын тағып,
Аулағында хәр бәлени истейди.

Хәмме нәрсе бара-бара тозады,
Ой токыйды қыялымның қозағы.
Тозбақ емес бала ушын мухаббат,
Барған сайын ауырлатар азабы.

Хәмме бирден топылғанда дөгерек,
Қыйқаңлардың қыйсықлығын женерек.
Бес бармақтың бәри бирдей болғанда,
Адам ушын суд, прокурор не керек!

Хәмел үлкен курал, жалтақлар хәр ким,
Сүринсең билерсең дос, душпан паркын.
Өзим Шәръярман, деп шаўқымды салма,
Төбеннен көз тигип, сынап тур халқын.

Хәмел барда жарамсақлар тыйылмай,
Көзге мақтар сататуғын сыйырдай.
Мақтау бирақ, жыйнап қояр зат емес,
Аунап түссе, қалып қояр буйырмай.

Хәр кимнің де келер дүнья жыйғысы,
Ақшаны да келмес адам қыйғысы.
Бирақ, биреу хак мийнетсиз байыса,
Қорқыныштан түелленбес уйқысы.

Хәмел барда аталды ол данышпан,
Хәмел кетти, артық көрмес ауыштан.
Хәмел барда жалпылдаған түлкілер,
Жүзин бұрып тура қашар алыстан.

Хәмел менен жазықсызды тырнайсан,
Сестің бәлент, ишиң геуек сырнайсан.
Жарамсақлар жалған мақтар көзіңше,
Шынын айтсам, бес тийінға турмайсан!

Хәр ким ағлалықтан болар сый киси,
Жақсы жанды келмес адам, қыйғысы.
Қолдан келсе бол елиңе сүйкімли,
Сұлыу бетти келер хәр ким сүйгиси.

Хәр данасы жалғыз ғана шырпының,
Өзим көрдім бир ауылды куртыуын.
Залымлық — бир шырпы, әдиллик — дарак,
Жақсы болсаң, дарағысаң журтыңнын.

Хәлиң нешик, хәй ишеуик, қалайсан,
Өз үйине салдың талай ылайсан.
Тирисинде ана кәдириң билмедің,
Өлгеннен соң сен несине жылайсаң?!

Хеш аяў жок кылмыс кылсан билкастан,
Жигит деген қайтпау керек тау-тастан.
Еңбек пенен турмысынды хәсемле,
Аман болсаң жау жаманы — науқастан.

Хеш ким қалмас қартлық деген гезектен,
Алжаспайды ойласықлы ис еткен.
Ар-намыслы жақсы адам сол болар,
Қәтелессе, тез уялып дүзеткен.

Хеш биреуди менсинбедин тағып мин,
Сен болмасаң кетермеди ағып күн.
Сеннен басқа дана бар ма дүньяда,
Тилиц менен айтып көрши, тағы ким?

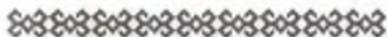
Хаял болсаң, қабақ шытпа, ақыл бол,
Жаркын минез, жүреклерге жақын бол.
Ериң менен салғыласып, тиресип,
Жактырмасаң, кет, басқаға қатын бол!

Хасыл гөззаллардың жолы сүттен ақ,
Татыу жасар қостарлыққа салмай дақ.
Ер көңлинде умытылмас дық қалар,
Жалғыз рет жолды бузса шалжақлап.

Хәр бир шайыр тоқыр жырдың кестесин,
Биреу хәсем десин, биреу пәс десин.
Қолдан шыққан өнеринди бахалап,
Журт биледи атың өшер-өшпесин.

Хәлиц белли, сыншыман деп қақсама,
Тәсилинди өткерерсең басқаға.
Хақ адамдай кимлерге сын тағасаң,
Хұждан кетип, «баха» сатып ақшаға.

Хұждансызлар ушырамаса бәлеге,
Жууғарада келмес сирә келеге.
Айыбына қысынбаған найсаплар,
Қәтеликти ислей берер еле де.

III

ШЫНЛЫҚ — АЛТЫН, ЖАЙНАП ТУРАР НУР БОЛЫП!..

Шынлық — алтын, жайнап турар нур болып,
Харамылық жасырынар кир толып.
Тәрезинің өлшеуіне келгенде,
Жалатайлар ушып кетер күл болып.

Шын дос жүзге айтып, жаза береді,
Билгенге, сол айтыу маза береді.
Душпан, көбинесе, хошамет етип,
Сыртыңнан гөринді қаза береді.

Шөптен таза аландықта гүл өсер,
Жайкатылып өмир ушын гүресер.
Адам куртса адамдағы шенгелді,
Сонда ғана ғалауытты түесер.

Шуғыл аған аузы-басы жыбырлап,
Көкирегіңе жел бүркіпті сыбырлап.
Көпшиликте сен бәлеге шатылдын,
Аған пақыр кете берді қырынлап.

Шығармамның жүрегіме сыйғаны,
Халқым ушын жаратылған сый бәри.
Шайырлықтың канатына күш берген,
Заман көркі, досларымның дийдары.

Шайырлықтың көк мөресін кетирген,
Шығын талай кепек шашты эфирден.
Сәймәмбеттер талантпыз деп қақалап,
Ғаушаның саясында көпирген.

Шайыр болмас жалынлатпай талантты,
Ислеу керек колдан келген талапты.
Хәрбир кустың өз бойында болмаса,
Хешким бермес ушатуғын канатты.

61

Бласласаң изинди,
Сеннен адам кашканы.
Айыплай бер өзинди,
Гүналама басканы.

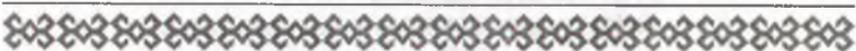

— II —

Түбөлүккө келгенде менин жүрөгүм
Жүрөгүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет
Көңүлүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет
Түбөлүккө келгенде менин жүрөгүм
Жүрөгүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет
Көңүлүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет

КӨК ГҮМБЕЗЛИ
КЕҢ ЖӘХӘННИН
ИШИНДЕ

Көк гүмбөзлүкүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет
Көк гүмбөзлүкүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет
Көк гүмбөзлүкүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет

Көк гүмбөзлүкүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет
Көк гүмбөзлүкүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет
Көк гүмбөзлүкүмдөй жүрөгүңдөй болуп кетет

Өмиримде көп нәрсени ескердим.

Ушқыр екен хәр адамның қыялы,
Қанатына пүткіл дүнья сыяды.

Бұл дүнья кең екен, тар екен,
Ишінде бәри де бар екен.

Дүнья да өзи тамаша,
Қарсылықтан қурылған.

Жақсылықтың кәраматлы иси бар,
Әдилликтің күдіретли күши бар.

Қууаныш пенен уайым,
Егиз тууған ағайын.

Күш — өлшеуи билекте,
Хадал нийет тилекте.

Жаслық қусы қайтып қонбас жайына...

Байтеректің тамыры да тереңде,
Мәртебенің гилтин изле халықтан.

АҚ КҮНИМ

«Күн сөнбесин!» — жер жүзінің ураны!

Пүтин жер жәхәнди көрип турыпсаң,
Нәзер салсам хәр бир жанның түрине.
Хәр кимге бир шырай берип койыпсаң,
Хеш ким усамайды бири-бирине.

Өмиримде көп нәрсени ескердим,
Пилди нәхән, куртты киши, пәс еттин.
Өз алдына дауыс бердин, сес бердин,
Бәршесине теңдәй карап мәс еттин.

Мәйеклердің ишиндеги палапан,
Оларға да тиришилик күш бердин.
Сениң қудиретине хайран қаламан,
Аяқ, қол, көз, дене бердің, түс бердин.

Кең жәхәннің қай жеринен қарасаң,
Жок нәрседен бар етесен жаратып.
Тирилерин гезек-гезек қырасаң,
Ауыстырып бурынғысын жоғалтып.

Туқымынан бинә етип жанасын,
Адам, мақлук, жәнлик, гия соғасаң.
Сенде көрдим тиришиликтің сағасын,
Жок нәрседен бар нәрселер табасаң.

Түрли-түрли қыялларға батаман:
Ең әйемги мысырлылар бурынғы,
Сени нағыз қудай деп те атаған,
Бирақ, хеш ким билген емес сырынды.

Еситпедим галактика хабарын,
Көңилим бирақ, көкке қыял сүреді.
Хеш ким билмес, ар жағыңда не барын,
Сен деп билдим тиришиликтің дереги.

Тил жетпейди сени қанша мақтасам,
Саған ашық Ана жұртым хәм Жерим.

Мен жасаған аспан, жерге патшасан,
Саған теңдес кәраматты көрмедім.

Пүтин дүнья мәңги жасар сен барда,
«Күн сөнбесин!» — жер жүзинің ураны!
Хәтте, сары түсли айғабағар да,
Саған қарай басын ийип турады.

Тууып өстим сәулесінде жактынның,
Бул дүньяның рәхәтин көп көрдім.
Аспандағы жалтылдаған ақ күнім,
Өзин мени бул тақылетке жеткердің.

Тек бир саат жасаушы да жәнлик бар,
Масайрайды күн сәулесин көргенде.
Халласлайды кеуилиндеги шалдықлар,
Бул дүньяда узак дәуран сүргенге.

Дарак, гияларды, хасыл гүллерди,
Әлуан-әлуан ренлерге дөндирдің.
Ырыскалы ушын барлық еллердин,
Нур жайып, топырақтан хасыл өндирдің.

Бендемен, сырына қанық емеспен,
Тауда гүллер жарып шыққан тасларды..
Мине, буны тегин нәрсе демеспен,
Уллы күшсен, барлығын да басқарған.

Нептун, Жер, Ай, Шолпан — бәри серигиң,
Олар жүзер әтирапында айланып.
Әуелинде жаратыушы сени ким,
Хайран қалдым құдиретине ойланып.

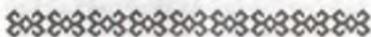
ЗЫНЧУ

МӘРТЕБЕНИҢ ГИЛТИН ИЗЛЕ ХАЛЫҚТАН

*Байтеректиң тамыры да тереңде,
Мәртебениң гилтин изле халықтан.*

Уя болар хаўалаған қуста да,
Ракета қанша узақ ушса да,
Барлығының жер болады анасы,
Қууат берген сонша бәлент ушпаға.

Не даналар өтпеди бул тарихтан,
Бахыт көрген елдер менен қанықпан.
Байтеректиң тамыры да тереңде,
Мәртебениң гилтин изле халықтан.

ТАРИЙХ

Зуулайды тарийх куйындай,
Аркалап өмир жүклерин.
Бир секунд пәти тыйылмай,
Өтеди мың сан өткелин.

Көрөди сансыз дәуирди,
Көрөди сонша адамды.
Есапка алып өмирди,
Байқайды, жақсы-жаманды.

Дизеди мудам дәптерге,
Өзиниң билген, көргенин.
Салады кулақ гәплерге,
Жазады айтып бергенин.

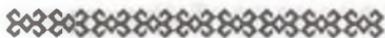
Атланып алға тағы да,
Жеткерер соңғы халқына.
Талайдың кара-ағы да,
Түседи үлкен талқыға.

Келешек урпақ сынайды,
Өткенниң жақсы, жаманын.
Дәстан етип жырлайды,
Елдиң сүйген адамын.

Биреулерден из калмай,
Ушып кетер түтиндей.
Биреулерден сөз калмай,
Өшип қалар пүтинлей.

Биреулер курар естелик,
Акыл менен, күш пенен,
Биреулер өтер «бес» болып,
Биреулер өтер «үш» пенен.

1968-жыл.

КӨК ГҮМБЕЗЛИ КЕҢ ЖӘХӘННИҢ ИШИНДЕ

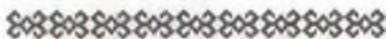
*Дүнья таныу— мақсет пенен тилегим,
Үйреткенге «мен билемен» демедим.*

Ақшамында ойлап айды, жұлдызды,
Гейде бираз кирпич қақпай жатаман.
Таң атқан соң көрип жақты күндизди,
Ара-тура мың қыялға батаман.

Мийриманлы жақсылардың жүрегін, —
Бултсыз күннің қуяшына тенедим.
Дүнья таныу — мақсет пенен тилегим,
Үйреткенге «мен билемен» демедим.

Көк гүмбезли кең жәхәннің ишінде,
Қыял мени алып ушар алысқа.
Уйқыласам, көргенлерім түсімде:
Қыдыраман Шолпан менен Марсқа.

Ушқыр екен хәр адамның қыялы,
Қанатына пүткіл дүнья сыяды.

ӨРЛЕТТИ ӨМИРДИҢ ЕПКИНИ

*Бул дүнья кең екен, тар екен,
Ишинде бәри де бар екен.*

*Жығылсам түргелдим тағы да,
Бағындым дүньяның заңына.*

Дәрт шектим қаршадай басымнан,
Күн көрдим жарқырап ашылған.
Өрлетти өмірдің епкини,
Сонда да көрдим көп тепкини.
Темирге полаттай шыдадым,
Шадландым, қуандым, жыладым.
Бул дүнья кең екен, тар екен,
Ишинде бәри де бар екен.
Жығылсам түргелдим тағы да,
Бағындым дүньяның заңына.

АҢЛАДЫМ

*Дүньяның жүзи кең екен,
Бәршеге қуяш тең екен!*

Жасымнан көріп заманды,
Аңладым жақсы-жаманды.
Жәхәннің гезіп көп жерин,
Сайран еттим еллерин.
Дүньяның жүзи кең екен,
Бәршеге қуяш тең екен.
Гей жерлери тар екен,
Қысылшаңлар бар екен.
Сууық болса, ыссы бар,
Ашшы болса, душшы бар.
Жаксылар бар, жаман бар,
Билгир болса, надан бар.
Өмир бар жерде қулау бар,
Шадлық пенен жылау бар,
Рәхәт турмыс елим бар,
Қулпы дөнген жерим бар.
Мың жасағым келеди,
Адамға, әттең, өлим бар.
Окысам китап бурыннан,
Адамнан адам қырылған.
Дүнья да өзи тамаша,
Қарсылықтан қурылған.

ХӘР КҮНИНДЕ БИР МЫСҚАЛДАН АҰЫРЛАП...

Бөбек болдым, еңбекледим бауырлап,
Жигитликте шалкып өттім дауыллап.
Жетпіс бесте салмақ түсер бойыма,
Хәр күнінде бір мысқалдан ауырлап.

Жаслык кұсы қайтып қонбас жайына,
Қайта үмит күтиу келмес ойыма.
Қартайғанлык тәбияттың нызамы,
Узақ өмир тийсе болар пайыма.

ӨМИРДИҢ ДЕ БӘХӘР, ЖАЗЫ, ҚЫСЫ БАР...

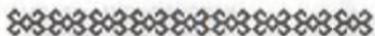
*Жаслық дәуран — жалынланар мәхәлиң,
Қартайған соң қайтып келмес бәхәриң.*

Өмирдің де бәхәр, жазы, қысы бар,
Бийпәрәуалық жаман, адам аярлық.
Үргин урса, шийрин жаның қысылар,
Ерте бастан көрилмесе таярлық.

Хәр биреудің айы, жылы санаулы,
Бирим-бирим қопарылар гербишин.
Жақсылығың журт алдында сынаулы,
Иззет пенен еңбек етсен ел ушын.

Жүрсен, жатсан, хеш бир дәртке жарамай,
Қартайғанда көрмек қайда рәхәт?
Қыс күнінде қуғанарсан баладай,
Жаз күнінде таярласан зүрәәт.

Жаслық дәуран — жалынланар мәхәлиң,
Қартайған соң қайтып келмес бәхәрин!

БӘХӘРДЕ ГҮЛ...

*Солған гүлдің болмас, бирақ, шығыны,
Хәр жылында көбейеди туқымы.*

— Тилеуберген, сулыу един жасында,
Неге сонша жоғалтыпсаң көркиңди? —
Деп хәзилкеш лән урады қасымда,
Тап пышықтай силкип ойнап бәркимди.

Бәхәрде гүл жайнап турған отлы шок,
Гүз айында хәлсирейди сарғайып.
Удайына сулыу болған адам жоқ,
Оның ушын тағылмайды хеш айып.

Солған гүлдің болмас, бирақ, шығыны,
Бул гәплерди тымсал ушын айтаман.
Хәр жылында көбейеди туқымы,
Бәхәр сайын көрк береди қайтадан.

Қырау шалып сулыулығым бузылған,
Ауыспайды улым менен кызымнан.

ЖАҚСЫЛЫҚТА

*Жақсылықтың кәраматлы иси бар,
Әдилликтің құдиретли күши бар.*

Ашыұланып ақырғанда арыслан,
Зор хайуанлар зып береді тум-тусқа,
Айыу, қасқыр қашып жүрер алыстан,
Арысланның қорқар жауы — кумырсқа.

Пил сескенбес қанша жыртқыш душпаннан,
Дарақларды жапырады қаңбақтай.
Әттен бирақ, жаны қалмас тышқаннан,
Танауына кирсе, қоймас аунатпай.

Ерки ушын өңкей қуллар биригип,
Жауызлықты атып урған тахттан да.
Күште емес, әдиллікте ирилик,
Биреулерди майырғанға мақтанба.

Жақсылықтың кәраматлы иси бар,
Әдилликтің құдиретли күши бар.

ГӘҰҰХӘР ЖҮРЕК

*Жүрек деген денедегі гәуұхар тас,
Беден мысал гәуұхар салған ыдыстай.*

* * *

Жақсыларды сүйер жүрек лаулап дым.

* * *

*Гей жаслардың мухаббаты қаңбақтай,
Гейбиреудің мухаббаты қармақтай.*

— Тилеуберген шайыр жора, харма, — деп,
Гейбир дослар сорасады жағдайды.
— Жаслықтағы мухаббатың бар ма? — деп,
Хәзилкешлер такылдатар таңлайды.

Жүрек деген денедегі гәуұхар тас,
Беден мысал гәуұхар салған ыдыстай.
Тән тозса да, гәуұхар жүрек қартаймас,
Бғжлап турар қызғыны хеш сууыспай.

Көрсө қызар болмасақта, бірақ, биз,
Жақсыларды сүйер жүрек лаулап дым.
Көп жаслардың мухаббаты тураксыз,
Тез сөнеди қызғынындай қаңбақтың.

Гей жаслардың мухаббаты қаңбақтай,
Гейбиреудің мухаббаты қармақтай.

МЫҢ ЖЫЛЛАРҒЫ УШҚЫР ЖҮРЕК СЫРЛАРЫН...

— Бул зарлауды қайдан таптың, байғусым,
Сайрап тұрған бұлбилің бе, қай қусын?..
Қобыз айтты: — Шанағымда сақладым,
Мың жылларғы ата-бабам қайғысын.

— Шадланасаң, қулағыңды бурасак,
Хеш бир қайғы шекпедің бе, ырас-ақ?..
Дууғар айтты: — Күлермеди адамлар,
Қобыз бенен қосылысып жыласак!

* * *

Мийрас құрған қарақалпақ халқым бай,
«Бұлбиллер» — деп Шоқан айтқан тартынбай.
Мың жылларғы ушқыр жүрек сырларын,
Хәзир көрсең жалт-жулт еткен алтындай.

ӘДИЛЛИКТИҢ ТЫМСАЛЫ

Куяштан сакый көрдің бе,
Дүньяда оған тең келген.
Күлимлеп карап әлемге,
Орнатқан өмир кең жерден.

Болса да алыс аралык,
Куяштан турмыз нур алып.
Кәраматын көрсеткен,
Ләбинен дәрья жаралып.

Кууарған шөлге ем берген,
Хауасы жанға дсм берген.
Тикенек пенен гүллерге,
Өз сәулесин тең берген.

Бәршени бирдей тең көрген,
Ырысқалды тең берген,
Әдилликтин тымсалы,
Бул әлемди меңгерген.

БАСШЫ БОЛСАҢ ЕЛИҢНИҢ АҒАСЫ БОЛ

Басшы келип кетеди, халық қалады,
Жаксы басшы сыртынан мақталады.
Арадан кетсе де ол, өтсе де ол,
Адамлар жүрегінде сақланады.

Жаманның сөзи журтқа оқ болады,
Излегени — ашығу менен кек болады.
Хәр кимнің минез-құлқы аспан жердей,
Пәс басшы бир сүрниксе жоқ болады.

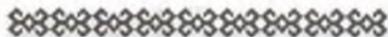
Басшы болсаң елиңнің ағасы бол,
Бир жағынан хызметкер баласы бол.
Жаксылық жерде қалмас деген сөз бар,
Ең қәдирли көзинің қарасы бол.

Зор бунда аўыл, шәхәр ағалары,
Усы гәп - елдің сырттан бағалары.
Баслық, мүдир, рәйис яки хәким,
Хәммеси өз халқына бала бәри.

ТҮП САҒА

Булур таудын басында
Кардан ерип хаслында,
Булак-шәшме жыйылар,
Сай-сайларға куйылар.
Сылдырласып ағады,
Көп суу пайда болады.
Сөйтип дәрья болады,
Дәрьядан суу таралар,
Көплер аздан куралар.
Аз жыйналса, топ болар,
Қосылысса көп болар.
Түп сағасы жоқ нәрсе,
Тарап-тарап жоқ болар.

ҚУҰАНЫШ ПЕНЕН УҰАЙЫМ

Тау бар жерде, булақ бар,
Ауыз бар жерде кулақ бар.
Кулақ бар жерде көз болар
Ел бар жерде сөз болар.
Пахта бар жерде шигит бар,
Қыз бар жерде жигит бар.
Көл бар жерде балық бар,
Суу бар жерде халық бар.
Күн бар жердің түни бар,
Ел бар жердің мини бар.
Сууығы болар ыссынын,
Ойлап қараң қыс күнин.
Билгир бар жерде надан бар,
Жаксы бар жерде жаман бар.
Жорға бар жерде жортақ бар,
Батыр бар жерде корқақ бар,
Қосшы бар жерде, басшы бар,
Душшы бар жерде ашшы бар.
Той бар жерде жырау бар,
Өлим бар жерде жылау бар.
Қылмыс бар жерде жаза бар,
Жан бар жерде қаза бар.

Қууаныш пенен ууайым,
Егиз тууған ағайин.

1968-жыл.

ДАНАЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ

Бала қартқа еликлесе —
Ағалықтың нышаны.
Көп еситип, көп үйренсе —
Ағлалықтың нышаны.
«Болар бала бес жасынан,
белли» деген мақал бар,
Он бесінде аға болса —
Даналықтың нышаны.
Жалған сөзлик, тәсилхорлық —
Қаралықтың нышаны.
Исте қартқа еликлесе —
Шалалықтың нышаны.
Ұәжсиз жерде басын былғап,
Нәпси ушын шапқылап,
Ғарры жасқа еликлесе —
Балалықтың нышаны.

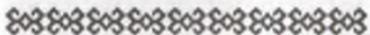
ПӘК МУХАББАТ

Атап койған мақсымжанын жақтыртпай,
Бир қыз сүйген жигит пенен кашыпты.
Хийуа ханы қойған емес таптыртпай,
Әкелдирген еки гөззал ашықты.

— «Алып қашып мәжбүр етти хорлыққа»,
Десең, сулыу, қутыласан өлимнен, —
Деп залымлар салған менен зорлыққа,
— Танлап сүйген ярым, — деди, — елимнен.

Айтпады қыз усы гәптен басқаны,
Көрди қанша қорқытып хәм жалынып.
Екеуін де набыт етип таслады,
Қанхор жәллад пышағына шалынып.

Ар көрди қыз ізде тири қалғанды...
Пәк мухаббат айтқызбады жалғанды!

САҰЛЫҚ ҚӘДИРИН

Саулық қәдирин билмеген,
Сарғайғанда өкинген.
Жаслық қәдирин билмеген,
Қартайғанда өкинген.

Ас қәдирин билмеген,
Тарыққанда өкинген.
Дос қәдирин билмеген,
Талыққанда өкинген.

Ақыллының сөзлери,
Таң-тамаша кітаптай.
Ақылсыздың гәплери,
Тикенекли пұтақтай.

«Сөйлер сөзди бил» деген,
Бир ағласы тилектин.
Адам ушын тил деген,
Хабаршысы жүректин.

Дослардың кеулин қууантсан,
Бахтың таймас басыңнан.
Тилиң менен оқ атсан,
Адам қашар қасыңнан.

Кәдирин бил үйиңнің,
Дәстүрин сақла жаслықтың.
Жаңасы жақсы кийимнің,
Гөнеси жақсы дослықтың.

ҲЕШ КИМ БИЛМЕС...

Ақсақ кемпир, бүкшендеген ғарры шал,
Хәзиллести қыябанда гезлесип.
Бир мәс сулығу ерси көрип болды лал,
Илип өтти арасынан жол кесип.

Кемпир гөззал еди, ғарры мәрт еди,
Мерекелес болған талай жасынан.
Екеуін де ашық оты өртеди,
Әрман менен жаслық өткен басынан.

— Алжығанлар не бар екен гәп тауып, —
Деген сөзге кемпир пақыр егилди.
Жас келиншек өмир күни таусылып,
Әттен, әттең... жер астына көмилди...

Ҳеш ким билмес, қайсы гүлдің солмағын,
Қай денениң қара топырақ болмағын...

ӨМИРИМНИҢ ХӘР КҮНИ...

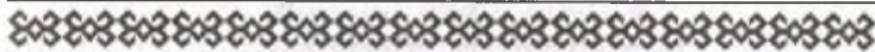
Минекей дәуран, халайык,
Қадирлеймен бахытты.
Өрмансыз ләззет алайык,
Бос өткермей уақытты.

Өмиримниң хәр түни,
Сатылмайды айлыкка.
Өмиримниң хәр күни,
Табылмайды байлыкка.

Айтайын хадал сырымды,
Тынласа дослар ескерип,
Жазылған хәмме жырымды,
Етпекпен елге естелик.

— III —

АСАҰ АРАЛ АЙДЫНЫНДА,
МОЙНАҚТА!..
ЕЛ БАРМЕКЕН МЕНИҢ ТУҰҒАН
ЖЕРИМДЕЙ!..

— III —

Аралға келдим оралып,
Көзимнен ытқып жас шықты!..

Арал теңизине төгілген териң ...

Тууылған жанман толқында!..

Асау теңиз жулқынса да көпирип,
Бұлар оны мисе тутпас балықтай.

Көлде жүзген аққулардай сызылып,
Бұлдырайды балықшының желқомы.

Сыбызғы сес сыңқылдаған ақ қуулар,
Қанат қағып қонар көлге сызылып...

Ел бармекен менің тууған жерімдей!

Биледи толқын сүзюди,
Ҳеш биреу оған үйретпей.

ТОЛҚЫНДА

Балалық өткен басымнан,
Уйқыда көрген түс болып.
Сууда да жүздім жасымнан,
Көкке де уштым күс болып.

Шағлаған шаңқай түслерде,
Теңизде жүзип балықтай,
Есирип жаслық күшлерге,
Ойнадық қалак жалықпай...

Жылларды бүклеп жипектей,
Өткенбиз таслап талайын.
Фаррылық алда түнектей,
Булдырайды карайып.

Аралға келдим оралып,
Көзімнен ытқып жас шықты.
Назланды толқын буралып,
Салады еске жаслықты.

Тырнап та көрди тебендей,
Жендим мен оған бой таслап.
Баяғы бала, дегендей,
Ойнайды толқын ғоддаслап.

Теңселип теңиз булқынған,
Созады көкке өр төсин.
Тигеди кесте толқыннан,
Жамылдым жасыл көрпесин.

Биледи толқын сүзіуди,
Хеш биреу оған үйретпей.
Қоймадым қарсы жүзіуди,
Қалықлаған үйректей.

Басыма моншак шашады,
Катар-катар дизилген.

Толкынлар зырлап қашады,
Бир-биринин изинен.

Алдына шығып камалап,
Бирин-бири куғады.
Қас қаққанша балалап,
Толкыннан толкын туғады.

Домаланған аршадай,
Ауданласып келеди.
Талпыныуға шаршамай,
Сыңқылдасып күледі.

Өнерлі, ойнап туулайды,
Мың тилде сөйлеп тамаша.
Самал да шертти сырнайды,
Концертин көрдик оңаша.

Тартынба, теңиз солкылда,
Ләззет алдым күшиннен.
Тууылған жанман толкында,
Сүйсиндим қатты ишимнен.

Деп тағы айттым досларға:
— Жаслығым қайта оралды.
Шыққандай бәлент асқарға,
Тарқаттым сонша кумарды!

1965-жыл.

МОЙНАҚТА

Сақпан атып зорды берип хәлғаққа,
Қауын қорып отырсақ та шартақта,
Қосық айтып жүрер едик еликлеп,
Аяпберген, Әжинияз, Бердаққа.

— Қай жақта?

— Ақдәрьяда, Бозатауда, Мойнақта.

Тууылдым да, жастан сонда көп болдым,
Шадлы өсип, құрғын болдым, тоқ болдым.
Ядтан шықпас шомылғаным, жүзгеним,
Айдынында мөлдір суулы көк көлдин.

— Қай жақта?

— Аққум, Майпоз, Тентек арна, Мойнақта.

Көл жағалай мунарланған ақ камыс,
Қызыл отау, ақ жай толған көк жағыс.
Гейде мотор, гейде желком зымыратып,
Сайран етер хош кеуилли жигит-қыз.

— Қай жақта?

— Қазақдәрья, Қара терең, Мойнақта.

Ериккенде ермек ушын кус атып,
Талай ғаздың май қармасын асадық.
Сууда сүен, бекире, сазан, ақ марка,
Қуу, ғаз, үйрек, қасқалдағын усладақ.

— Қай жақта?

— Порхан атау, Мәделиде, Мойнақта.

Көз жиберіп қарап турсам оңаша,
Өзгертилген көринис бар жаңаша.
Гудоклары комбинаттың, заводтың,
Пароходқа сестин қосар тамаша.

— Қай жақта?

— Қазақдәрья, Үшсай, Үрге, Мойнақта.

Түнде — көкте, сууда — жұлдыз, мың жұлдыз,
Электрдей түнди еткен күп-күндиз.
Қаракөлдің падасындай жайылып,
Бүлкілдесіп гезіп жүрген көп күндыз.

- Қай жақта?
- Қаражарда, Қаратерен, Мойнақта.

Сыйырлар бар геумислердин сейдини,
Сүйсіндірди жылқысының жүйриги.
Қаражардан қарап турып таң қалдым,
Салақулаш түлкисинің қуйрығы.

- Қай жақта?
- Кең Аралдың әтирапында, Мойнақта.

Бийік жайлар бойын созған алыстан,
Поселкаға бұрыннан-ақ таныспан.
Арқау етип тас қарағай, бірақта,
Негизінде бинә болған қамыстан.

- Қай жақта?
- Қазақдәрья, Үшсай, Үрге, Мойнақта.

Тилим жетпес айтқан менен биримлеп,
Толқып халлас ұрған менен дирилдеп,
Токтамайды пароход-мотор кәруаны,
Ескен желге ерегискен гүрилдеп.

- Қай жақта?
- Асау Арал айдынында, Мойнақта.

Қайсар мәртлер дауылына қарай ма?! —
Тасқын ғайрат бойсынбайды ырайға,
Мәтжан менен, Ұикмет палуан ағайлар,
Үш жыллығын орынлапты бир айда.

- Қай жақта?
- Мениң өскен елатымда, Мойнақта.

Кем дегенде еки норма жай күни,
Буркып тасып пәтли жарыс жәйхуны.
Жеңис хұрметине мийнет жыллығын,
Орылапты тоғызыншы май күни.

— Қай жақта?
— Марат атындағы ауыл, Мойнақта.

Бир сапары қоршап алды көп жеңге,
— Шайыр қәйним, ерксктен мен кеммен бе?
Исимизди көрсетер деп ойлаймыз,
Дәмеленип елге шайыр келгенде..

— Қай жақта?
— Кең Аралдын әтирапында, Мойнақта.

Усындайды айтысады халайық,
Шайыр дослар, жүриң, бирге барайық.
Бағындырған толқын менен дауылды,
Батырлардың исин жазыу ылайық.

— Қай жақта?
— Кең Аралдың әтирапында, Мойнақта!

1957-жыл.

ТЕҢИЗ ЖАҒАСЫНДА

Күн ғыжлап балкыса кум менен тасы,
Суудың ләм хәуири кайтарды тауын.
Узақтан көринген өрттиң шуғласы,
Аспан түслигине сызды бояуын.

Катер қасқалдақтай тық-тықлап әдеп,
Заводтың әтирапын кем-кем жаңлатты.
Комбинат үстінде бакырған гудок,
Аспан әлемине шуудасын атты.

Нәзер етсем Арал теңиз жағына,
Жардай толкын шарпып урар жағасын.
Бойын жыйнап, гүрс етеди тағы да,
Жел сырнайы ызыңлатты намасын.

Көшкисинде ыбыр-жыбыр кайық бар,
Жерден аулақ, бес-он метр қашықта.
(Қапталынан шапшып өтер балықлар)
Өртекедей ойнақлайды ашықта.

Қалақ ойнап қырдан суға секирип,
Жаслар да жүр қызыққаннан жалықпай.
Асау теніз жулқынса да көпирип,
Бұлар оны мисе тутпас балықтай.

Көлде жүзген аққулардай сызылып,
Бұлдырайды балықшынын желкомы.
Ықлас пенен қарап турсам қызығып,
Балдызымдай суу шашады толқыны.

Тал-тал келер бұлбиллердин дауысы,
Жырлағандай мийнеткештиң жеңисин.
Бас шайқайды жекен, пішен, қамысы,
Қус концерти жаңғыртып тур көл ишин.

Файры нағыш көк пароход бир жақта,
Сапар шекпек болып берди хабарды.

Бәри қызық. Жалтақлайман жән-жаққа.
Көринис тап сахналардай жанарды.

Сүңгигирдей мотофлюк айдаған,
Келди маған Гүлперийза курдасым:
— Тау артында үш-төрт жылым майлаған,
Шайыр курдас, айтпайсаң ба хармасын?!..-

— Барғын келсе моторыма мин, — деди.
Жүрексинбей турдым бираз ойланып.
— Қоян жүрекписең, курдас сен, — деди,
Уялғаннан зорға миндим қыйланып.

Мотор бирден зуулап кетти қуйындай,
Хәрекетте Перийзаның билеги.
Толқын шапшып, қарпып алар жайындай,
Мен корқсам, ол шақак атып күледі!..

1959-жыл, июль.

БАЛЫҚШЫЛАР ҚОСЫҒЫ

«Гүмистей ақ шабақ, сүен хәм марка,
Гүенлеп қойғандай оралып торға,
Хәр бирин палұанлар көтерип зорға,
Суудан сүйреп алғанда көр, тамаша!»

Көк теңизде суудың бетин жайнатып,
Толкынларды жарғанда көр, тамаша.
«Мотор» деген арғымақты ойнатып,
Теренге аұ салғанда, көр, тамаша.

Гүмистей ақ шабақ, сүен хәм марка,
Гүенлеп қойғандай оралып торға,
Хәр бирин палұанлар көтерип зорға,
Суудан сүйреп алғанда көр, тамаша.

Сыла, сүен түр-түр болып жалтырап,
Бекирениң қалашлары қалтырап,
Сары сазан сап алтындай жарқырап,
Қырман-қырман болғанда көр, тамаша.

Бир жағына бөлек қойып тортаны,
Тағы да бар шамай менен шортаны,
Тау-тау етип үйіп қойған ортаны,
«Приемщикке» барғанда көр тамаша.

Мойнақшылар қууанышта масайрап,
Көллерди жаңлатып, бүлбилдей сайрап,
Шадлық пенен қосық айтар айқайлап,
Кеуілде йош толып атыр, тамаша.

Бир жағында құлпы дөнген егиси,
Палызында қауын, ғарбыз, жемиси.
Хәр күн сайын тасқынланып жеңиси,
Суудан маржан терип атыр, тамаша.

Жайлауында жорға сүрген шаруасы,
Жапырақтай ғаулап өскен мал басы.

Түүесилмей байлықтардың жалғасы,
Сонша «доход» алып атыр, тамаша.

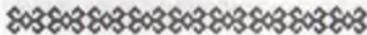
Жылқылары киснеседи тулпардай,
Хәр бир сыйырының желини жардай.
Қой, ешкинің дауыслары дуутардай,
Хәр намаға салып атыр, тамаша.

Биреу айтар: — Бүгин қызық көрдим, — деп,
Биреу айтар: — Балықты көп бердим, — деп,
Биреу айтар: — Сен озсаң, мен ердим, — деп,
Жарыс ғаулап қызғанда көр, тамаша!

Хеш биреу де қалмақ емес жарыстан,
Бахыт келип кенелип тұр табыстан,
Мийнет түби рәхәт деп, алғыстан,
Қуғанышы тасып атыр тамаша.

1936-жыл, апрель.

БАЛЫҚШЫҒА

*«Бир жүзип келгениң әжеп бир дәстан,
Таудай толқынларды жапырып өтiп».*

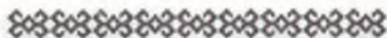
Тәрийпинди толық жаза алмаспан,
Ислеген исиңе тиллерим жетiп.
Бир жүзип келгениң әжеп бир дәстан,
Таудай толқынларды жапырып өтiп.

Сениң қурғын турмысыңнан көринген,
Арал теңизине төгiлген терiң ...
Кеулимде мухаббат шыннан берiлген,
Ким сүймейди халықтың сыналған ерин!

Елдиң мухаббаты жаяр атынды,
Көрип тур, билип тур Ұатанның халқы.
Алға достым, қайтарма хеш пәтинди,
Адамның мийнеттен шығады даңқы.

Ийем деп танып тур теңиз өзинди,
Алтын гербиш қалаушының бирисең.
Толқынды қак жарып өткен изинди,
Тауап етсем деген жауынгеримсен.

Көк теңиз, көк мотор, гүмис балықлар,
Сениң хұкиминде, ықтыярында.
Әсир азаматы деген даңқын бар,
Мәртлик пенен атқан хәр бир таңында.

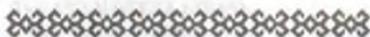

Пидәкерлик истен тууар көп дәстан,
Қәлеми қут неше шайыр жазады.
Ҳадал мийнет, ерлик пенен жеген нан,
Билгенлерге хәр нәрседен мазалы.

Өткен жылғы сениң пәтли жарысын,
Тарийх дәптеринен алып тур орын.
Тағы быйылғы жыл жақсы табысын,
Жеңистиң шыңына жетиссин қолың!

1950-жыл, Мойнақ.

МИЙНЕТ БӘХӘРИ

*Сыбызғы сес сыңқылдаған ақ қуулар,
Қанат қағып қонар көлге сызылып...*

*Бәхәрги ис — келешектің жемиси,
Ҳадал мийнет — шад өмірдің өрмеги.*

Қуяш күлди, жылтыр гүмис нур төкти,
Сәуле шашып жарқыратты жер-көкти.
Булақ шапшып, сылдыр-сылдыр атылып,
Боз жорғадай секириуін үдетти.
Жер бетинің қары кетип доланып,
Бай тәбийғат фәзийнесин дөретти.
Епкин самал жас еркедей қытықлап,
Жулдырлатты жапырақлы теректи.

Ҳасыл топырақ жасыл гилем жамылды,
Ағаш бөртпiп, көк лентасын тағынды.
Жипек хауа сағынғандай сыйпалап, —
Бой балқытып шымбырлатты жанымды.
Ушқыр қыял алғыр кустай шарықлап,
Жеткермеди желден жүйрик сағымды.
Әмиүдәрья тасқынындай таралып,
Шайырлықтың сөз булағы ағылды!

Бир мен емес сүйиушилик ойлаған,
Жан-жәниуар шадлық пенен ойнаған.
Қууанышта қарсы алып бөхәрдің,
Келгенлигин гүллән жанзат тойлаған.
Көлбуғаның¹ барабандай сестине,
Бәрше қуслар сестин қосып сайраған.
Жаңа келген ашық жүзлі арыудың,
Көрген жанлар дийдарына тоймаған.

Ҳәзлик леби шымбыр-шымбыр сезилип,
Тоты тауыс таранады сүзилип.

¹ Көлбуға — қустын түри.

Үйрек, газлар кәрұан тартып баратыр,
Көк моншақтай қатар-қатар дизилип.
Сыбызғы сес сыңкылдаған ақ куулар,
Қанат қағып қонар көлге сызылып.
Таза хауа мухитинде мен жүздим,
Жарасықлы көриниске қызығып.

Шайыр болсаң, көргениңди жазасаң,
Көз жиберип, ис майданын қарасам, —
Мийнет сести музыкасын жаңғыртар,
Өз-өзиннен сөзсиз ырза боласаң.
Жерди жайпап, көкке шапшып түтини,
Трактор жүр, кудиретли күш, орасан.
Мақтанышлы хәрекеттің сыпатын,
Қалай енди тәрийплемей турасан?!

Татлы ықлас талпынтады буйырып,
Қыз-жигитлер желең кийим кийинип,
Кеуили тасып, жауқылдасып ислеп жүр,
Хәр бир адам өз исине сүйинип.
Фарры-кемпир жас адамдай жарыска,
Қызығады, отырмастан буйығып.
Табыс тасқан, алға басқан мөканым,
Бирлик пенен ислеген соң жыйылып.

Шығып едим бир бийиктің басына:
Қәлем қаслы сулыу дәрья қасына —
Келе сала жап сағасын ағытып,
Атызына қайта жүрди асыға.
Сәлемлести. Мәгар келген шамасы, —
Я он сегиз, я он тоғыз жасына.
Қолаң шашлы, жаудыр көзли, алма жүз,
Урды кетпен көпшиликке қосыла.

Көз қарасы тартты бирден ерикти,
Ұатан ушын көкирегін керипти.
Өткен жылы хәр бир гектар жеринен
Жетпис центнерден пахта берипти.
Жыйнағанда ақ алтынның қырманын,
Жалғыз өзи он төрт тонна терипти.

Быйылғы жыл салтанатлы жарыста,
Геройлықты мақсет етип жүрипти.

Бәхәрги ис — келешектиң жемиси,
Хәуижленсин туқым сеуип егиси,
Данқын жаяр кең Ұатанның жерине.
Хақ жүректен ғайрат салған хәр киси.
Хадал мийнет — шад өмирдің өрмеги,
Мурадына жеткереди өз иси.
Қарақалпақ тарийхына жазылар,
Мийнеткештиң табыс пенен жеңиси.

* * *

Жас урпақлар жаздың қызыл гүліндей,
Оқыу менен өтті қысы билинбей.
Хәзир енди билиминиң қырманын,
Жыйнау ушын таярланар еринбей.
Терен билим — хадал жанның азығы, —
Бағда гүлдің жақты сепкен күниндей.
Барлық жанға рәхәт берген, күш берген
Ел бармекен мениң туған жеримдей.

1951-жыл.

ЖАЗҒЫ КЕШ

*Дәрья сууы мөлтилдеп,
Сылдыр-сылдыр ағып тур.*

* * *

*Гүмистей жұлдыз жалтырап,
Күлимлеп қасын қағады.*

Қызғыш тартып батты күн,
Сур көрпесин жамылып.
Кеш басланып, болды түн,
Жұлдыздан илгек тағынып.

Дәрья сууы мөлтилдеп,
Сылдыр-сылдыр ағып тур.
Епкин самал елпилдеп,
Жанға жайлы жағып тур.

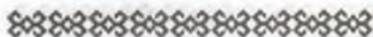
Гүмистей жұлдыз жалтырап,
Күлимлеп қасын қағады.
Күндизден де жарқырап,
Электр шам жанады.

Анау бағдың қасында,
Музыкалар ойнайды.
Жапырақтардың басында,
Бұлбил қуслар сайрайды.

Масайрап жүр балалар,
Жутып жаздың қауасын.
Гейде терек аралар,
Гейде дәрья жағасын.

Мийнет түби — рәхәт,
Менин өскен елимде.
Жас кеуилли, гарры шад,
Ата мөкан жеримде.

1950-жыл.

ЕЛГЕ ҚУҰАТ, БАҚ ДӘРЬЯ

(Халықтың «Ақ қыйра» намасына айтым)

*Урыс-қағыс, ғалаұйт,
Ұатанымда жоқ болғай!*

Әмиудәрья — Ақдәрья,
Қанатыңды қақ дәрья.
Қууатың бар қуяштан,
Елге дәулет, бақ дәрья.

Тарийхы терең дәрьясан,
Бабамды көрген қариясан.
Мың-мың жыллар адамзатқа,
Ырысқал берген дәрьясан.

Шалкый бер дәрья, теңизим,
Әмиу, Арал — егизим.
Топырақ, хауа, сууыңнан,
Жаратылған негизим.

Берекет келсе сағадан,
Халқым болар абадан.
Мунарланған теңизден,
Ырысқал тапқан жаңадан.

Дәрьяда суу көп болғай,
Елим абат, тоқ болғай.
Урыс-қағыс, ғалаұйт,
Ұатанымда жоқ болғай!

ҲАҒЛАЙБЕРГЕЙ ЖӘЙХУНИМ!

*Елимиздің ой-қырында,
Суу шалқысын хәр уақыт.*

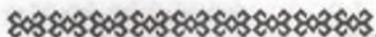
Жәйхун дәрәя толқынланып,
Атылады сағадан.
Жер тәбият суўға қанып,
Халқым буннан абадан.

Үлкемиздин ойы-қыры,
Жасыл дөнген хәр кыйлы.
Гүмис сәўле қуяш нуры,
Төбемизде балқыйды.

Пәк мийнеттен рәхәт туўған,
Мол дастурхан нанымыз.
Атыз, хаўа, ағын суўдан,
Жаратылған қанымыз.

Ески дәрәя көрген бастан,
Миллион жылдың ай, күнин.
Ағыслары тоқталмастан,
Ҳағлайбергей Жәйхуним!

Елимиздің ой-қырында,
Суу шалқысын хәр уақыт.
Жарқыраған күн нурында,
Бәрха болғай хәр бахыт!

ӘМИҮДӘРҢЯ

Баяғы сырың белгили бизге,
«Асау» деп талай илиндин сөзге,
Не қыйын-қыстау көринди көзге,
Сууларың көздин
жасындай болып.

Өткенди ойлап, айтайын несин,
Дәрт шегип талай, жыйналды есим.
Аткардың удай халқымның исин,
Бойларың тоғай, жасылға дөнип.

Өзгерди заман, өзгерди адам,
Нәүпирли суудай тынбайды мудам.
Таскынлы толқын тиледик саған,
Жаснай бср Әмиу,
усындай болып:

Қай жерди көрсен, ғаулаған егис,
Егисте табыс, адамда женис,
Малларға өрис, желпилдер көгис,
Сулыұдың жипек
шашындай болып.

Падаға толы Әмиудин бойы,
Мал менен жылқы, қыр менен ойы,
Жылтылдап дөнген қаракөл қойы,
Жүзиктин жумыр
қасындай болып.

Гүлленген бағлар мийнеттин күши,
Бабалар берген үлгиси усы,
Мың түрли мийуе бағлардың иши,
Қамасар көзин
жасындай болып.

Искерлер ислер алдыңғы сапта,
Атызды көрсен ағарған пахта,

Өзине тартар қараған уақта,
Шағылысып күнге
алтындай болып.

Гүдилеп жыйнап пишеннің бауын,
Текшелеп үйген ғарбыздың тауын.
Атағы мәлим Шаббазлы қауын,
Аралап жедим
палызда қонып.

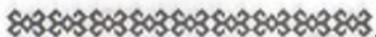
Жайқалған атыз жоңышқа толы,
Қырғауыл куйрық қырмызы салы,
Шекерден шийрин хәррениң палы,
Алынар жипек
пилледен өніп.

Бауырынан таудың мол байлық бердин,
Ғәзийне шықты астынан жердин.
Секирип ойнап ишинде көлдин,
Жылтылдар балық
хасылдай болып.

Фабрика, завод, машина сести,
Жанлады бирдей, ғаулады өсти.
Пароход гүулеп, самолёт ушты,
Таулардың сунқар
қусындай болып.

Көзиме ысық, тенизин, дашын,
Мунарлар көкке көтерди басын,
Жабыла халкым қаласқан тасын,
Сұлыулап, сазлап,
гербишин өрип.

Атылып турған бурқырап көкке,
Жаңалық сести көринип көпке,
Эшолон толып киятыр жүкке,
Поездлар бурқып,
тоқтамай желіп.

Аяғың Арал, алтынның пууы,
Жанарған шапшаң жер менен сууы.
Ондатра, балык, ғаз бенен кууы,
Жағасы шалқып

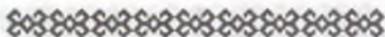
байлыққа толып.

Жасайбер Әмиу, сәнленип жаған,
Ғалыдай көркем жайлауың, далаң.
Хошхүрей көркің йош берди маған,
Жазылды косық,

илхәмым келип!

1953-жыл

БИЗГЕ КЕЛ

*Жети түлик малы өскен жайлауда,
«Суу тулпарлар» тайын турған байлауда,*

* * *

*Теңиз майданында көкпар ойнауға,
Пароход, я катер десең бизге кел.*

* * *

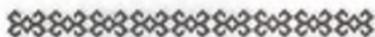
Елге бир гәзийне — Арал теңизи!.

* * *

Алдыңа қойылар балық семизи.

*Жети түлик малы өскен жайлауда,
«Суу тулпарлар» тайын турған байлауда,
Тениз майданында көкмар ойнауға,
Пароход, я катер десең бизге кел.*

*Елге бир гәзийне — Арал теңизи,
Алдыңа қойылар балық семизи.
Бәримиз де бир Ұатанның егизи,
Жүрегиме жақын десең бизге кел!*

ТЕҢИЗ БЕНЕН КӨП ОЙНАМАҢ

*Теңиз бенен көп ойнамаң,
Қойдым мен басқа тарысты.*

Әуез, неге жүрмей қалдың? —
Кемшиликти көрмей қалдың.
Хәзир хәмме алға кетти,
Сен оларға ермей қалдың.

Толмай қалды балық, майың,
Жүдә төмен өткен айың,
Айыбынды айтпайың мен,
Тезден жақсырт истің жайың.

Васильчуктен турман сууып,
Болмадың бир иске жууық,
Әуез бенен Жумабайдың,
Кетип турсаң жолын кууып.

Көринбедин, Байшек харма?
Еткен исиң қарма-жарма,
Қоңыратқа көп барасаң,
Базарда да балық бар?

Ұәде берген Шора батыр,
Мергеншилик етип атыр,
Балық пенен жумысы жок,
Ау-дузағы қырда жатыр.

Жүрдің Сәрсен талтаң-талтаң,
Қолдан түспей көкнар қалтаң,
Сайытты да үйреттин бе?—
Болып тур ғой саған жалтаң.

Кейип етипсең көкнар, шайды,
Орынламай өткен айды,
Неге тезден оятпайсыз,
Уйықлап жатқан Николайды?!

Балықлар жүр аузын ашып,
Сизлер жүрсіз одан қашып,
Районға келген уақта,
Токтап қалмаң, басты қасып.

Ойламайсыз, қалармыз деп,
Бир масқара болармыз деп,
Балықларды қырға таслап,
Ендиги жыл алармыз деп.

Махамбет те қалды жатып,
Әжим кетти үйрек атып,
Қоңсылары алып атыр,
Шабақларды тыпырлатып.

Олардын хеш хабары жоқ,
Бул жүристен табары жоқ,
Майлы үйрек жеген менен,
Планына тамары жоқ.

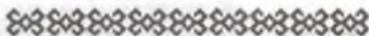
Нәтийже жоқ Тәжибайдан,
Проценти өссин қайдан?!
Көлге бармай айланшықлап,
Шықпастан жүр базар жайдан.

Жүрген жерде арақ тайын,
Ондай иске жүдә қайым,
Басы қызып таппай жүрме,
Салатуғын жылым жайын?

Жақсы демен бул барысты,
Нәпси ушын атланысты,
Теңиз бенен көп ойнамаң,
Қойдым мен басқа тарысты.

1947-жыл, апрель.

КӨРГЕН ИСТИ ЕТТИК БАЯН

*Еки ярым миллион манат,
Бир сапарғы болған зыян!*

(Машанкөлде болып өткен бир уақыя тууралы фельетон)

Бир жорғаны минип алып,
Көл жағалай ылғал салып,
Киятырсам, суу түбинен
Шыға келди сансыз балык.

Жарқыраған сары сазан,
Хәр бирине толар қазан.
Зарын айтып шуұласып жүр,
Көлдің иши азан-ғазан:

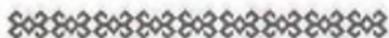
— Бизлер бир көп балық едик,
Ағын сууға толып едик,
«Машан» менен «Хожа көл»де,
Былтыр қыслап қалып едик.

Колхозшылар жылым салды,
Қысы-жазы аулап алды.
Аулауының кемиси жок,
Бирак, көби дүзде қалды.

Бираз колхоз табыс тапты,
Абырай ушын дабыл қақты.
Бунда балық заводлары,
Жарысууға жарамапты.

Трест басқармасы қайда?—
Бир көрмедик неше айда.
Бирак, сырттан есitemиз,
Қашады деп усындайда.

Сегиз мың центнер балык,
«Машан», «Хожа көл»де қалып,

Ширип кетти көрмеген соң,
«Балық трест» хабар алып!

Жууап бермей барғанларға,
Ең болмаса Каражарға,
Тасытпады акырында,
Рәхәтин көрди ғарға.

Хәзир көрсен тау-тау екен,
Мәлим, сағаллар жау екен.
Кайта-қайта жеп кетеди.
Тоймайтуғын гөрқау екен.

Көмилгеннің көпдур саны,
Ашымаған хеш бир жаны.
Арзымызды айтар едик,
Көреғойсақ басқарманы.

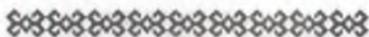
Ең басшысы Шапочников,
Арақ ишип, бекире жеп,
Жүргенине мәсирипти,
«Больше дела не знаю» деп.

Көрген исти еттик баян,
Көпшиликке болды аян.
Еки ярым миллион манат —
Бир сапарғы болған зыян!

Нағыз тууған уакта кәуип,
Қыйланғансып, «дәлийл» тауып,
Апалақлап жүрсе керек,
Хәр кимге бир жала жауып.

Тилин төсеп, қасын керип,
Жынаятқа болмай шерик,
Өзи «аппақ» адам болған,
Биреулерди услап берип.

Бас гүнәкар нағыз өзи,
Мойнақшылар көрди көзи.

Арқайынлық туудырып жүр,
Соның айтқан жалған сөзи.

Коблановтың көзи көрген,
Қатарлықты қыймай жүрген.
— Сөгис саған жетеди, — деп,
Сылап-сыйпап қоя берген.

Горяев бар, орынбасар,
Балық көрсе ол да қашар.
Билгишсинип сөйлесе де,
Сөзге шешен, иске нашар.

Қасында бір келип-кетти.
Машинада зуұлап өтті.
— Көп балықты алмаймыз, — деп,
Бизди жаман өкпелетти.

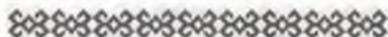
«Приемшиги» бар қасында,
Тәрезиси арқасында,
Ақшалары толы екен,
Портфель менен қалтасында.

Айналар, деп күттік қарап,
Жолаушыдан жүрдик сорап.
Көп күн жатып, қайтып кеткен,
Қоңыраттан ишип арак.

Фани, Оспан, Шахимардан,
Келип Үрге, Қаражардан,
Нешшелерин жерге көмди,
Аулап берген балықлардан ...

1950-жыл.

1. АРАЛЫМ

*Жәниуарлар шабысады тер қатпай,
Көллери бар алтын түсли зәрбаптай.*

* * *

*Әжинияз, Аяпберген, Бердақтай,
Адамларың дана-ақыл, Аралым.*

* * *

*Адамзатқа тийген бәрха пайдасы,
Бул үлкеде табылмаған тайласы.*

* * *

*Орта Азияда жердің айнасы,
Жұлдыздың сәулеси жарқын, Аралым.*

* * *

*Айна көллер, қууың, өрдек, Ғазларың,
Менің жүрегімде жатыр, Аралым.*

Жерин хасыл, сууың хинжи, бай бостан,
Көкирегің ашық жатыр, Аралым.
Палұанларың толқын менен айкасқан,
Ерназардай елиң батыр, Аралым.

Көл ишінде жалтылдасқан кундызлар,
Мәканында даңқ көтерген ул-қызлар.
Әбдикерим баслап кеткен жұлдызлар,
Қыздырған жарыстың пөтин, Аралым.

Бир-бирине сыйласықлы ауылы,
Жайлауында толы сыйыр-сауыны.
Питик өскен мийуа жемис, қауыны,
Мәканында түрлі дақыл, Аралым.

«Бул районнын еки жерден қолы бар,
Дийханға жер, балықшыға көли бар» -
Аяпберген шайыр айтқан жөни бар,
Елге ырыс берген сақый Аралым.

Жәниуарлар шабысады тер катпай,
Көлери бар алтын түсли зәрбаптай.
Әжинияз, Аяпберген, Бердақтай,
Адамларың дана-ақыл, Аралым.

Адамзатқа тийген бәрха пайдасы,
Бул үлкеде табылмаған тайласы.
Орта Азияда жердиң айнасы,
Жулдыздың сәулеси, жарқын Аралым.

Еле ақланған жоқ татқан дузларым,
Гүллердей хоширей жигит-қызларың.
Айна көлдер, қууың, өрдек, ғазларың,
Мениң жүрегимде жатыр, Аралым.

Ядтан шықпас ойнағаным, күлгеним,
Жүрегимнен орын алған бул мениң.
Жаслығымда кәдириңди билмедим,
Енди ойлап болдым ғапыл, Аралым.

2. ТОЛҚЫНЫҒЫ ЖӘНЕ ТУҰЛАТ, САРҚЫМА!..

*Жети түлік малы өскен жайлауда,
Суу тулпарлар тайын турған байлауда.*

* * *

*Дүнья көмек сорап жазған халқыңа,
Жәхәнди тойдырған едің, Аралым!.*

* * *

*Теңиз майданында көкпар ойнауға,
Сазланған теплоход қайда, Аралым?!*

* * *

*Перзентиңмен балалықта ойнаған
Қыйсық Порхан, Бозатауды жайлаған.*

Әлем шадлы, қуяш нурын шашып тур,
Менің кеулим сынып, табым қашып тур.
Бүгін сууың емес, дәртиң тасып тур,
Сән-саулатың — тәшиуиш болған Аралым.

Берекет дарыған ауыл-аймаққа,
Шөлистан зәхәрли қәуип салмақта.
Қазақдәрья, Үшсай, Шеге, Мойнаққа,
Келсем зил кетемен иштен, Аралым.

Жети түлік малы өскен жайлауда,
Суу тулпарлар тайын турған байлауда,
Теңиз майданында көкпар ойнауға,
Сазланған теплоход қайда, Аралым?!

Зийуарың хошласқан қәдириңди билип,
Көзини яшартып, бағрыны тилип,
Бүгін енди хал сора са бир келип,
Кеуили дағда кетермеди, Аралым..

Хәр қыйлы заманға жетип нәубетин,
Шағалалар шалып сазы-сәубетин.

Тилегим, таскынлап, асқай дәулетін,
Ел саұлаты, мухаббатым, Аралым.

Перзентіммен балалықта ойнаған
Қыйсық Порхан, Бозатауды жайлаған,
Сени көрсем кеулим нурдай жайнаған,
Йош сндирген қууат едің, Аралым.

Мақтанғанман абырайыңа, данқына,
Толкыныңды және туулат сарқыма.
Дүнья көмек сорап жазған халқыңа,
Жәхәнди тойдырған едің, Аралым.

Қутлы мекан болған әзийз тууымсаң,
Дәртке дауа айдыныңда жууынсам,
Әмиу — Арал, аби-кәүсар сууымсаң,
Журтқа белли шарапатың, Аралым.

Қараматың шексиз еди өскен жер.
Мийнет пенен шыныққан жер, пискен жер.
Дуз тапланып, өңешимди тескен шер,
Толқынларың жууып кеткей, Аралым!

1978-жыл, 9-октябрь.

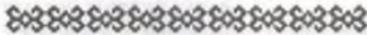

— IV —

ҰАТАН УСЫ БОЛСА, ҚАЙДА КӨШЕМИЗ?...

Жайлап ата-баба, әке-шешемиз,
Тасқын сууға ийе едик кеше биз.
Әй, мекенлас бауырларым, досларым,
Ұатан усы болса, қайда көшеміз?!

Көллер қуурап, тениз сорға айланды,
Айтыуға хақын жоқ, тилиң байланды.
Сағадан инсапқа интизар халқым,
Кимлер талап, тартып алды дөрьянды?!..

ЕСКЕН САМАЛ КЕТЕР ЕЛЕ БАСЫЛЫП...

Биймәнилик ағартты көп шашларды,
Талай жерди инсапсызлар баскарды.
«Қайта курып», хұждансызлық өршиди,
Хақ адамлар ұазыйпадан бос калды.

* * *

Биреулер гүналы, биреу хақ болды,
Араңызға гүуилдескен гәп толды.
Ақ көкирек карақалпак халық едик,
Бул шауқымлар кай жаклардан тап болды?!..

* * *

Ескен самал кетер еле басылып,
Бахыт тасып болған шығар хәсилик.
Албырамаң, елдің азаматлары,
Жабысқактай бир-бирине асылып!..

1986-жыл.

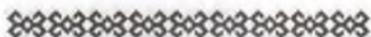

— IV —

КЕҢ МӘҚАНЛЫ
ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ

— VI —

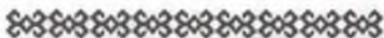
Балық пенен қусы болды көлинде,
Гүнде менен кетпен турды жеринде.

Жауға қанын берди, төрин бермеди,
Гелле кетпей қарыс жерин бермеди.

Усынишама улан-байтақ үлкени,
Урпағына мийрасым деп сақлады.

Әйемги қарақалпақтан,
Сақланып қалған урпақпан.

ӨЗ ҮЙИМ

Көрдим Ферғауынлар қалдырған тағын,
Тынбай араладым Искендер бағын.
Тилла жайдың төбесінде отырып,
Ядымнан шықпады өзімнің жағым.

Патшада да болған емес артық бас,
Зорлық барда уят пенен ар шықпас.
Мийнет пенен тиккен он түп дарағым,
Ханның хәули-хәреминен артықмаш.

Үйімнің ишінде керегим тайын,
Кам гербиштен өрген бес қабат жайым.
Питкен маңлай терим, табан етімнен,
Узағына жасағайман илайым.

Париж, Лондон шәхәрлери қыяда,
Жайсаң болып аталыпты дүньяда.
«Қайсы шәхәр сулы?» — десе биреулер:
— Өз Нөкисим хәммесинен зыяда!

Еске алсам шет елдегі гезимди,
Оятады патриотлық сезимди.
Ұатанымның жұлдызларын көргенде,
Өз анамның дийдарындай сезилди.

Мен тек мәзи үй-ишиме басшыман,
Хәр ұақытта жақсыларға жақсыман,
Аман болсын бала-шағам, досларым,
Жасай берсин, Нөкис — гөззал астанам.

ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ

Шайпатылып ғауға менен урыстан,
Жалғыз қолы босамаған қылыштан.
Бир жағының жауын тыйдым дегенде,
Тағы душпан ғаулап келип урысқан.

Жауға канын берди, төрин бермеди,
Гелле кетпей қарыс жерин бермеди.
Ойлап турсам, ата-баба ғәриптер,
Өмир ушын не мүсийбет көрмеди!

Қан ақса да, көзден жасы ақпады,
Ел намысын құрбан менен ақлады.
Усыншама улан-байтақ үлкени,
Урпағына мийрасым деп сақлады.

Балық пенен қусы болды көлинде,
Гүнде менен кетпен турды жеринде.
Жасыл гия — малларының азығы,
Орақ турды қыстырылған белінде.

Ырыс берди сууы менен кесеги,
Бул елеси өмиримнің кешеги.
«Қарақалпақ ел болыудан қалды» деп,
Бийкарланды жаудың айтқан өсеги.

Гейде жаманланды, гейде мақталды,
Гейде шарықлады, гейде тоқталды.
Ақырында, бир мың жылдан естелик,
Кең мәканлы қарақалпақ ат қалды.

ҚАРАҚАЛПАҚ БОЛҒАЛЫ

*Тараған булттай хәр жаққа,
Көшиүден әрман қалмады...*

* * *

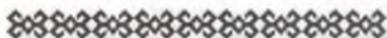
*Әйемги қарақалпақтан,
Сақланып қалған урпақпан.*

Қарақалпақ болғалы,
Ел атағын алғалы,
Не көрмеген қарекен —
Деген мақал бар екен.
Түркістанның елинде,
Туранның байтақ жерінде,
Қырық рет жасап,
қырық көшкен,
Қырық рет жанып,
қырық өшкен.
Хәлсиреп, гейде жанланып,
Айбалтасын қолға алып,
Намыс ушын тирескен,
Өмир ушын гүрескен.
Жел ушырған қаңбақтай,
Гей-гейде мөкан, нан таппай,
Жазықлыдай қудайға,
Тентене болмақ оңай ма?!
Толғанып көшкен Дунайға,
Балқанның бийик, ойларын,
Едил, Жайық бойларын.
Кавказдың Шығыс арқасын,
(Шыйқылдатып арбасын),
Сыйынып баба, әруаққа,
Тараған булттай хәр жаққа.
Көшиүден әрман қалмады,
Белде дәрман қалмады,
Өткермей тыныш бир қысты,
Өмир ушын қырқысты.

Еллерден елге ауысып,
Көпшилигин тауысып,
Тынышлык көрмей жөхөнде,
Кууыскан ата-мөканга.
Кутылып кыргын камалдан,
Мөканын тауып дем алган,
Әййемги каракалпактан,
Сақланып калган урпакпан.

НӨКИСИМ

*Кешеден бул күн,
Гүлленип күн-түн,
Өзгерип атыр шырайың!*

Нөкисим гүллен,
Күн-күннен түрлен,
Хүрметли тәзим өзине.

Келбетің жарқын,
Топырағың алтын,
Көриндің көркем көзіме.

Саулатлы қалаң,
Мен сениң балаң,
Елимнің ерке улыман.

Қушақты керип,
Ыкласты берип,
Ержеткиздің қолыңнан.

Жаңғырып көшен,
Жерлерің хәсем,
Мақпалдан көрпе жамылған.

Нурланып күнин,
Жарқырап түнин,
Мийнеттің нуры жағылған.

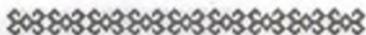
Жайылып данқын,
Шадланып халқың,
Қууаныш кернеп тасады.

Бағында ойнап,
Гүлдердей жайнап,
Жасларың нама қосады.

Турмысы тасқан,
Өнери асқан,
Мәденият орайым.

Кешеден бул күн,
Гүлленип күн-түн,
Өзгерип атыр шырайың.

1950-жыл.

ҚАРАТАҰ

*Қаратауым йошты қозғайсаң,
Сәукелели сулыұ қыздайсаң!*

Бир мың жылда толар бир жасың,
Тарих — сырға толы хәр тасың.
Бабалардың көрдің дийдарын,
Беруний де сениң сырласын.
Қаратауым йошты қозғайсаң,
Сәукелели сулыұ қыздайсаң.

Қыял жетпес өткен жасыңа,
Шықтым бәлент уша басына.
Әмиүдәрья — жердин кәмары,
Сен уқсайсаң жүзик қасына.
Қаратауым йошты қозғайсаң,
Сәукелели сулыұ қыздайсаң.

Баурайында алтын қорғасын,
Шаруаларың сүрер жорғасын.
Ғәзийнениң аштың есигин,
Шайырларың шағлап жырласын.
Қаратауым йошты қозғайсаң,
Сәукелели сулыұ қыздайсаң!

ТОПЫРАҚ ҚАЛА

*Бизлер сүрген гүл өмир,
Баяғының жалғасы.*

Топырақкала тусында,
Булдырап тұр Қаратау.
Турып мүмкин, усында,
Беруний де қарады-ау, —

Деп ойладым өзим де,
Тау басына көз салып.
Қорған салған гезинде,
Бунда болған көп халық.

Альбомындай тарийхтың,
Мынау бәлент қорғаны,
Мәканы болған халықтың,
Сүрип өткен жорғаны.

Биреу шапқан жүйрикти,
Биреу минген ешекти.
Қурып сонша бийикти,
Қалдырыпты кесекти.

Өткен талай арыулар,
Болған талай ақылдар,
Билегинде қарыу бар,
Қарамандай батырлар.

Мүлгип тұрған қорғаны,
Мың жыллардан бермаған.
Көшип кеткен кәруаны,
Хеш бир адам қалмаған.

Сол баяғы тул өмир,
Аяңлаған арбасы.
Бизлер сүрген гүл өмир,
Баяғының жалғасы.

ӘПСАНАҒА ТОЛЫ ДАЛА

Елликкала ел екен,
Бурын-бурын бурында.
Дәстан болған жер екен,
Шайырлардың жырында.

Шынғысханнан майрылып,
Хәлсиреген бирақ та.
Жерден, суудан айрылып,
Халқы көшкен жыраққа.

Көп әсирлер қаңырап,
Дилгир болған адамға.
Көтерилди шаңарақ,
Бизиң усы заманда.

Елликкала, Елликкала,
Қаратаудың гүлзары.
Әпсанаға толы дала,
Жетип келген нурлары

Саяхатқа барғанлар,
Қарап көрсе ескерип,
Қатар-қатар қорғанлар,
Бабалардан естелик.

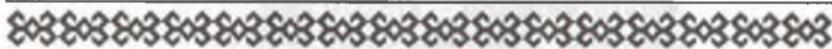
Жер өзгерткен шырайын,
Шабандозлар жарысқан.
Гилең сулыұ Гүлайым,
Гилең батыр Арыслан.

Ақшакөлдей толысып,
«Ақ алтын»ның ордасы,
Бир жағында бағы бостан,
Бир жағында шаруасы.

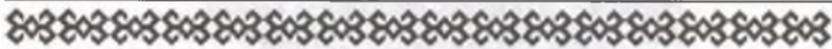
«Барып кара, барып кара,
«Мийуалы»ның бағына.
Елликкала, Елликкала,
Гүлленежак тағы да.

— V —

ДУНЬЯНЫҢ ТЕТИГИ СЕНИҢ
ҚОЛЫНДА

Урыстың зәхәрин адам аңлады...

Парахатшылық дер халықтың тилеги!

Хеш биреуди урыс шадлы етпеген!..

Уатан қорғау — ұазыйпалы исимиз!

Адамға жаманлық — қураллы урыс,
Жақсылық — сыйлыққа берген гүлдәсте.
Силтесең силтәнер қылышқа қылыш,
Жақсылық тозбастан сақланар есте.

Бурынғылар қылыш соққан, оқ соққан,
Қарсыласқан жауын ғана қақсатқан.
Әйдархадай бұл заманның душпаны,
Адам тұқымын қуртатуғын зат соққан.

Әдетиң — шуғыллық, талабың — ғыжак,
Биреуге биз бердиң, биреуге — пышак.
Жаслар жүрегине ғалауыт салдың
Қырық шәхәрди бұзған Әзәзүл усап!

Сөзге қулақ салың, әй, пүткіл инсан,
Ақмақ — қылыш болса, сен — полат қынсаң.
Дүньяның тетиги сениң қолыңда,
Өмирге тирексең, ең бийик шыңсаң.

Хәр уақытта ким бұрын муш көтерсе,
Өткір жери соған тийер жарақтың.

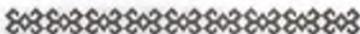

ДОСЛЫҚ — ЖӘХӘН СӘРДАРЫ

Адамнан сен жақсылық күт,
Рәхим бар, ынтық бар.
Жаманнан сен етпе үмит,
Жүрегінде мылтық бар.

Сууға батып мантыққанда,
Адам қырға тартады.
Максет ушын ынтыққанда,
Жаман кеги артады.

Шын инсанлар татыу жасар,—
Дүнья хүкимдарлары.
Бирлик, күштен залым қашар,
Дослық — жәхән сардары!

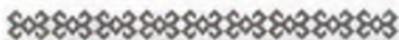
АДАМЗАТ

*Әй, адамзат, адамзат,
Жасасаңшы парахат!*

Адам адам болғалы,
Қолына курал алғалы,
Жақсылық пенен жаманлық,
Билгірлік пенен наданлық,
Бир-бирине болып жау,
Үзилмеди, жәнжел-дау.
Қутырған соң жаманлық,
Болмады хеш аманлық:
Дәулет ушын, бак ушын,
Хәмел ушын, тахт ушын,
Ийтлик етип қыймаға,
Сыймағандай дүньяға,
Артық-аспай жер ушын,
Байлық ушын, ел ушын,
Болар-болмас мин ушын,
Дәстүр ушын, дин ушын,
Өгиз болып сүзисти,
Қораз болып жулысты,
Түлки болып өбисти,
Жылқы болып тебисти,
Арысландай айкасты,
Айбұлардай шайкасты,
Бир-бирине от басты,
Жылан болып уу шашты,
Асаулардай тууласты,
Сағаллардай шууласты,
Бир тынбады удайы,
Ғарғағандай қудайы,
Хеш ким аман калмады,
Барлығын жер жалмады,

Әй, адамзат, адамзат,
Жасасаңшы парахат!
Билмедиң бе еле сен,
Урыспай-ақ өлесен!..

1968-жыл.

ЖАН ӨЗ СЫРЫН ТИЛ АРҚАЛЫ ТЕРБЕТКЕН

Шайырлық — ол ләззет алар жүректен,
Жүрек жанға сүйіушилик дөреткен.
Жүрек барда мухаббат бар, өмир бар,
Сүйіушилик сақланар,
Жан өз сырын тил арқалы тербеткен.

Тәрийплеуге тилим толық жетпейди,
Жырламауға кеулим тақат етпейди,
Мухаббатым Ұатаныма берілген,
Жүрегимнің төринен,
Орын алған, хеш уақытта кетпейди.

Күнлер өтти, жыллар өтти жумалап,
Көп әсирлер жыл артынан қууалап,
Қай уақта да ылғый залым басқарған,
Ел ырыстан бос қалған, —
Зарлы жүрек қараңғыда тубалап.

Оқтай тийип намысына, арына,
Ушырап таудай тосқынлықтың торына,
Не жананлар әрман менен өтипти,
Қосылмай-ақ кетипти,
Жаслайынан кеули сүйген ярына.

Залымлық көп титиретти жер-көкти,
Бахыт ушын гүреслерде қан төкти,
Еркінлікке хәуесленген сансыз ер, —
Мийнет деген талапкер,
Заманында өмирлерин сарп етти.

Таң жолында талай қанлар ағылды,
Дауылпазлар тынламады дауылды.
Таң атса да халыққа қарсы қышқырған,
Ууын шашып ысқырған,
Қанға жерик өйдархалар табылды.

1952-жыл.

ХАЛЫҚ ТИЛЕГИ

Урыстың зәхәрін адам аңлады...

Парахатшылық дер халықтың тилеги!

Минез бар дүньяда хайуанға ұқсас,
Жыртқышлардан жаман, жүрегі иплас.
Мақсегі — қан төгіу, талабы — урыс,
Адамзатқа өмиринше қаны қас.

Жок, залымның хийлелері өтпейди,
Өткен урыс хасла ядтан кетпейди.
Ийт қутырса, жақын оның әжели,
Басқа хеш нәрсеге дады жетпейди.

Ким көнеді ұайранласа елинди,
Қузғын ыласласа хасыл жеринди.
Узақ өмир сүрмек ушын туғанбыз,
Хеш қандай жан қөлемейди өлимди.

Адам нәлет айтар арын сатқанға,
Тыныш елге курал, бомба атқанға,
Хадал жүрек қалайынша шыдайды,
Шәхәр қыйрап, жан қырылып жатқанда!

Хәр бир кисі тынышлықты қорғады,
Урыстың зәхәрін адам аңлады,
— Жасасын тынышлық! деген сөз хәзир,
Уран болып, жер шарында жаңлады.

Жау ойласа адам қанын шашыуға,
Пүткіл инсан минди кеклі ашыуға,
Қанхордың да, атомның да хәдди жок,
Дүньядағы халықтың күшін басыуға.

Парахатшылық дер халықтың тилеги,
Тынышлық деп соғар хәр бир жүрегі.
Адам бахтын, тынышлығын қорғаған,
Мәрт перзентлер — Уатанымның тиреги!

БИЗИҢ УРАН

Хеш биреуди урыс шадлы етпеген!..

Кемеге мингеннің жаны бир деген,
Қайда болсам, инсан менен биргемен,
Әлем океанында тынбастан жүзип,
Шоққылардан желком құрған Жер — кедем.

Бул мысалды босқа айтып жүр деме,
Бәримизге шерик болса бир кеме.
Хеш жерине ийнедей дақ түспесин,
Ақмақ шығып, от шашпасын иргеге.

Не есерлер адамлыққа қарамай,
Асық ушын төбелескен баладай,
Бир-биринің салып кеткен басына,
Болған талай қыян-кесті булағай.

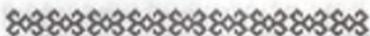
Бир-биреуді унтамақтың қастында,
Не болмаған бул аспанның астында.
Қанлар бурқып, домаланған геллеси,
Талай-талай ғаррының да, жастың да.

Залым қуғанса да адам өлгенге,
Шадланса да көздің оты сөнгенге,
Жанды қырып мың жасаған қанхор жоқ,
Әлим шерик жеңілгенге, жеңгенге.

Шыңғыс хан да өлмей тири қалған жоқ
Хәр бир жанның жүрегі бар жанған шоқ,
Жанған шоқты ұақты жетпей өширип,
Наполеон да елден алғыс алған жоқ.

Сыр қалды ма адам көзи жетпеген,
Хеш биреуді урыс шадлы етпеген.
Сонда неге америкалы төрелер,
Жалын шашып ойнап тұрсыз от пенен?

Сизлерде де әлпешлеген бала бар,
Не себептен Вашингтонда қан ағар,

Бомба жауып, балаларын шуулатып,
Жанды кырып топырақтарын жаралар?

Джонсон таксыр, ойланбаған төресен,
Қайтер едің пыт-шыт болса терезең,
Тарт қолыңды Вьетнамның жеринен,
Халық алдында не деп жууап бересен?

Ким қәлейди елге ойқан салғанды?!..
Хаслы инсан қорлатпайды адамды.
Ким көнеди жараласаң есирип,
Хәмме шерик Жердей уллы Ұатанды?!..

Сөзге құлақ салың, әй, пүткіл инсан,
Ақмақ — қылыш болса, сен — полат қынсан.
Дүньяның тетиги сениң қолыңда,
Өмирге тирексен, ең бийік шынсан.

Топырақ керек егис ушын, гүл ушын,
Қуяш керек өмир ушын, нур ушын.
Қурықлайық асқынлаған асауды,
Өршитпейік қанхорлардың урысын.

Кең дүньяның келсе тыныш турғысы,
Бир мушына куда болар бир мушы.
Тууысқанлық, тынышлықта жасасып,
Мийнет пенен гүл жайнасын турмысы.

ЖАН АҒАМ КЕТТИҢ, КЕЛМЕДИҢ!..

Ел көнди жоқлыққа, ашка,
Жан ағам кеттиң, келмедің.
«Түстим, — деп жаздың, — сауашка»
Жан ағам кеттиң, келмедің.

Баян еттим ойда барын,
Зар еңирейди бауырларын,
Ғәрип анаң интизарың,
Жан ағам кеттиң, келмедің.

Ини, карындас изинде,
Көриндің мәртлик дизимде,
Бармысан дүнья жүзінде?
Жан ағам кеттиң, келмедің.

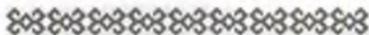
Соғыс елди ұайран етти,
Жердің жүзин титиретти,
Қайғы менен күнлер өтті,
Жан ағам кеттиң, келмедің.

Аласапыран болды заман,
Хеш ким де қалмады аман.
Қанлы қырғын болды тамам,
Жан ағам кеттиң, келмедің.

Ағла еди салтанатың,
Шапқылап жүр тулпар атың,
Күтип отыр перийзатың,
Жан ағам кеттиң, келмедің.

Көзлер қыймастай ер един,
Айрықша болып дөредің,
Көп еди жұртқа керегин,
Жан ағам кеттиң, келмедің.

Ғазлар ушар қатар-қатар,
Көңилим түрлі ойға батар,

Болмады хеш хабар-атар,
Жан ағам кеттин, келмедин.

Айралықтың оты жаман,
Күни-түни сағынаман,
Болғайсаң өлимнен аман,
Жан ағам кеттин, келмедин.

Ямаса болдың ба курбан,
Төгдириңди билмей турман,
Тилеуберген ининдурман,
Жан ағам кеттин, келмедин.

1946-жыл.

БИЗИҢ КҮШ

Залым Гитлер Европаны бүлдирип,
Талайларды дар ағашқа илдирип,
Қысыўметти салды адам басына,
Нешшелердин жүрек-баўрын тилдирип.

Ана айрылып, көздин нуры — баладан,
Бала айрылып, ақ сүт берген анадан,
Көз тоймастай гөззаллардын беднини,
Ғарға, кузғын азық кылған даладан.

Нәрестелер қыйрап жатыр ышқынып,
Ғарам жаўлар қорқынышлы күш қурып,
Мине, бизиң гүл жайнаған Уатанға,
Кирип келди әйдархадай ыскырып.

Қоблан минип торы аттың белине,
Ерлик етип атыр тууған елине.
Алпамыстай қарақалпақ мәртлери,
Душпанларды көмип атыр гөрине.

Самолётте, атта, яки пияда,
Армияның батырлары зыяда.
Залым Гитлер есабынан жаңылды,
Күшимизге күш тең келмес дүньяда.

Уатан қорғау — ұазыйпалы исимиз,
Елеберин таудай тасар күшимиз.
Залым Гитлер өлер күниң тақалды,
Бизлер емес ойнайтуғын кисиңиз!

Жеңис ушын тайсалмаған халқымыз,
Барған сайын минбелетер, паркымыз.
Ақырында жауды жексен қыйратып,
Дүнья жүзин сүйсіндирер данқымыз.

1941-жыл.

АРМИЯ

Көпшиликтің жырына,
Қосылығуға бар талуас.
Шайырлықтың шынына,
Шығыу үшін зор ықлас.
Нийетім хәк, тилим жас,
Қолында өскен шайыры —
Билгенин халықтан аянбас.
Барымды базар етейин,
Ал, досларым кулақ ас!

Армиямда таскын күш,
Айқасқан жауда жан қалмас.
Ушқаны парлап полат күс,
Жел де оған ералмас.
Мингени тулпар, тайсалмас,
Ерлер алға умтылса,
Душпаны қарсы туралмас.
Куралы беккем, дәу жүрек,
Қолында жәухар ақ алмас.
Жер силкинер күшинс,
Тау да шыдам бералмас.
Бул турғанда канхорлар,
Тыныш елди шуұлатып,
Жазықсыз жанды қыралмас.
Жыласа бул жубатар,
Көргенде шыдап туралмас.
Гүреске шыққан кәдесиз,
Жығылар сөзсиз, жығалмас.
Сунқарға соққан кузғындай
Дүгискен душпан оналмас,
Әйдарха болып келсе де,
Арды қолдан бералмас,
Гитлершилер сүйеги,
Куұрады, қайта жанармас,
Дүнья мийнеткешлери
Қанқорлыққа қаны қас.
Енди қайтып фашистлер
Барабанын қағалмас,

Нийети бузық залымлар,
Қанша күшин салса да,
Урыстың отын жағалмас,
Батынып қылыш уралмас,
Оқталса түсер шырмауға,
Оннан қайтып шығалмас.
Өскен елим нурыстан,
Жарғанат ушып жүралмас,
Шапса көзи қамасып,
Жүрер жолын табалмас.
Көлеңкеси ғарғаның,
Күн сәулесін жабалмас.
Қутырған ийт үргенге,
Айдың пуры жоғалмас.
Жар басынан секирип,
Жұлдызды ийтлер қабалмас,
Ұатаным мениң — берк қорған,
Жылан да жылжып киралмас.
Жаздың жақты күнінде,
Жарғанат ушып жүралмас,
Жактыда өмир сұралмас,
— Жау келди! — десе, ғарры-жас.
Үйінде шыдап туралмас,
Журт ғалаба атланар,
Армия менен уранлас.
Болсын елим деген ер —
Азаматлар елге бас.
Жеңіс тууын көтерсең,
Көкірек қалай шадланбас!
Елге қалқан болғайлы,
Мәрт уғанлар, заманлас,
Серли, сергек, қорғанлар,
Жау ғапылын табалмас.
Армияның күшине,
Душпан да мин тағалмас.
Қорқыныш жоқ жаулардан,
Батыр халқым алға бас!

1950-жыл.

САҒЫНЫШ

*Мәрдикардан қайтқан жигиттің ата-анасы айдалып кеткенін
билмей айтқан сағыныш зары*

*Көзіме гәүхәр көрінди
ойнап-өскен жерлерім...*

Қысы-жазы нур қуяшы, жакты аспаным бармысаң,
Хорезмлі карақалпақ, ата мөканым бармысаң,
Үлкен-киши, қатар-қурбы, тууысқаным бармысаң,
Хәзилкеш дайы-жийенли, жапажаным бармысаң,
Кублагахым — ата-анам, мехрийбаным бармысаң?

Көзіме гәүхәр көрінди ойнап-өскен жерлерім,
Бағы-бостанлы дала, егинли атыз, шөллерім,
Ядымнан шыққан емес сениң балалық күнлерің,
Қулағымнан кетпейди шүлдирлеген тиллерің,
Жастан еркелеп өстирген Райханым бармысаң?

«Шүй тастамақ», «Бардымқаш» ойынларым бар еди,
Бирге өскен хәзиллесип, сүйискен дилбар еди,
Қосылмақ мақсетінде опалы ашық яр еди,
Жүрегімди бәнт еткен Мийирханым бармысаң?!

АНАЖАН

Жүзинди көрмедим, сағындым,
Душпаның бас ийип бағынды,
Бармысаң дүньяның жүзінде,
Жоғалған перзентің табылды,
Жан ана, жан ана, ана, жан ана!

Не көрдің перзенттен, баладан,
Душпаның ийт болып талаған,
Түстиң бе отларға, сууларға,
Ана жан, ана жан, анажан!
Жан ана, жан ана, ана жан ана!

Қайғыдан күйдің бе, пистің бе,
Жалынлы отларға түстиң бе,
Излейін өмирди сарп етип,
Бар болсаң бул жердің үстінде.
Жан ана, жан ана, ана, жан ана!

Өлдің бе шыдамай күйикке,
Душпанлар өлтирди дейик пе,
Бар болсаң кел ана, көр ана,
Ығбалдың шыққанын бийикке.
Жан ана, жан ана, ана, жан ана!

УЛЫ РУМ, ҚЫЗЫ КЕТКЕН ҚЫРЫМҒА

Топас байлық гөззаллыққа қас болып,
Аш өнешке қара тақан ас болып,
Мың-мың жыллар қараңғылық қаппаған,
Ғәриптердің көзлеріне жас толып.

Не жананлар жау торына шатылып,
Өмірден көп ерте кеткен ах урып,
Сулыулардың иште кеткен әрманы,
Зар-зар еңіреп мал орнына сатылып.

Жау басынған келиншекті, қызларды,
Залымлардың сөзлери уу, ызғарлы.
Айдай арыу ләтте кийип, ах урып,
Жалаң аяқ кешип өткен муз, қарды.

Бир нешелер асырауға жан таппай,
Неше жанлар үнеминен мал таппай,
Жау шайпалтқан Азияның елинде,
Қаңғып кеткен жел айдаған қаңбақтай.

Улы Рум, қызы кеткен Қырымға, —
Не заманлар өткен екен бурында.
Жүрегімде тал-тал қалған саза бар,
Шерли дәртлер ески дүнья муңында.

ШОЛПАНҒА САПАР

Халық өтсе де дүркін-дүркін,
Жер-көк, жұлдыз —
дүнья мүлкін,
Ким билипти, ойла достым,
Жетпегенде мине, бул күн!

Душпан күйсин, дослар күлсин,
Пүткил жәхөн буны билсин,
Гилтин бизге усынып тур,
Аспандағы гей бир тилсим.

Күтип алып нурлы танды,
Таң қашырған пүткил жанды,
Таң жұлдызы деп атанған,
Көктен тууған ақ Шолпанды.

Сулыулардай қасын керип,
Жымың қағар жақты берип,
Таң алдында сайран етсем,
Сапарыма болды шерик.

Көктің сансыз жұлдызларын,
Бәрха көріп турмыз бәрін.
Ақ Шолпан деп атын қойған,
Адамзаттың хұр қызларын.

Билмесе де оның сырын,
Ел арнады қосық-жырын,
Шолпан түе «Қап тауының»,
Өзи жумбақ еди бурын.

Айтылғанда ертеқ-дәстан,
Көп тыңладым жалықпастан.
«Қап тауына жалғас екен, —
Деуши еди, — Жер хәм аспан».

Болсадағы қанша қашық,
Сана мине, оннан асып.

Ай, жұлдызға жетиүге де,
Турмыз дослар шамаласып.

Кең әлемге қулаш созып,
Жылдырымдай кеттик озып.
Бирак, харам жүрек те бар,
Ләтте шапан қалған тозып.

Жау урынса, жеңбек ушын,
Беккем полат белде күшим,
Тағы алға, илим, билим,
Тынышлық хәм еңбек ушын.

Ай төсинен алдық хабар,
Бул жаңалық жанға жағар,
Кетти жайсаң хауа кеме,
Шолпан жаққа тартып сапар.

Сырттан қарап турмыз бағып,
Қуғанышта шаппат қағып,
Бизден сәлем алып барар,
Ақ шолпанға сырға тағып.

Бир күн жетип барса кеме,
Әне, буны тегин деме.
Менде де бар Ай, Жұлдызға
Барып көрип қайтыу дәме.

1962-жыл.

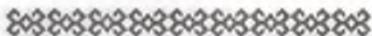

— VI —

ӨМИР СЕНИ ШАЛҚЫТАДЫ,
ТУСАЙДЫ...

Күнлер өтти көрген түстей белгисиз,
Күнлер өтти, қайтып оны көргисиз.
Турмысымда небир күнлер гезлести,
Өмиримнің ярымына бергисиз.

Дуньяда ким мәңгиликке жасайды,
Өмир сени шалқытады, тусайды.
Биреу келип-биреу кетип атырған,
Хожелинің базарына усайды.

Уақыт өтер жүйрик аттай шабысып,
Бәхәр келер, қыс өмирин тауысып.
Хәр бир күннің, хәр сааттың орны бар,
Өмир ушын хеш бир күн жоқ ауысық.

Адам болсаң, жәмийетке дерексең.
Қосылмасаң тамыры жоқ терексең.
Ойламасаң тек өзиңнен басқаны,
Айтшы, қәне, сен кимлерге керексең?!

Дуутар менің шын жолдасым,
Саусақлап ойын қағлатқан.

Жуптым менің, сазлайтуғын сейисим!..

Атлар түнде енип шықты түсиме!..

ӨМИРИМНИҢ ЛИРИКАСЫНАН

Дүнья — мухит, жүздим таскын ағысын,
Ушыратпадым тоқтайтуғын жағысын.
Жол-жөнекей сәлем берип өтсем деп,
Қағып кирдим ярым әсир қапысын.

Небир дослар әрман етти келиүди,
Шоғы сөнди, көрмей кетти елиүди.
Айға жеткен көз тоймастай заман бул,
Жүз жаста да хеш ким сүймес өлиүди.

Хәр бир күним — өмирдин бир гербиши,
Хәр биреўдиң келер буны өргиси.
«Бир әсирдиң дәл ортасы усы» — деп,
Мине, мынау өлшеп қойған белгиси.

Хәмме жүрип өтетугын бир төбе,
Өмир барда бахыт пенен мәртебе.
Бүгин мине елиў менен хошласып,
Алпыс жаққа атланаман ертеге.

Егиз туўған қуўаныш хәм қапалық,
Күн артынан күнлер келер тақалып.
Хәр батқан күн жулқып алып кетип тур,
Өмиримниң бир шегесин қопарып.

Алдыма да нәзер таслап қарайман,
Барса келмес таў көринер қарайған.
Соған жеткен ғаррылықтың дәуранын,
Мениң өзим жигитликке санайман.

Балалықты ғаррылықтан жек көрдим,
Жек көрмедим, уўайымын жеп көрдим.
Жүз жастағы ғаррылықтың қайғысын,
Бес жастағы балалықта өткердим.

Жүрген изди қыялыңа аласан,
Ядымда тур қайғы менен тамашам.

Сум мусаллат ала шаңғыт көриңди,
Ғаз-ғаз турып кең дүньяға қарасам.

Бууындырып жуп жағадан асылған,
Әжел кәупи кетпей турды қасымнан.
«Қылк» еттирип жутып қойды әкемди,
Жетим қалдым палапандай жасымнан.

Анам ғәрип зар еңирейди егилип,
Көзлеринен қанлы жасы төгилип.
Он алтыдан жалғыз қалған мен болдым,
Он бес жұлдыз жер астына көмилип.

Қайғы оты туншықтырды анамды,
Қара үйди қаплады тас қараңғы.
Булағайлы қарлы боран түнлерде,
Зарланады сау қойғай деп баламды.

Кеткенлерге жаны оттай күйеди,
Мен аұырсам және оқтай тийеди.
Жаста емес, хәзир ғана ойлайман,
Полат екен бийшараның сүйеги.

Мыйық тартсам, шадды-қоррам болады,
Қабак шытсам, жасыл гүлдей солады.
Жан бар жерде қапалығын сездирмей,
Аулағында өксип-өксип алады.

Сап жүрегі өртенипти дүт болып,
Тири қалдым ақыр түби қут болып.
Қар үстінде қаңбақлардай жумалап,
От басында аяқларым шыт болып.

Ескен желдей өте берди балалық,
Жигит болдым, келди кем-кем ағалық.
Әкем жүрген соқпақ пенен аянлап,
Жетип келдим елиу жасқа тақалып.

Күнлер өтти көрген түстей белгисиз,
Күнлер өтти, қайтып оны көргисиз.

Турмысымда небир күнлер гезлести,
Өмиримнің ярымына бергисиз.

Ядымда тур, мен баяғы жетиммен,
Жетимлерден талай жайсаң жетилген.
Бул заманда сүйиуіши көп баланы,
Анасындай шорпылдатып бетинен.

Журтым мени шайыр десе, шайырман,
Не десе де пәрманына кайылман.
Бауырманым мектеп пенен интернат,
Жетимлерди жетимликтен айырған.

Ел сүймесе мениң жайым төрмеді,
Бийик бахыт қыран қустай өрледі.
Бир әрманым — мәртебемнің асканың,
Атам менен анам гәрип көрмеді.

Алғысым көп досларыма, халыққа.
Хеш ким сирә нәзерден тыс қалып па?!
Тири түе, батыл болған Бердақты,
Бизиң заман алып шықты жарыққа.

Жүрегимнің түпкиринен шығарған,
Мөпи ушын жаратылса шығармам.
Ел алғысы — мениң ушқыр канатым, —
Еле талай шарыклауға шығарман.

Қуудың көрки — көк шалғынлы көл менен,
Ердің көрки адам менен, ел менен.
Дузын толық ақламадым журтымның,
Еле талай карызым көп бермеген.

Қушағында ой-өрисим кеңейген,
Ел мийримин жан анама теңеймен.
Журт шадлығы жалғаныссын жүрекке,
Жалғыз өзим жүз жасайын демеймен.

Мен мың жасап қалғанда да қатардан,
Бул дүньяның не ләззетин татарман?

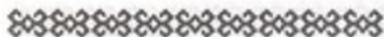
Заманластың хәммесинен айрылсам,
Тап өзим-ак, гөрге барып жатарман!

Мен жасасам дослар менен жасайын,
Бала-шаға, костар менен жасайын,
Үлкен-киши, қатар-қурбы, заманлас,
Қартлар менен, жаслар менен жасайын.

Елиу жаста шаршадым ба, талдым ба?
Бир жүз жыллық өмири бар талдың да!
Жаслығымның сарқындысы кеткен жок,
Еле талай дүбирим бар алдымда!..

1966-жыл.

ӨМИР ЖЫРЫ

Күнлер өтті жүрегимди суулатқан,
Күнлер өтті қайғы ууын құрғатқан.
Жүріп өткен жолларыма қарасам,
Тениз янлы толқынланып суу жатқан.

Еситкенде жыраулардың термесин,
Сайратады қайғы-мунның пернесин.
Бабалардың бастан кешкен муң-зарын,
Енди қайтып урпақларым көрмесин.

Көп жүзсем де өмир деген кемеде,
Хеш хақым жоқ ғарры болдым демеге.
Бахыт пенен ойнап-күлип, шадлықта,
Шығын турман алпыс деген төбеге.

Қырықтан өтсең өмир жолы тез екен,
Хәзир мине, ойланаман, сеземен.
Улықлардың «узақ жаса!» — дегени,
«Ғаррылыққа жетис» — деген сөз екен.

Жаслығымда кем болмадым көриктен,
Талайлардың жүрек-бауырын ериткен.
Бара-бара сулыұлықтың бояуын,
Қызым менен улларыма бериппен.

Дүньяда ким мәнгиликке жасайды,
Өмир сени шалқытады, тусайды.
Биреу келип, биреу кетип атырған,
Хожелинің базарына усайды.

Ұақыт өтер жүйрик аттай шабысып,
Бәхәр келер, қыс өмирин тауысып.
Хәр бир күннің, хәр сааттың орны бар,
Өмир ушын хеш бир күн жоқ ауысық.

Адам болсаң, жәмийетке дерексен.
Қосылмасаң тамыры жоқ терексен.

Ойламан тек өзіннен басқаны,
Айтшы, кәне, сен кимлерге керексең?!

Өмирдин де болар мәүсим-мәхәли,
Жарқын жаслық — гүл өмирдің бәхәри.
Бәхәрінде таярлансаң гүзине,
Мүдиртпейди ғаррылықтың кәхәри.

Қыяллардан қыял тууар шақалап.
Ели-журтым хызметимди бахалап.
Қууатыма қууат қосып келмекте,
Қаршығадай гүрилдескен шапалак.

Өрмеледим, миндим бийик асқарды,
Кеулим бірақ қартаймады, жас барды..
Бахыт пенен ойнап-қулип келемен,
Мен өзіме курдас етип жасларды.

Бул не өзи, өркенлеу ме, өскен бе? —
Баратырман жетпис пенен сексенге.
Тилеуберген еки қайта тууылмас,
Жерди сүрип, туқым сеуип ексең де.

Шайыр санап байлық бермес қапшықтан,
Кәлем деген станоктан от шыққан.
Жүрегимнің түпкірінде завод бар, —
Узағына тозбайтуғын зат шыққан.

Мийуе берди шабытымның жемиси,
Нағыз шынға шыққан гезим ең усы.
Бахыт пенен тағы қырық жыл жасасам,
Болмас еди бир кәбірдің кемиси.

Қалмасам мен бир жеримнен майырылып,
Қалмасам мен ес-ақылдан айырылып,
Ұтанымның, ел-халқымның мәпи деп,
Жүрегімде қайнап жатыр шайырлық.

1975-жыл.

АНА

Әй ана, билемен тилегимдесен,
Сен мениң мудама жүрегимдесен.
Қандай көретуғын болсаң сен мени,
Мен де тап жанымдай көремен сени.
Сеннен қымбат не бар маған дүньяда,
Сен болмасаң келмек қайда дүньяға!
Балалық дәуиримди еске алайын,
Өткен өмиримди ойлап карайын:
Бөбек болдым, бала болдым, ер жеттім.
Адам стип сениң өзин дөреттин.
Тууған соң қырық күннен шақаклап күлдим,
Мен күлсем, сүйсиндин, масайрап жүрдин.
Жыласам жубаттың, корсен қуандын,
Аппақ сүтлериннен емдим де қандым.
Еркелеп турғанда қушақты аштың,
Жууырып барғанда, бауырына бастың.
Қанша кыйқаншылық етсем, шыдадың,
— Аспандағы айды бей! — деп жыладым.
Пал берсең «сүт бер!» — деп қыңырлық еттим,
Сүт берсең, «пал бер!» — деп табақты төктим.
Неше тәртипсизлик исти еттим мен,
Айыпсынбай, кеуилиме жеттиң сен.
Бәрін хұрмет пенен ядка аламан,
Ойлағанда уялып та каламан.
Уллы-киши, аға, қарындас, иним,
Бәрінде де болды мениң минезим.
Хәммесиниң еркелигин кеширдин,
Әлпешледин, мәпеледин, өсирдин.
Ыссыдан, сууықтан бизди сакладың,
Аналыкты хұрмет пенен акладың.
Өмиринниң неше-неше жылларын,
Пидә еттиң, ер жетсин, деп балларым.
Жаслығымда сондай тәрбия еттиң,
Мине, бүгин адам болып ер жеттім.
Исинди умытсам, инсан емеспен,
Тутарман хәмиринди, болмас демеспен.
Енди сениң шын кеулине жетейин,
Хадал жүрек пенен хызмет етейин.

Жаным пидә хәр бир айтқан сөзинс,
«Бауырым» деген сөзин кууат өзиме.
Егер, еркелесең, мен де шыдайын,
Жалыктым деп, хеш егпеймен ууайым.
Сәхәр турып, пал бер, десен, берейин,
Қайда жумсасаң да барып келейин.
Егер, тап десен де қоянның сүтин,
Сөзинди қайтармас хадал перзентиң.
Әкелип бер десен де қуланнның майын,
Сениң ушын ол да болады тайын.
Терең теңизлерден тап десен балық,
Кетермен, ақыры келермен алып.
Отқа жумсасаң да оннан қайтпайман,
Қулласы, мен сени хеш муңайтпайман.
Мениң ықтыярым сениң қолында,
Өлсем де ырзаман, сениң жолында.
Мехрибаным анам, жүрегим, жаным,
Анамдай қәдирдан уллы Ұтаным!

1939-жыл.

МЫС ҚУМАН

Көрип турман өмирли,
Мыс қуман да адамнан...
Омырауы бүркіт төсіндей,
Айбатлы маған мыс қуман.
Әкемнің нағыз өзіндей,
Айбынаман сустынан.

Сыр аңлатқан сезімге,
Кәрабат бар, — деп турман.
Әкемнің жигит гезінде,
Мыскерге бабам соқтырған.

Жалғыз улы ер жеткен,
Атаның нийет, ышқынан.
Келинли болып перзенттен,
Бағышланған мыс қуман.

Үлкеннин ислеп дегенин,
Хожалық болып мүлк жыйған.
Ата менен ененің,
Қолларына суу қуйған.

Анам менен курдастай,
Жасасқан бирге үйінде.
Қолының орнын кир баспай,
Жалтылдаған күйінде.

Әкем жигит болғанда,
Турпатын көрген мыс қуман.
Анам келин болғанда,
Сымбатын көрген мыс қуман.

Шадланған перзент көргенде,
Бауырында өсип ананың.
Апыл-тапыл жүргенде,
Қушақлаған қуманым.

Атаның мүлкі-дүньясы,
Хеш бири де қалмаған.

Сакланған усы мийрасы,
Кәдирли дүнья-мал маған.

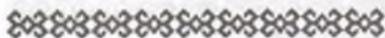
Бабамның көрген көзи деп,
Тазалатып хәр айдан,
Жан әкемнің өзи деп,
Дийдарына карайман.

Болмасын неге ықласым,
Сексен бес жыл жасаған,
Анамның тутқан тутқасын,
Бауырыма басаман.

Нешшелер жерге көмилди,
Айырылдым ата-анамнан.
Көрип турман өмирли,
Мыс куман да адамнан..

1971-жыл.

ДУҰТАР МЕНИҢ ШЫН ЖОЛДАСЫМ

Дуұтар мениң шын жолдасым,
Саусаклап ойын хағлатқан.
Кетип қатты ықласым,
Шадлы кеулимди шағлатқан.

Турса қыял қырдан асып,
Шайырлығым кетер тасып,
Жорға яңлы қына басып,
Сүрип алға ылғаллатқан.

Шықсын бүгін хәрне барым,
Ойна-ойна саусақларым,
Дуұтардағы еки тарым,
Сеске сес қосып жырлатқан.

1947-жыл, ноябрь.

УРПАҚЛАРЫМ — ҚАНАТЫМ

*Егер оны қыйнасаң,
Қыйнағаның өзимди.*

* * *

*Урпақларым — қанатым,
Жүрегимнің тамғасы. —*

* * *

*Хәр биреуі кууатым,
Өмиримнің жалғасы.*

* * *

*Бул дүньяға қонақсан,
Шалқығаның болмаса...*

Урпағымды сыйласан,
Сыйлағаның өзимди.
Егер оны қыйнасаң,
Қыйнағаның өзимди.

Урпақларым — қанатым,
Жүрегимнің тамғасы.
Хәр биреуі кууатым,
Өмиримнің жалғасы.

Бул дүньяға қонақсан,
Шалқығаның болмаса,
Куұрап қалар дарақсан,
Сеннен туқым қалмаса.

ҮЙ ҚАСЫНДА САРЫ ТАЛ

Кип-кишксне Зухражан,
Тауып алып даладан,
Алып келди шыбықты,
Қууанғаны қызықты.

Томпаң-томпаң жүреді,
Оны қайдан биледі:
— Папа, буны ек! — дейді,
Еркелейді, кетпейді.

Қарап-қарап жән-жаққа,
Қол силтейді шарбаққа.
— Токта! — десем, коймайды,
— Жүр! — деп мени зорлайды.

Шыбық сары тал екен,
Тамыры да бар екен.
Мен жер қаздым, ол тикти,
Тал шығарды бүртикти.

Көріп турып күн сайын,
Суу куйды ол хәр дайым.

Төрт жыл өгги арадан.
Өткен-кеткен хәр адам,
Қарап өтер сол талды,
Жапырақ жайып ырғалды...

Өсти басқа дарак та,
Тал айрықша, бирак та.
Бойын созды әлемге,
Тамыр жайды тереңге.

Келенкеси сарқылмай,
Дөніп турар алтындай.
Жаз күніне жарасты,
Хәзлик берди тал асты.

Зухра хәзир мектепте,
Төртиншиге өтпекте.
Муғаллими Сара да,
Қоңсы бизиң арада.

Шәкирт еккен даракты,
Зейин салып қарапты.
Тикпек болсаң сары тал,
Шақасынан келип ал!

1959-жыл, 10-апрель.

БАЛАЛЫ ҮЙ БАЗАР*Ауызша қатарлардан***Бизиң бала Байрон болды!**

Бизиң бала Байрон болды,
Еситкенлер хайран болды.
Быламығын төгіп алып,
Үсти-басы ұайран болды.

*1940-жыл, ноябрь.***Бауырманым**

Қасымда шайым, наным,
Көп жазып алақаным,
Талыпты шаршап жаным.
— Жата ғой, папа! — дейди,
Дауыслап бауырманым.
Байқасам, уйқыламастан,
Отырған Зухраханым.

*1962-жыл, сентябрь.***Маңырай берме ылақтай!..**

Малика:

— Айнанайын, Муратбай,
Ойнатаман жылатпай.
Мен қасыңа келгенде,
Маңырай берме ылақтай.

Мурат:

— Мениң атым Муратбай,
Ойнатасаң жылатпай,
Бетимдегі қотырым,
Қышып атыр шыдатпай!

*1959-жыл, октябрь.***Малика деген жақсы қыз**

Малика:

— Қызық екен «Балдырған»,
Оқыса, мийриң қандырған.

Папам маған жаздырып,
Алматыдан алдырған.
«Балдырған»ды оқыуды,
Еслериннен қалдырмаң!

Тилеуберген:
— Малика деген жақсы қыз,
Қосық айтқыш бақсы қыз.
Сөзинің көп тайыны,
Қарақалпақстандағы —
Қызлардың ең шайыры!

1961-жыл, август.

Ой, Диляра, Диляра...

Татарша намаға

Ой, Диляра, Диляра,
Диляраға бир кара.
Малика, Мурат, Диляра,
Жылап болды маскара!
Аржағында Мурат отыр,
Диляраны ура алмай.
Бержағында Диляра тур,
Көздің жасын тыялмай,
Малика апалаклап жүр,
Оларды айыралмай!

1965-жыл, июль.

ХӘСЕМ НӘРСЕ БАР МА, СИРӘ БАЛАДАН?!

*Ғарға сонда: «Дүньяның ең сулыұы —,
Деп өзиниң палапанын апкепти.*

* * *

Хәсем нәрсе бар ма, сирә баладан?!

Жырын мақтап айтты биреу көп гәпти..
Куу ғарғаға: «Ең гөззал ким, тап!» депти.
Ғарға сонда: «Дүньяның ең сулыұы» —,
Деп өзиниң палапанын апкепти.
Ана ушын жалғыз кара палапан,
Хәсем нәрсе бар ма, сирә баладан?!
Шамшырағым Шәмшияны кушақлап,
Сүйген сайын шадды-қоррам боламан.

1989-жыл, март.

РАХМЕТ

Хәр мәүсимниң орны басқа...

* * *

Бастан кетти жаслық қусы...

* * *

Өмиримниң келди қысы...

* * *

*Дым хәлсиреп қалмасам да,
Қартлық деген мине, усы.*

Келип қалдым жетпис жасқа,
Хәр мәүсимниң орны басқа.
Бирақ, шөгип қалғаным жоқ,
Тайын болып пискен асқа.

Бастан кетти жаслық қусы,
Өмиримниң келди қысы,
Дым хәлсиреп қалмасам да,
Қартлық деген мине, усы.

Бирақ, налымайман буған,
Жаслай кетти ини-ағам..
Халқымызға мың рахмет,
Үлкен бахыт берди маған.

БУЙЫМ ТОЗСА...

Буйым тозса, мийнет етип,
Тауып алар буйымды.
Кийим тозса, еңбек пенен,
Тауып алар кийимди.
Көз алдында күлип турған,
Бауырыннан айырылсан,
Әне, соның өмиринше,
Орны толмак кыйынды.

1969-жыл, декабрь.

КҮЙЕҮ ЕМЕС, УЛ ЕДИҢ...

Роллан Нәжим улы Дәуқараевтың естелигине

Күйеу емес ул един,
Алғыр қустай түледін.
Лалазар бағдын ишинде,
Айрықша өскен гүл един.

Ақыллы един, мәрт един,
Келмеске кеттиң ерте дым.
Ойда жоқ гезде айырылып,
Жүрегимди өртедиң.

Сүйкімлі един көрикте,
Сынап та көрдім хәр исте.
Талайлардың ишинде,
Сен един нағыз периште.

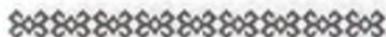
Хеш кимге қабак үймедің,
Бар шығар жанып-күймегім.
Өкинемен дүньяда,
Тириңде бир сүймедім.

Бахтымды қудай бурыпты,
Салыпты басқа курықты,
Шымбай — Нөкис жолында,
Әзирейли таяр турыпты.

Уйқыдан қайтып тура алмай,
Мойнынды елге бура алмай.
Бәримиз де зарландық,
Жүзиңди қайтып көре алмай.

Жүрмисең дауыл өрінде,
Көринбесең, көринбе.
Көрсеткей Алла Таала күн,
Жәннеттиң нағыз төрінде.

1981-жыл, октябрь.

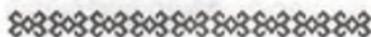

ЖҮРЕГИМ СОҒАН БЕРИЛГЕН

Телмирип кыз карады,
Кеули сүйип барады.
Шыдамай ол жигиттен,
Бул сорауды сорады.

Айтшы, жигит, сырынды,
Кеулин кимге бурылды,
Кеширерсен, бирак та,
Айып болса бунымды.

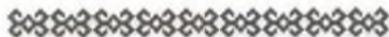
— Сорасқанға жоқ айып,
Қалма, бирак мунайып,
Жүрегим соған берилген
Үйимде бар бир зайып.

ҚУТ-БЕРЕКЕТ ТАТЫҰЛЫҚТАН ТУҰАДЫ

Қут-берекет татыұлықтан туұады,
Жаксы жупты бир-бириниң куұаты.
Мысал алың оң кол менен сол колдан,
Бирин-бири сыйпалайды жууады.

Жуптым мениң сазлайтуғын сейисим,
Еситпесем хеш биреудин кейисин.
Шад турмыста урпақларым сау турса,
Аман жүрсем, дунья мениң бейишим.

ЕСКЕ АЛЫҰ

Жарасықлы гүл един,
Гүл ишинде хасылдай...
Каршығадай түледин,
Дөнип турған жасылдай.

Көзин еди қарамық,
Жүзиң қанлы, нурың көп.
Тоты қустай таранып,
Турар едің күлимлеп.

Тасқан еди шайырлық,
Сениң менен көриссем.
Қалғанымда майырылып,
Медет болған периштем.

Ерке бұлбил мен едим,
Сулыұлыққа бағындым.
Келмес жаққа жөнөдин,
Жан дилбарым, сағындым.

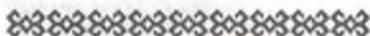
Атап едің ер жүрек,
Көңил қостым жасымда.
Келип турман елжиреп,
Кәбириңнің басында.

Сөйлемейсен, күлмейсен,
Қайда қызық әңгиме?
Келгенимди билмейсен,
Уйқыдасаң мәңгіге.

Дүньядағы қымбатлым,
Саған хеш ким жетпейди,
Жалтылдаған сымбатың,
Көз алдымнан кетпейди.

Көп сарсылдым ойланып,
Өлим дәрти от екен.
Кәбириңди айналып,
Иштен жанып кетемен.

1984-жыл, февраль

АҚШАМҒЫ ОЙ

Жол жағалай әтирапты айналып,
Олай-булай гезип өттім көшени.
Түннің иши, алағат булт, ай жарық,
Бетти желпип, салқын самал еседі.

Жас урпақлар ойнасып жүр шапқылап,
Ғауқылдасып өте берді қасымнан.
Дәлкеклесер оннан-муннан гәп курап,
Шаққанлықты бір-биринен асырған.

Мен де бір гез шаршамастай жас едим,
Өсип едим тәлим алып атадан.
Хәзир уям — дастық пенен төсегім,
Көбинесе сулық болып жатаман.

Бүгін мине, жалғыз жүріп жалықтым,
Менің ушын көрінбеди тамаша.
Аяғыда семди енді халықтың,
Үйге келип отырыппан оңаша.

Меннен бөлек өз алдына турады,
Келин-кепшик, балалардың бөлмеси.
Ғауқылдасып олар шадлық курады,
Жәмленисип қатар-қурбы хәммеси.

Өз бөлмемде меннен басқа адам жоқ,
Түрлі ойлар қаплап тыным бермейді.
Тәғдирімнің тәдбийрине шамам жоқ,
Кеткен бенде енді қайтып келмейді.

Ашшы менен душшыларды татқанман,
Қууантпайды тәғдир қайта жасартып.
Жалғыз жүріп қайғы-хәсирет тартқаннан,
Тыныш жатсам, уйқыдағы түс артық.

1985-жыл.

АТЛАР

Атлар түнде енип шықты түсiме...

* * *

Бәрiнiң негизi — ушқыр арғымақ.

* * *

Қас жүйрiктiң тулар деген аты бар!..

* * *

Ат дүбiрiн есiтпекте құлағым.

Кузовына ат тийелген машина,
Жол бойында гидирмекте, қараңдар! —
Дегеннен соң мен де бардым қасына,
Аянышта ғауырласты адамлар.

Бири бийе, биреулерi тай шығар,
Деп қарадым жәниуарлар көркiне.
Анау бири қайшы құлақ байшубар,
Зытқыр едi жибергенде еркiне!..

Мынау бири қайшы құлақ көк дөнен,
Гөрүғлының ғыратына усаттым.
Сары гуанан үш жасына жетпеген,
Қурығына илинипти дузактың.

Анау мәрт Қобланның торы тайындай,
Айтөбелли маңлайында қасқасы.
Талпынып кийиктiң куралайындай,
Мөлдир көзлер жалтылдап тур хошласып.

Бәрiнiң негизi — ушқыр арғымақ,
Озып шыққан талай-талай айлаудан.
Қыйын емес машинадан ғарғымақ,
Әттең ғана аяқлары байланған!

Атты қанша қәдiрлеген қаракең ...
Анау бир, жылқының ақ боз реңи.
Түрли-түрли жайсаңдары бар екен,
Әне, Нурлыбайдың бала гүреңи!¹

¹ «Бала гүрең» — Нурлыбай шайырдың шығармасы.

Ақ баслы ер, қос сийнебент тағынып,
Мәрт жигитлер отырғанда үстінде,
Ескен желдей кетер еди ағылып,
Айлық жолды асып түсіп үш күнде.

Қызлар минип бөгенекли арбаға,
Гүмис янлы сыңқылдасып күлискен.
Биреулер мингесип сәмен жорғаға,
Хайтта, тойда сайран етип жүрискен.

Қас жүйриктің тулпар деген аты бар,
Мерекеді үлкен топты айырған.
Жүйрик минип жау қайтарған батырлар,
Дәстанларын көп оқыған шайырман.

Дауыл турып, булт жаңбырын ақтарды...
Машинасы жүріп кетті селкілдеп.
Көп жаурағты кузовтағы атларды,
Жал қуйрықлар дирилдеді желкілдеп.

Бағып минсең, гөзлер еді Қырымды,
Бул этирапта қызыққандай адам жоқ.
Ет комбинат дийуалына бурылды,
Машинаны қайтарыуға шамам жоқ.

Атлар түнде енип шықты түсима...
Биреулері таудан-тауға секирген.
Биреулері жалбарынып кисиге,
Киснегени еситилді «эфирден».

Биреулері қашқан екен босанып,
Ушып барып ай төсине қоныпты.
Ат баққышын судқа берген Нысанов,
Жәбиргөйи прокурорға жолықты.

Ат дүбин еситпекте қулағым,
 Байшубарлар озып келген байрақтан.
 Уйқысырап кроваттан қуладым,
 Муңлы қыял жығырданды қайнатқан.

Бабаларым қанат етти атларды,
 Ел қорғауда алып берди женисин,
 Мын-мың жыллар мәртлік хызмет атқарды,
 Бүгін, мине, азық болды ел ушын...

1990-жыл.

ЫРЗАЛАСЫҰ СӨЗИ

Ең соңғы рецепт қағазына жазылған қосық

Өмир деген жанып тұрған қызыл шоқ.

* * *

*Ким болса да түссе әжел қақпаны,
Жанға жәрдем бермес олжа тапқаны*

* * *

*Бул дүньяны көрип болдың деген сөз,
«Қылт» еттирип табыт бетин жапқаны...*

* * *

*Бул дүньяда мың жасаған адам жоқ,
Жерлеп кетип, ел умытса, сол жаман.*

*Қартаймайтын, өлмейтуғын адам жоқ,
Өмир деген жанып тұрған қызыл шоқ.
Бир сөнген соң сирә қайтып жанбайды,
Жанады деп болып жүрмең кеуил ток...*

*Ким болса да түссе әжел қақпаны,
Жанға жәрдем бермес олжа тапқаны,
Бул дүньяны көрип болдың деген сөз,
«Қылт» еттирип табыт бетин жапқаны.*

*Ұәлийлик жоқ келешекти болжаған,
Әрмансызбан бахыт деген олжадан.
Бул дүньяда мың жасаған адам жоқ,
Жерлеп кетип, ел умытса, сол жаман.*

1990-жыл, 2-апрель.

— VII —

ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ...

— IV —

Кыз-жауанды мақтамаған шайыр жоқ,
Сазға қосқан жырау менен бақсылар.

Хаял ердің, ер хаялдың жүрегін,
Тартып турар магнит пенен темірдей.

Узақ балалыққа кетти қыялым,
Жаслығымды еске салды шырайың.

Ең дәслепки сезімлердің селтеңі,
Қатар етип қарылмаған ылайым...

Мұхаббаттың күйигинен ауырсаң,
Шығар едим саған дәри шөп болып...

ШЫМБАЙЛЫ ҚЫЗ*Ең дәсленки сезимлердің селтеңи***Баллада**

Шикасландым салқыннан,
Ләрзем берди алқымнан,
Дауалады доктор қыз,
Куралайдай талпынған.

Жүзи ысық, таныстай,
Үлкен менен жарыспай,
Сөз рети келгенде,
Дәлиллесер қалыспай.

Киши менен кишидей,
Үлкен менен үлкендей.
Ашқан аппақ жүрегин,
Тәсил-пәсил бүркемей.

Қарапайым жайдары...
(Адамға дәри пайдалы),
Дәриден де жағымлы —
Шийрин сөзи, дийдары.

Жасырмайын сырымды,
Қыялым изге бурылды.
Түсип кетти есеме,
Бир ұақия бурынғы.

* * *

Жас өспирим баламыз...
Шомылып шауқым саламыз.
Үйректей көкке секирип,
Таласып қалақ аламыз.

Тарастық жүзип жан-жаққа,
Бир қыз келди ар жаққа.
Кегейлиден суу алар,
Көрермен оны хәр ұақта.

Таныдым сол қыз екенін,
Жағаға қойып шекерін.
Шәүгим менен суу куйды.
Сезип турман кетерін.

Белгиси жаслық қырсықтың —
Суу астында туншықтым,
Сүңгіп өтип ар жаққа,
Қыз қасынан бір шықтым!

Шоршып түсіп силкинди...
Өрре турып иркилди.
Қолындағы шәңгили,
Қолдан ушып, бир күлди.

Байқамай пайда-зиянын,
Ойнау еди қыялым.
Шәңгил ығып кеткен соң,
Өзим зәрре уялдым.

Сөз келмеуді мәп көрдім,
Шәңгилге қарай тәп бердім.
Өрге жүзип хаплығып,
Қолына қайта әпердім.

Жүрегім соқты дүрсилдеп,
— Ойының сениң курсың, — деп,
Көзін маған қадады:
— Рахмет саған, қыршын, — деп.

Соңынан оған таныстым, —
Қасында үйи жағыстың,
Фаз мақпал тақия басында,
Пәриндей дөнген тауыстың.

Оқыушы едим сол шақта,
Бир күни барсам аулақта,
Солғынлау отыр салланып,
— Келиң, — деп күлди бирақ та.

Бурымлары тоқпақтай,
Бет ажары — алпақ ай.
Көзи жалт-жулт етеди,
Жарқылдаған шақмақтай.

Тиклениңкиреп қарасаң,
Бийхууш болып қаласаң.
Сұлулығы шыдатпай,
Көзди тартып аласаң.

Жарқын гүлдей түр-түси,
Жарасып тұр дүр тиси,
Жанға ләззет береді,
Сыңқылдаған күлкиси.

Кестелеген жегдеси,
Түймели шытақ геүдеси,
Халкалы сырға, әребек,
Жаудыраған хәммеси.

Көк сауыр геуиш қасында,
Шашақлы түрме басында,
Бир сөз бенен айтқанда,
Бөленипти хасылға.

Хәйкели, өнирмоншағы,
Билезик, жүзик бар тағы,
Бир өзиниң сәпсети,
Бир өзиниң партағы.

Емес, бірақ бай қызы,
Қарақалпақтың жай қызы.
Биреудің ерке жұлдызы,
Қәдірли қызы, ай қызы.

Үй қасында өрмеги,
Кесте тигиу — ермеги.
Анасы — кесте, өрмектиң,
Шебери ол жердеги.

Ақ пейил еди анасы,
Төрткүлде жалғыз баласы,
Окып атқан кусайды,
Еки жыл болған шамасы.

Мени жақсы көреді,
Бары болса береди.
Хәр уақыт тайын ақ саулак,
Қақ салған сөги, шөреги.

Мен қызды жандай көремен,
Ойлайман да жүремен.
Неге олай, сол жерин,
Түсинбедим еле мен.

Қыз неге отыр салланып? —
Қарайман сонша таңланып.
Шыңқобызын шыңғыртып,
Оған да кетти алданып.

«Ноғай бүлик», «Аккуұ»ды,
«Шыңыраұ»ды, «Қыз сынсыұ»ды,
«Нар ийдирген», «Жетим қыз»,
Шерткен сайын гүй туұды.

Берип жүрек сезимин,
Қыялының гезиұин.
Не болса да сыры бар,
Шерткен қыздың өзинин.

Я жүреги тасыған,
Ямаса жаны ашыған.
Сағынған ба биреұди,
Кеұли сүйген жасынан.

Бар сондай ойдын толқыны,
Узақлап кеттим сол күни,
Отыз бес жыл көрмедим,
Қайда өзи, төркини?

Барғанымда Шымбайға,
Көз саламан сол жайға,
Үй орнында магазин,
Баяғы сулыу қыз қайда?

Алысқа кетип қалды ма,
Шашларын қырау шалды ма?
Оның гөззал жаслығы,
Елеслейди алдыма.

* * *

Шырамыттым көзинен,
Сорастырсам изинен,
Доктор — соның қызы екен,
Айнымапты өзинен.

Тартып өжел арбасы,
Мийрас қалған Алмашы.
Перзент екен адамның,
Өмириниң жалғасы.

1968-жыл.

ГҮЛ

Хүр тәбият сақыйдур ол,
Гүлде нағыш кестеси,
Достың кеўлин ашар мудам,
Дос берген гүлдәстеси.

Дөл хақыйкат жананларым,
Маған инам етсе гүл,
Төбемиз көклерге жетер,
Тасып жүрек шәшмеси.

Гөззаллыктың хүр сыпаты,
Түрли-түсли гүлде көп,
Адамлыктың нур сыпаты,
Гүллерге шайда дил де көп,

Из түспеген жәзийраны
Шын гүлистан әйлеген,
Қоллары гүлдей дийқанлар
Әне бизиң елде көп.

Саллана-долана өскен,
Бәхәрдин нышаныдур,
Жаслык хәм бәхәр гүлиндей,
Өмирдин гүлшаныдур.

Гүллерге не бар мегзес деп
Қыялым пәрүаз етсе,
Қарақалпақстандағы
Турмыстың рәушаныдур.

ИНСАНИЯТ — СӘН-САҰЛАТЫ ЖЕР-КӨКТИҢ

Заманласлар, көз тоймастай жақсылар,
Даналардың айтқанлары хақ шығар,
Қыз-жауанды мақтамаған шайыр жоқ,
Сазға қосқан жырау менен баксылар.

Дәуран шерик, заманласлар, шын дослар!
Уллы бахыт келешекке жол баслар.
Келди мине, шадлы бәхәр байрамы,
Хәммеңизге қутлы болсын, жолдаслар!

Инсаният — сән-саұлаты жер-көктің,
Қахарманы дәстан менен ертектің.
Қыз-жауанлар — адамзаттың ярымы,
Ең қәдірли бауырманы еркектің.

Дийдарласыу қууанышлы дәуірде,
Бир денеге қоса питкен өмірдей.
Хаял ердің, ер хаялдың жүрегін,
Тартып турар магнит пенен темирдей.

Заманласлар, көз тоймастай жақсылар,
Даналардың айтқанлары хақ шығар,
Қыз-жауанды мақтамаған шайыр жоқ,
Сазға қосқан жырау менен баксылар.

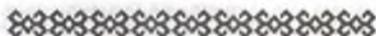
СУЛЫҰЛЫҚ

Көрмеген жан ықлас пенен
 Нәзер салып қарасын.
 Еситкенлер исенбесе,
 Билгенлерден сорасын.
 Қуяшлы күн дөнип турған,
 Қойыу бултқа мегзеттим,
 Дийдарының ағы менен
 Шашларының қарасын.
 Қарлығаштың қос канатын,
 Жабыстырып қойғандай.
 Жарқырап тұр маңдайдағы,
 Еки қастың арасы.
 Егер бундай сулыұлықты,
 Менсипбеген дос болса,
 Өлшеп көрсін сол арыұдын
 Ақыл менен санасын.
 Тастай ауыр сауалларды,
 Буршақ етип жаудырсаң,
 Терең ойы, шоқтай көркі,
 Дәл өзине жарасық.
 Ақыл деген ауыр жүк деп,
 Оған месе тутпаса,
 Тап сол гөззал аулағында,
 Сүмбил шашын тарасын.
 Барғаныңды сезип қалып,
 Мыйық тартып күлимлеп,
 Уялғаннан ийбе етип,
 Орамалын орасын.
 Қаршығадай қыялланып,
 Нәзик ерни бүлкілдеп,
 Әдеп пенен «Келиңиз!» — деп,
 Жаудыр көзин қадасын.
 Сол уақытта мухаббаттың,
 Шоғы ғаулап бойында,
 Ким болсаң да қытықлайды,
 Жүрегіңнің жарасын.
 Жыллар өтип, жас үлкейіп,
 Тыншыр уақыт жетсе де,

Мен өзим де бийхууш болдым,
Жасырмайын ырасын.
Өткендеги Зилийха ма,
Шахсәнем бе, Ләйли ме, —
Жети ашық сулуулықтан,
Қалдырғандай мийрасын.
Буның ушын сақыйлығын,
Аямаған тәбият,
Сонша көркем жаратыпты,
Адамзаттың баласын!
Ертектеги пери менен,
Периштедей сулуулар,
Гөзаллыкка болмас деймен,
Буның менен таласы.
Гүл саулатлар аз болмасын,
Арамызда көбейсин,
Перзент көрип, сулуулығы,
Дуйым журтка тарасын!

СЕЗБЕДИМ МЕН ЖҮРЕК ТИЛСИМИН

Билмедим мен жүрек сырынды,
Гүлдей ысық көриндің көзге.
Ләйлимисең өткен бурынғы,
Көзқарасың басқадан өзге.

Ышқы оты — шарапатлы шарап,
Қыйнады ма, ерке жаныңды?
Нур жүзине айнадай, қарап,
Көрип кеттим уйқылағаныңды.

Сыр сандығы ашылмай қалды,
Сезбедим мен жүрек тилсимин.
Ойлай-ойлай қыялым талды,
Көз алдымда еле жүр сының.

ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ

Мойнақшылардың «Қырмызы» намасына айтым

Сапар шегіп сахра-шөлден ассам да,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.
Қыран кустай әл-хауаға ушсам да,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.

Сенсиз сайран етип бағдың ишінде,
Делбе болдым ашықлықтың күшінде.
Жүрсем қыялымда, жатсам түсімде,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.

Татлы ойым дәрман берди, шаршасам,
Ләйли болсаң, Мәжнүніңмен хәр қашан.
Узақ жолдан жүрегімди тартасаң,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.

Әскерлікте қарызымды өтермен, —
Аман болсам бес айдан соң жетермен.
Қосылмасам әрман менен өтермен,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.

АШЫҒЫНДЫ ӨРТЕМЕ!..

Козғалмай жатыр гүбелек,
Шамды сүйіп келипти.
Бийшараға не хәлек,
Ашығынан өлипти.

Болса шамның санасы,
Өртсөс сди ашығын.
Сен де байқап қарашы,
Мухаббаттың басымын.

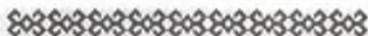
Маған басқа не керек? —
Келдим сендей еркеме.
Сен — шам, мен — бир гүбелек,
Ашығынды өртеме!

ОТ ЫШҚЫНДА ЖАНЫП КҮЙДИМ ШОҚ БОЛЫП!..

Жипек самал желпир сениң деміндей,
Булт гүркирер ашығұндай, кегіндей.
Булақты да салыстырып күлкеңе,
Сыңқылдысын байқап турман еринбей.

От ышқында жанып күйдим шок болып,
Бул дүниядан кетсем де мен жоқ болып,
Мухаббаттың күйигинен аұырсаң,
Шығар едим саған дәри шөп болып...

СУЛУҰ

Жазыу маған жараспас деп жүр едим,
Шайырларда болмаса да көп шыдам.
Сулулықты сүйер бирақ жүрегим,
Жас өтсе де елли деген шоққыдан.

Шайырлығым ләттеленип тозбаса,
Қәлеминди нийетиннен айырма.
Гөззал көркі йош-жигерди қозғаса,
Жыңқ етпестен қалған шайыр шайыр ма?!

Ел ишинде бұрыннан-ақ билинген,
Берунийде талай-талай жұлдызлар.
Мениң усы қосығыма илинген,
Гөззаллардан гөззал болған бир қыз бар.

Гезлестирдим үлкен тойдың төрінде,
Ұеш мини жоқ уста соққан ийиктей.
Билмедим мен қарындас па, келин бе,
Бота көзлі, тауда өскен кийиктей.

Болса егер гөззаллықтың жарысы,
Жүрер еди ең биринши сый алып,
Ләйли менен Шахсәнемлер бәриси,
Қалар еди бул сулуудан уялып.

Өмирдің де бәхәри бар, қысы бар,
Ойлап турсам, мине сонда әнгиме:
Нарттай дөнген көркі менен усылай,
Тура берсе кәйтер еди мәңгиге!

БИР СУЛЫҒА

Нәргис көзлі арыу едің — үлпилдеген гүл,
Тауыстайын таранғанда шоқтай жайнаған.
«Сулұлығым — мақтанышым, мениң ушын бул!» —
Деп салланып турдың бәлки, қарап айнадан.

Нарттай дөңген қанлы жүзін — тасқын байлығың,
Бир уақытта бийик туттым тап сол мүлкінди.
Дәрья бойлап жүрген едим талай айлы түн,
Қызық көріп сыңқылдаған гүмис күлкінди.

Тында гөззал, бир азырақ жас алмай көзге...
Еле дәрья бойында тур бир жасыл дарак, —
Гезлесиуге орай болған сол еди бизге,
Жолым түссе еске алып өтемен қарап.

Сениң ушын жүрегимди еткенде қалқан,
Хошлағандай қасын қақты аспанда жулдыз.
Нур жамалың тутқын етти тууғанша шолпан,
— Дүньядағы ең сүйиклим! — деп едің хұр қыз.

Қыян-кески ылақ ойын «Майпоз» тойында,
Арғымағым омпә түсип, шарта қуладым.
Саған көкпар инам етиу мениң ойымда,
Ессиз қалдым, жаздырылмай қолдан ылағым...

Жан қайғысы қашықлатты, сол болды гүнам.
Лекин, тилеп алғаным жоқ ауыр жапсақты.
Хат жаздым да, сени ойда сақладым мудар,
Әттең, бирақ жалт бергениң мени қақсатты.

Жууап келмес, жазған хатым сууға батқандай,
Хабар келди, «яр тутты — деп — бир жас бақсыны».
Ауыр қайғы жүрегімди қысты қақпандай,
Айра түсип, сен сүйген соң меннен жақсыны.

Ала жиптей үзилди де қашты үмитим,
Қанжар салып, мухаббатты еттиң сен жара.

Қәпелимде жин көринип баксы жигитин,
Зып берипсең, шыр-пыр болып қалды бийшара.

Өлмей қалдым, женди өмир, болдым мен келе,
Сауалдым да бойға жыйдым қайта қарууды.
Өткен зерде жүрегимде бөнт еди еле,
Сизет пенен мен де сүйдим басқа арыуды.

«Сулыу иси елеспесиз, орны гиреули» —
Дегендей-ак, жаңа ярга сырды аңлатпай,
Төртеуден соң жупты етип тағы биреули,
Ақырында ярсыз қалдың жалғыз қанбақтай.

Мысалы, сен жарасықлы өскен сәрүисен,
Келди гүзиң, солды гүлиң, болмастан мийуан.
Ярдан жүдә, перзент көрмей еле жүрмисен,
Ең болмаса маманлық жоқ, бойыңа жыйған.

Сулыулық та жарасықлы, сырттағы тери...
Бирак, жүрек сай келмесе, ким пайда табар?
Ақылсыздың сол болады, соғылар жери,
Соннан әжел тапқандайын қундыз хәм камар.

Сылыныпсан, бахыт таппай жүрген жолыңнан,
Үпелектей ушып кеткен гөззаллық бояу.
Қостар табыу, перзент бериу келмес қолымнан,
Бар жәрдемим «бийшара» деп сыртыңнан аяу.

Мен айтарман, «сулыу еди жүрген кеше» — деп,
Көп жылларды өткерсең де гезип саяқтай.
Қапталыңнан өткен бала айтса «шеше» — деп,
Хұрметли сөз, лекин саған тийер таяқтай...

Әмиудөрья қайта ақпас Памирге қарай,
Өткен ағыс қайырылмайды бир жүрген изге.
Қайда қалды дәуран жаслық, гүл жүзли шырай,
Көрген түстей елеслейди сиз бенен бизге...

1963- жыл, октябрь.

АШЫЛМАҒАН ХАТЛАР

Қара булттай шашын бир силкип,
Тарап-тарап әтир суу бүркип,
Айнаға да бир нәзер салды,
Өз-өзинен қыйналып қалды.
Зор гүрсинип, дем алды қатты,
Қәпелимде қыялға батты.
Бир уақытта атанған пери,
Тахтакөпир қыз болған жери.
Теңеп буны қуяшқа, айға
Ынтық болған жигитлер қайда?
Есер жаслық өткінши дауыл,
Ақыл деген соған қарауыл.
Бийғам болсаң, шығаннан шығып,
Кетер дауыл үйинди жығып.
Сонда болған зәрре қәтелик,
Жууғарада кетпес өтелип.
Жүрсе де бул бойларын сыйпап,
Кемсальйқа кеулинде қыйпақ.
Сандық ашып, қолын узатты,
Тартып алды бир бууат хатты.
Конвертлерди ҳеш ким ашпаған,
Мәғар болса басып тастаған.
Сыртқы мәрде жазылғаны бул:
«Мың тоғыз жүз алпысыншы жыл».
Басылыпты почтаның мөри,
Оқылмаған келгеннен бери.
Ашпаса да бәрин тақлапты,
Пинҳан жайда беккем сақлапты.
Қағазлары қалмаған кирлеп,
Хәзир ғана ашып бир-бирлеп,
Хәмме жазуу көзлерден өтти,
Бир конверттен алды сүүретти.
Қайта-қайта оқып үңилип.
Сүүретке де турды тигилип.
Өткен күнлер алынып еске,
Бауырына басты да әсте,

Хаттың бәрін қапсыра услап,
Жатып алды басына дастап.
«Айырмаппан акты, қараны»
Деп жүрегі өртеп барады.
Өкиниш ойы кетті толқынлап,
Өксіп-өксіп жатыр солқылдап.
Бір мәхәли орнынан турса,
Күйиниши берместен мурса,
Барлық хатты қолына алды,
Ашыу менен ошаққа салды.
Жақпақ үшін қағылды шырпы,
Ызғарланған хатлардың сырты.
Алыспады шырпының басы,
Жандырмады көзинің жасы...
Хатларды ол қайтадан алып,
Сақлап қойды сандыққа салып.
Хәр нәрсени ойланса баста,
Шықпас еді көзлерден жас та!

1971-жыл.

— VIII —

ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР
САРП ЕТПЕЙ...

ҚОСТАРЛАР

Жақсы болса қостарың...

Әй жасларым-жасларым,
Жақсы болса қостарың,
Кәдірлейди танысты,
Жакын етер алысты.

Мийманларға «келин» деп,
Жүзи күндей күлімлеп,
Жилуа шеккен мәхәли —
Өмириңнің бәхәри.

Сөзи палдай мазалы,
Қурысынды жазады,
Көкирегің жай болар,
Кеулин шалқып, бай болар.

Манат етер тийинды,
Базар қылар үйінди,
Ауырлықты қолдасқан,
Әрмансызсаң жолдастан.

Шаршап келсең жумыстан,
Оның жүзи гүлистан,
Пәйик болып күтеди,
Шаршағаның кетеди.

Ыркын еркесіз бағынып,
Узақ кетсең сағынып,
Мәргиясы тартады,
Мухаббатың артады.

Оның айтқан ақылы,
Жүрегіңнің жақыны,
Сондай болса қостарың,
Көбейеди досларың.

Жарасықлы арыуы —
Ердің қуат-қарыуы,

Калмас зәрре әрманың
Шадлы болар дәураның.

Жаман болса қостарың...

*Әдепті болсаң, «ауан» дер,
Қабақ үйсең, «жаман» дер.*

Жаман болса қостарың,
Сийреклейди досларың,
Бездиреди жақынды,
Сындырады сағынды.

Арламайды арынды,
Бүлдиреди барынды,
Бар нәрсенди жасырар,
Берекетін қашырар.

Салып сени сүргинге,
Бөрха шабар төркінге.
Сени салып қорлыққа,
Үйренісер урлыққа.

Абырайынды түсіріп,
Қонақ барла есіріп,
Менсинбейди сөзинди,
Жалалайды өзінди.

Есигіңе қулп болып,
Түнереді булт болып.
Ашылмайды қабағы,
Асылмайды тамағы.

Жақыныңды жаманлап,
Ерегисер табанлап.
Тонқылдайды өзінше,
Мийманлардың көзінше.

Уялып сөз айталмай,
Шыбынлаған байталдай,

Тыпыршылап ишиннен,
Айбынасаң «күшинен».

Шаршап келип жумыстан,
Мийиң қайнар урыстан,
«Таярлықлы жаў» менен,
Күниң өтер даў менен.

Мийман барда баланы,
Шырқыратып салады.
Әдепли болсаң, «ауан» дер,
Қабак үйсен, «жаман» дер.

Алдайтуғын бала емес,
Сағатуғын мал емес.
Перзентинди сыйлайсаң,
Жетимликке қыймайсаң.

Соған пәми жетпейди,
Қара басын күтпейди,
Айырмайды киринен,
Жеркенесең түринен.

Жумыс десең қашады,
Кейисип маўқын басады.
Қызыкпайды билимге,
Барлық бәле тилинде.

Қоңсыны да қас етер,
Жүрегинди тас етер.
Арына дақ келтирер,
Әрман менен өлтирер.

ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР САРП ЕТПЕЙ...

*Жәнжелге жигер сарп етпей,
Сақлаулы тур күшлери,
Жасындағы түслери.*

Әлпайым Қаракен,
Зор опалы яр екен.
Айымгүлдур жубайы,
Палдан татыу удайы.

Отыз-қырықта жаслары,
Айдай арыу қостары,
Турмыслары өрнекли,
Ерегисип көрмепти.

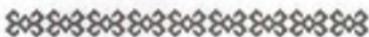
Бирин-бири сыйлайды,
Ауыр гәпке қыймайды.
Болған емес сөгиспе,
Айтысады дегишпе.

Жәнжелге жигер сарп етпей,
Оларға Ұақыт парк етпей,
Сақлаулы тур күшлери,
Жасындағы түслери.

Былай болды бир күни,
Досларының дүркини.
Болғанлықтан мийманы,
Иззет етип сыйлады.

Түрли тамақ тайын гил,
Асқа шебер Айымгүл,
Дастурханы бай болды,
Мийман кеули жай болды.

Тағамлары мазалы,
Және писер қазаны.
Әңгиме-сөз қозғапты,
Биреу былай сөз қатты:

— Болып жүрмиз конакта,
Жуптың менен бирак та,
Он жети жыл турысып,
Көрдин бе, бир урысып? —

Деген гәпти Карабай,
Ескермеген баладай,
Айымгүлин шақырып,
Ис буйырды акырын.

— Қауын саклап хәр дайым,
Күтип алдык март айын.
Мийманлардың пайынан,
Бирин әкел, Айымжан! —

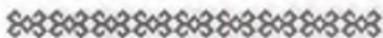
Деди күлип Қаракөң,
Айтканындай, бар екен.
Алып келди Айымгүл:
— Айтқаныңыз тайын бул!

— Мазасыз бул қауынның,
Қауынымның тәуирин,
Сайландысын инәм ет,
Мынауынды алып кет! —

Деген шакта күйеуи,
Айым басын ийеди.
Тағы келди биреуи,
Әуелгидей гүләби.

— Буннан гөре жумсағы, —
Деп кайтадан жумсады,
Айым хеш гәп айтпады,
Бес мәртебе қатнады.

Тағы келди биреуи,
Әлепкидей гүләби.
— Әне, буның жарайды, —
Деп Айымға қарайды.

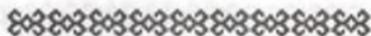
Кауынды бул биледи,
Дастурханда тиледи.
Болып шыкты дым татлы,
Хәмме мийман дәм татты.

— Усы менин талайым,
Қайтарылмас ырайым,
Он жети жыл жасастым,
Урысыуға жоқ әсас дым.

Жууымайман обалға,
Жууабым сол сауалға:
Айымгүлим төзимли,
Қайтармайды сөзимди.

Ҳеш сезбедим өкпени,
Абырайымды төкпеди:
Бар еди бир так кауын,
Көрдинлер ғой катнауын!

ШАЙЫР ХӘМ ҚАЙҚЫ ЖИГИТ

Шайыр көрди бир жигитти мини жок,
Бети тегис, өзи кайқы, жүдә шок.
Өз кәдирин әлләғандай түсинген,
Ескен желдей буркып сөйлер, кеули ток.

— Шайыр, — дейди, — бир көрсем деп жүр едим.
Қәлем ал да, тәрийптей бер, тилегим.
Сүйип алған хаялымды тасладым,
Бир гөззалға қауып қалып жүрегим.

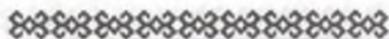
Қоңсы-қоба «зор екен» деп мақтады,
Бирақ, кем-кем ол да маған жақпады.
Кеулим сууып ажырастым. Унаттым —
Бир сулыұды Тахтакөпир жақтағы.

Ұәде бердим жолдас етип алыуға.
Тағы қыздым төрткүлши бир сулыуға.
Қоңыратлы қыз бенен де таныстым.
Үшеуи де кайыл жолдас болыуға.

Сөйтип маған кеуиллери бурылды,
Билмес олар бөлек-бөлек сырымды.
Бир косық жаз, тап өзимнің атымнан,
Бәрине де жиберейин жырымды.

Шайыр айтты: — Билип турман шамалап,
Бул жүрегің жүрек емес, сабалак!
Адамшылық намысыңнан безипсең,
Қораздай-ақ көрингенди қуалап!

1956-жыл.

НАҰҚАСЫ СОНДАЙ

Ишин жанған жалындай,
Дийдарың қыс суп-сууық.
Әдетіңнен арымай,
Шаршады Сәнем кир жууып.

Жасыңнан сүйіп алғаның,
Тегинликте жылай ма?!
Азанда кийген шалбарың,
Батады күнде ылайға.

Минезіңе карасам,
Уқсамайсаң басқаға.
Күнде сатып аласаң,
Ауырыуынды ақшаға.

Перзентлерің өзіңнен,
Дүркиресип қашады.
Жудырықтай езилген,
Шыдай берсин қашанғы?!

Үйінди сыран қыс етін,
Гүл көгермес сууықта.
Науқасы сондай Есеттін,
Жазылар ма жууықта?!

ШЕРНИЯЗДЫҢ ДУҰАСЫ

Шопан жигит бар екен
Көрип жүрген Шерекен.
Келиншеги тентеклеу,
Қасарысқыш өр екен.

Айша менен Оразбай,
Ата душпан араздай.
Күнде қыйқыу үйінде,
Тәпинскен қораздай.

Көпке сыры билинди,
Гәпке, сөзге илинди.
Қайта-қайта араша,
Қонсылары бүлинди.

Айша қатты зорықты,
Ишине дәрт толыпты,
Муңын айтып шағынып,
Шерниязға жолықты.

— Ерим мени урады,
Қулағымды бурады,
Күнде жәнжел, күнде дау,
Болады да турады.

Қарасам да айнаға,
Мени кем деп ойлама.

Дүзегендей еримди,
Бир дуға бер, кайнаға! —

Деп жалынды жас келин,
Өр көкирек, мәс келин.
Шерекең бирден сезип тур,
Келин кеули өскенин.

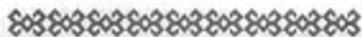
«Билмесем де дуғаны,
Даудан шатақ туғайды.
Егер дуға бермесем,
Ериң сени куғайды.

Болсаң да сен ерикли,
Миллет етпе көрикти» —
Соны жазып үш бүклеп,
Дуға етип берипти.

— Айналайын келишим,
Ашыуы келсе ериннің
Қағазды беккем тислеп тур,
Бүлк етпесин ериниң! —

Деп ақын оны сынапты,
Өткериңи сынақты.
Соннан баслап күйеуи,
Келиншегин унатты.

Ашшы тиллик — келинде,
Гәп жоқ екен еринде.
Жантаспапты хеш шаўқым,
Бүлк етпеген еринге.

Татыу турмыс курынты,
Палдан татлы турыпты.
Акынның сол дууасы,
Дау-жәнжелден курытты.

Бир сөзден калсаң «хау!» деме,
Сәл нәрсени дау деме.
Өз үйиңниң адамын,
Питиспестей жау деме!

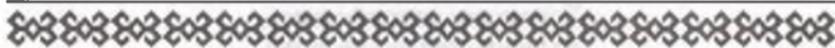

— IX —

ХАЛЫҚ — ТӘРЕЗИ,
ӨЛШЕП ТУР

БИР ДУКАНШЫ ЖӨНИНДЕ

Бир күни дүканға бардым,
Бир куты консерва алдым.
Сатыушы колға берди,
Қабак үйип, зорға берди.
Кирге де батқан екен,
Шаңы менен сатқан екен.
Қағазға да ораған жок,
Кеширим де сораған жок.
Қайтымы да берилмеди,
Жолдасым да еринбеди.
Көп күттик, «қайтайық» дедим.
Жолдасым «айтайық» деди.
Еситти: «Сдача ма?» —
Деди ол жолдасыма.
Ақшаны атып урды,
Тәрезисин тартып урды.
Ақшаны жолдасым алды,
Сатыушы өкпелеп қалды.

«Ол ким?» деп атын сорасан,
Дүканға барып қарасан,
Шамалы саудаласып көр,
Өзиң де тауып аласан.

1958-жыл.

ТӘШИМНИҢ ТАЛАБЫ*Сатиралық рәуаят*

Қарақалпақ, қазақларда,
Айтысады Тәшимди.
Данқы тарап узақларға,
Болды дейди тәсилли.

Бир есаптан надан дейди,
Шәхәр, ауыл-аймақта.
Мәлим болған адам дейди,
Қоңырат, Таллық, Мойнаққа.

Үйдин есер қонағындай,
Бийзар еткен халықты.
«Тап Тәшимнің талабындай»
Деген нақыл қалыпты.

Он сыйырға қызын сатып,
Алды дейди қалынға.
Қыз өлипти сеспей қатып,
Иши толып жалынға.

Дәрәя бурқып жығып өтип,
Шығыры да қалмаған.
Теңиз жаққа ығып кетип,
Барлығын суу жалмаған.

Нар түйени айыр етип,
Кеспек болған өркешин.
Жапырақтан қайық етип,
Жүенлепти серкесин.

«Өзиме көз өтпесин» деп,
От тугатқан пахтаға.
«Муз жарылып кетпесин» деп,
Қағып қойған атлама.

«Ендиги жыл аларман» деп,
Қаршығасын көмпипти.

«Бир жылдан соң саларман» деп,
Қазып алған өликти.

«Бул бир онай ийесине,
Излемей-ақ табаман» —
Деп, жайылған түйесине,
Қарақшыны қадаған.

Өртең көлге май салыпты,
«От тезирек өшсин» деп.
Қара жерге аў салыпты,
«Қудай берсе, түссин» деп.

Түйе минип, ылғал салып,
Қоңыратқа барыпты.
Базарлыққа тары алып,
Еки қапқа салыпты.

Еки қапшық дән тийепти,
Түйениң бир жағына.
Еки қапшық қум тийепти,
Теңлестірип тағы да.

«Аўмасын» деп ислегени,
Өз пикирин жөн етип.
Оған есап түспегени,
Еки жағын тең етип.

Өзи жаяў шаршап-талып,
Келе берди жетелеп.
Жолда биреу сезип қалып,
Айтты гөпті төтелеп:

— Қалай-қалай ермеғиңиз,
Бир көриңиз ойлап та?
Қум топырақ дегениңиз,
Көп емес пе Мойнақта?!

— Ақыл көп қой бул ағанда,
Сени қудай ура ма,

Кумды теңлеп артпағанда,
Түйеде жүк тура ма?!

— Тасласаңыз топырақты,
Оннан зыян тийе ме,
Дәни толы еки қапты.
Теңлеп артсаң түйеге?!

— Ислеп көрши өзін онда,
Тәшим буған көнипти.
Иле-сала жигит сонда,
Шәгирипти көликти.

Тәгип таслап тонырағын,
Теңлеп артты тарыны.
Бирдей етип еки жағын,
Мингизипти ғаррыны.

Отағасы, болды қолай,
Мине, Сизге жаналық!
Кетеберин әне солай,
Түйеңизде дем алып —

Деди жигит, қала берди,
Гәпти енди туұарып.
Тәшим алға бара берди,
Нәрестедей куұанып.

Қәпелімде карап турып,
Бир ой түсти қартыңа.
Түйесиниң басын бурып,
Қайта жүрди артына.

«Меннен де зор бул жақтағы,
Аса кеткен ақыллы» —
Деп бул кеткен узақтағы,
Жас жигитти шақырды.

— Сениң менен таныспастан,
Уят екен кеткенім.

Ақылыңа жарыспаспан,
Кәраматың көп сенин.

Сендей перзент туғағоймас,
Жаман-жәутик ғаррыдан.
Бұндай ақыл шығағоймас,
Аш-жаланаш жарлыдан.

Қыял менен илип турман,
Тап өзінди шамалап.
Байлығынды билип турман.
Ақылыңнан бахалап.

Қайсы жердің данасысан,
Баян әйле елинди?!
Қайсы байдың баласысан?
Билдир маған жөнинди? —

Деп Тәшекен гүрриндесип,
Жас жигитти ардақлап,
Түйесинен қайта түсіп,
Басын ийди жалбақлап.

Жигит турып мынау сөзге,
Мыйық тартып бир күлди.
Көзи түсіп қыран көзге,
Тәшим зәрре иркилди.

Жигит айтты: — Бай емеспиз,
Намыслымыз, арлымыз.
Төрт түлиги сай емеспиз,
Себеби, биз жарлымыз.

Үлкен байлық табыу үшін,
Бизде ондай хал да жоқ.
Ең болмаса сауыу үшін,
Жалғыз сыйыр, мал да жоқ

Деген сөзге Тәшим бирден,
Аң-тан болып сасыпты.

Тез арада усы жерден,
Кетиу ушын асықты.

— Тап усындай ақыл менен,
Жүрген болсаң байымай,
Өзимдики мақул екен,
Жибере бер жайыма.

Хеш бир кәте стпедим мен,
Болдым сөйтип Тәшим бай.
Сонда неге кетпедиң сен,
Жүклериме асылмай?!

Қайық соққан жапырақтан,
Ақылымды артық көр.
Түсирилген топырақты,
Өзин қайта артып бер! —

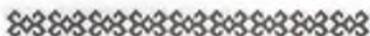
Дегеннен соң оның қайта,
Орынлапты мақулын.
Жиғит жүрди айта-айта,
Тәшимнің сол «ақылын».

Бир жағына кумды артты,
Бир жағына тарыны.
Түйе жетеп, жаяу қайтты,
Местей болып қарыны.

Көп болған соң өзинин де,
Малы, койы, жылқысы.
Иси менен созиниң де,
Билинбепти олқысы.

Айдай арыу қостары да,
Гәп айтпапты бетине.
Бир ауыз сөз қосқанында,
Таяқ тийген етине.

Тәшимнің көп мини ушын,
Хеш ким қарсы келмеген.

Жарлы малай күни ушын,
Оның сөзін жөнлеген.

Хәтте Тәшим аталыпты,
«Аплагундай дана» деп.
Соған өзи мақтаныпты,
«Меннен ақыл сора» деп.

Бул заманда қалған емес,
Бурынғының Тәшими.
Қалды десек жалған емес.
Бирли-жарым тәсили.

Бул дәуірде бурынғыдай,
Жарлы да жоқ, бай да жоқ.
Тек Тәшимнің қылығындай,
«Бир мен» деуден пайда жоқ.

ЖАЗЫҰШЫ МЕНЕН АЛТЫН БАЛЫҚ*Юмор*

Бир жазыушы ау салыпты,
Өт қақпай, жүдө жалықты.
Енди қайтсам деп турғанда,
Тутты ол алтын балықты.

Мәғар Пушкин жазған балық,
Услағанда өлип-талып.
Адам яңлы сөйлеседи,
Шоршынды бул ҳайран калып.

Балық айтты: — Мен зор байман,
Кем демениз Хатамтайдан.
Бир жақсылық етип кара,
Сен мәрт болсан умытпайман.

Пәслеу болса үйиң-жайың,
Өзим қайта салдыртайын.
Сауға ушын берейин мен,
«Волга» менен жанармайын.

Жетпес тапқан өз табысын,
Маған төлетип хақысын, —
Тез арадан гараж курып,
Темирден соқтырт қапысын.

Участканды бағ етейин,
Кунымды солай өтейин.
Мени жеп мүйизин шықпас,
Жибер аға, тез кетейин! —

Деп жалынды алтын балық...
Мушын түйип қолға алып.
Балыққа алып-топылды,
Басына зор зәулим салып.

Жақпай қалып айтқанлары,
Жазыушының келди ары:

Жарлы малай күни ушын,
Оның сөзін жөнлеген.

Хәтте Тәшим аталыпты,
«Аплатундай дана» деп.
Соған өзи мақтаныпты,
«Меннен ақыл сора» деп.

Бул заманда калған емес,
Бурынғының Тәшими.
Калды десек жалған емес.
Бирли-жарым тәсили.

Бул дәуірде бурынғыдай,
Жарлы да жоқ, бай да жоқ.
Тек Тәшимнің қылығындай,
«Бир мен» деуден пайда жоқ.

ЖАЗЫҰШЫ МЕНЕН АЛТЫН БАЛЫҚ

Юмор

Бир жазыұшы аў салыпты,
Өт қақпай, жүдө жалықты.
Енди қайтсам деп турғанда,
Тутты ол алтын балықты.

Мәгар Пушкин жазған балық,
Услағанда өлип-талып.
Адам янлы сөйлеседи,
Шоршынды бул хайран калып.

Балық айтты: — Мен зор байман,
Кем деменіз Хатамтайдан.
Бир жақсылық етип қара,
Сен мәрт болсаң умытпайман.

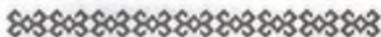
Пәслеу болса үйиң-жайың,
Өзим қайта салдыртайын.
Саўға ушын берейин мен,
«Волга» менен жанармайын.

Жетпес тапқан өз табысын,
Маған төлетип ҳақысын, —
Тез арадан гараж қурып,
Темирден соқтырт қапысын.

Участканды бағ етейин,
Қунымды солай өтейин.
Мени жеп мүйизиң шықпас,
Жибер аға, тез кетейин! —

Деп жалынды алтын балық...
Мушын түйип қолға алып.
Балыққа алып-топылды,
Басына зор зәулим салып.

Жақпай қалып айтқанлары,
Жазыұшының келди ары:

— Әй, занғар сен не деп турсаң?!
Өзимде бар соның бәри! —

Дәсте-дәсте акша-пулым,
Жарытпайды берген қунын.
Бир тийинсиз жиберемен,
Кем санама, уят бунын! —

Деп дәпинип карап турды,
Былғап сууға ылақтырды.
Үйге келип жуптысына,
Баян етти шолақ сырды.
Бийке буған хайран қалды,
Урыса-урыса жағы талды.
Ақырында, жалынды да,
Жүректегин айта салды:

— Шүкир, бәржай хәмме нәрсен,
Қәте айтсам, кеширерсен.
Бир кемисиң — жалғыз талант,
Соны сора енди көрсен! —

Деди ныклап өз хаялы,
Дурыс гәп ғой баз баяғы.
Хәр күн теңиз жағалап жүр,
Талант табыу бар қыялы.

Алтын балық узап кеткен,
Оны да бул әкпелеткен.
Бул бийшара харып-талып,
Шығар емес теңиз беттен.

КОСЫҚ ХАҚҚЫНДА ҚОСЫҚ

Юмор

Қабағы қалқып бүйректей,
Соппасы жарық түйнектей,
Жүрди биреу суұманлап,
Сууда жүзген үйректей.

Шайырман деп исенип,
Қәлем ушлап тисленип,
«Көркем» сөзди топлады,
Бес-алты жыл күшенип.

Айғышланды көп қағаз,
Сөзинде әттен, дәми аз.
Бирақ, күтә қылтыңлап,
Хамаллыға жағымпаз.

Әдетін жұрт жек көрди,
Бұл хийлени өткерди.
Аға тауып, дос тауып,
Өз жұмысын питкерди.

Китабы шықты жарыққа,
Мақтанды енді халыққа.
— Жазығұшыман, шайырман,
Қалады атым тарихта!

Досларым маған дым ырза,
Мынау геллем сау турса,
Шаңыма да илеспес,
Асан, Наурыз, Жолмырза.

Хожабек, Тәжет, Ибрайым,
Қосық жазар хәр дайым.
Шәкірт те етким келмей жүр,
Ондайлардың талайын.

Шайырлық маған жарасты,
Жазығұшы деме Бабашты.

Жумабай ма? Әй, койшы,
Жазыпты курттай сауашты... —

Деп кууанды секирип,
Симирди шалкып өкирип.
Талантлыға мин такты,
Жүрген жерде көпирип.

Еле де жүр кайкайып,
Ақшаға байып шалкайып.
Китабы тур дәрпенбей,
Дүқанда жатып қартайып.

Барлық кітап өтеди,
Сатылып демде питеди.
Оқыушы буның кітабын,
Көрсө де таслап кетеди.

Бир күни барса қарауға,
Кітаптын халын сорауға.
Он-он бес кітап өтипти,
Гөш, балық, насыбай орауға.

1955-жыл

МӘСПӘМБЕТТИҢ ТҮСИ

Жыйналыс кетти ашылып,
 Мәспәмбет отыр ортада,
 Көтерилип, басылып,
 Басланыўдан жыйналыс,
 Питиўине асығып.
 Көпшиликтиң көзинше,
 Сақланбақшы өзінше,
 Пиянлығын жасырып.
 Арқаланған адамдай,
 Столға бекем асылып.
 Сақланған менен болмады,
 Денесин бийлей алмады.
 Урты кетти бултыйып,
 Еки көзи қылтыйып.
 Ерни кетти бозарып,
 Бет-ажары өзгерген,
 Помидордай қызарып.
 Симирип ғана каныпты,
 Есинен әбден таныпты.
 Шалкая берип бүгилди,
 Адамлар оған тигилди.
 Қурылдап атыр байқасак,
 Оянбайды шайқасак.
 Қурылдап жатып түс көрди,
 Бир тамаша ис көрди:
 — Теңизге жылым салыпты,
 Тонналап балық алыпты.
 Толмай жүрген планы,
 Тап сол ұақта толыпты.
 Толып ғана қоймастан,
 Мың процент болыпты.
 Оннан да асып барады,
 Кем-кемнен тасып барады.
 Бир жағына жылымның,
 Шийшелер түсип барады.
 Шампанское, шарапка,
 Арақ пенен коньякка,

Кумарланып карады.
Тамсанып турып, жутынып,
Симирип ишип барады.
Тек ғана оның бир дауыс,
Нәшесин бузып барады.
Сонда да ишип тояды,
Көп запас жыйнап қояды.

Оянып кетсе, түси екен,
Мәспәмбетти шалкытқан,
«Ақмамбет»тиң күши екен
Теңиз болып көринген,
Үлкен клубтың иши екен.
Жылым деп тартып турғаны,
Оятып турған киси екен.
Шийше деп ушлап турғаны,
Столының мушы екен.
Нәшесин бузған бир дауыс,
Докладшы қыз екен:
— Әдетин сирә қоймайды,
Арак ишсе, тоймайды.
Бузылысқан турмыстан,
Шығарылсын жұмыстан», —
Деп журт сөзин питкерди,
Усынысын өткерди,
Мәспәмбет өзи түсинбей,
Қосыла қолын көтерди.

1954-жыл.

КӘУЕСЕТ ТАРАТЫҰШЫЛАРҒА

Ешки мәйек тууыпты,
Ийтти қоян қууыпты.
Қус атыпты бир мерген,
Мылтық етип ууықты.

Түйе шалбар кийипти,
Теңизге от тийипти,
Сөндирмек болып Сәймамбет,
Отқа бензин қуйыпты.

Порханды жин урыпты,
Бул да қарсы турыпты,
Услап алып жинлердің,
Шойдықларын қырыпты.

Қырдың қайсар қуланы,
Шалқа түсип қулады,
Мүйизи менен жығыпты,
Кийиктин муштай ылағы.

Жаңлатып, Нөкис, Аралды,
Былтыр бир гәп тарады,
Сексеуілдің жыланы,
Бир шофёрға оралды.

Жылан сонша желикти,
Тауып жақсы көликти,
Машинаға илесип,
Нөкиске де келипти

Ойлап көрін ақырын,
Аңлап көрін мақулын,
Ким исенсе бундайға,
Қандай деймиз ақылын?

Көбик болып көпирип,
Өгиз болып өкирип,
Лапгөй сөзи усындай,
Бәлдиұ-бәри өгирик.

ӨСЕКШИЛЕР

Биреу-екеу онаша,
Өзлеринше курып атыр тамаша.
Шөжелердей жуғыр-жуғыр,
Ауыз-мурыны жыбыр-жыбыр,
Пышшыу-пышшыу, сыбыр-сыбыр ...
Кулақ салып: — Бул не? — десек,
Сыпсың-сыпсың, ылғый өсек.

Қандай хийле, бул не тәлим,
Бири — шәкирт, бири болып «муғаллим»,
Сөйлеседи тежеп-тежеп,
Үйретеди гезек-гезек.
Кулақ салып: — Бул не? — десек,
Сыпсың-сыпсың, ылғый өсек.

Тек өзлери — «Мәрдана»,
Тек өзлери — журттан асқан «зор дана».
Елдин «баска батыры жок»,
Хеш бириниң «мақулы» жок.
Кулақ салып: — Бул не? — десек,
Сыпсың-сыпсың, ылғый өсек.

1963-жыл.

ЕНДИ ҚАРАСАМ

Ҳамал барда буурадай,
Талтанладың, яр-яр,
Ҳамал кетип қояндай,
Жалтанладың, яр-яр.

Ҳамал барда самалдай,
Есип едің яр-яр.
Қулағымды дигирлеп,
Тесип едің, яр-яр.

Ҳамал барда «ақылды»
Егип едің яр-яр.
Ақыллыны «ақмақ» деп,
Сөгип едің яр-яр.

Ҳамал сени ширентип,
Қысқан еди, яр-яр.
Менменлигің өзиңе,
Душпан еди, яр-яр.

Ҳамалы зор биреуді,
Көптей көрдің яр-яр,
Ҳамалы жоқ көпти сен,
Шөптей көрдің, яр-яр.

Ҳамал кетип, самалын,
Тынып қалды яр-яр,
Өр минезің шийшедей,
Сынып қалды, яр-яр.

Болып қалдың байлаулы,
«Жетим ғарға» яр-яр,
Досларыңа қарауға,
Бетің барма, яр-яр?

1954-жыл.

ХӘМЕЛПАЗҒА

Жокарыға жалтакладың қояндай,
Өз халқынды тепкиледің бояндай.
Басқаны кул, өзінди хан санайсан,
Өңірдеги хұжжетиннен уялмай.

Мен де жанман үйиңдеги балаңдай,
Сәлемлесем, тартынасан харамдай.
Қабағыңнан неге сонша қар жауды,
Қанжарласып, қандар болған адамдай.

Урт көмпейтип өкпелескен балаша,
Шайырды да санай берме аласа.
Көрсетеди бақадан да пәлигин,
Хәр ким өзін таудан бийик санаса.

Бир-биреуге түсинбейди сыр укпай,
Дослық рауаж алсын деймиз кир жуқпай.
Аға десем, зеробенди үйирип,
Болмақпысан Айдос, Бегис, Мыржықтай.

Ағам ғой деп кетип еди ықласым,
Нақ түсиндим сыйлаудан түк шықпасын,
Ауыр екен менменшилик кеселин,
Қасыңдағы жолдасларға жуқпасын!

1964-жыл

ТӨН МЕНЕН ТӨБЕЛЕС

Күн ғыжлап тур, жаздың айы,
Қасында көкнары, чайы.
Алдында шок, калын кийим,
Басында бар малақайы.

Көкнар қалталар қасында,
Үш-төрт көпшик жамбасында.
Сондағы ышқы-кумары,
Шөптің сары сорпасында.

Жүдө қаны қатқан екен,
Өзин соған баққан екен.
Көкнар тамырды жайласа,
Жаздырмастай қақпан екен.

Жым-жырт оның әтирапы,
Шыйық-шыйық етер қос бармағы.
Қылқылдатып жутып атыр,
Қуұсыыйып қалақтай жағы.

— Көк шай жерден бурқып шықса,
Үзликсиз бир тартар едим.
Көкнардың дәрьясы ақса,
Соған түсип жатар едим.

Жеткерсең қудайым маған,
Басқа затты не қыламан?!
Мал-дүньямың бәрін соған,
Кәйпим ушып сатар едим!

Иштим хәзир талай кесе,
Әрманым жоқ қонса нәше.
Хешбир жан селтең бермесе,
Рәхәтке батар едим!?

Деп ол мүлгип мыңғырлады,
Көңили тасып жыр-жырлады.

Тәбизди билмеген пышык,
Жүк басында мыррыулады.

Пышыкқа да тамак керек,
Дәрти кургтай ғана шөрек.
Қармакшыдай аңлып отыр,
Ийссинен болмай дәрск.

Не кылсын, бираз шыдады,
Жақынлау барса урады.
Әбден өзегі талған сон,
Илажсыздан мыррыулады.

Ол сес нәшебентке жетти,
Жети жүйесинен өгти.
Қәпелимде гарғыл пышык,
Көкнарыны өкпелетти.

— Аузынды жап пәмсиз пышык,
Кетер болды кәйпим ушып.
Желкенди еzbестен бурын,
Үйден шык, дәрхәл үйден шык!..

Пышык түсинбеди оған,
Кереги тек шаппаттай нан.
Сөйлегенге дәмеленип,
Мыррыулай берди қайтадан.

Нәшебенттин кызды жоны,
Қасында тур сенсең тоны.
Көзин жумып қарманғанда,
Жүн жағына тийди колы.

Пышык деп сол тонды урды,
(Пышык хайран болып турды).
— Кимди ермек етесең — деп,
Постын менен сауаш қурды.

Мыррыу кем-кемнен уласты,
Енди аухал қоржынласты.

Жазығы жоқ тонның пешин,
Ғыжлап турған қозға басты.

— Мыррыуынды қоясаң ба?! —
Деп азапты берди тонға.
«Быж-быж» етип бүриседи,
Қозға басып мыжғығанда.

Қыйын болды тонның халы,
Өзиниң де күйди қолы.
Шоршып кетип көзин ашса,
Ошағы үйтпеге толы!..

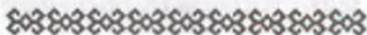
Албырақлап куйды сууды,
Пышықты да үйден қууды.
Өз-өзинен баскы тауып,
Басына қозғалаң тууды.

Кәйпи ушып, пулы күйди,
Қозға басып қолы күйди.
Пышық пақыр аман қалып,
Бул сорлының тоны күйди.

Ескиликтен сақлаған кир,
Сондайларда арада жүр.
Бирак сийрек ушырасады,
Жәмийетте миллионнан бир.

1955-жыл.

МӘТЖАН ХӘМ МИЛИЦИОНЕРЛЕР

Мәтжан дым уртлаған емес,
Қыйлықал жок кеулинде хеш.
Асығыслау киятырса,
Еситилди жағымсыз сес.

Токтады бул қулақ түрип,
Жақын барды жайлау жүрип.
Бирден бийжай бола калды,
Патыратлау исти көрип.

Геумис геуде, жап-жас түси,
Пьян жигит, жайсаң күши.
Соны милиционер услап,
Апаратыр тап үш киси.

Туулап пьян бақырады,
— Мен сауман, — деп лап урады.
— Мәтжан аға, қутқаршы, — деп,
Қолын былғап шақырады.

Бул ойлады: «Әне жигер!..
Бирак, өз абырайын төгер...
Қутқарайын бийшараны,
Қәтереме берсе егер».

— Әттегене, айналайын,
Билемен ғой үйин-жайын.
Милиционер жолдаслар-ау,
Өз үйине апарайын? —

Деди Мәтжан ара түсип,
Олар айтты: — Арак ишип, —
Хәр ким менен шатасып жүр,
Өзиниң де бети исип.

Қотарыпты молдан-молдан,
Алып киятырмыз зордан.

Қашан мийи дүзелгенше,
Жаздырыуға болмас қолдан.

Буған Мәтжан ашыуланды:
— Кояғойың қыстағанды.
Тәлтеклетип не қыласыз,
Үшеуиңиз бир пьянды?

Сыры мәлим маған бурын,
Хәзир көрип турсыз түрин.
Абырайы төгилипти,
Кийимлери ырым-жырым. —

Әкетемен! — деп қоймады,
Милиционерлер сыйлады.
«Мәтжан абырайлы адам ғой,
Алып кетсин» деп ойлады.

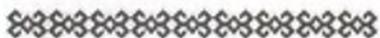
Сөйтп, олар таслап кетти,
Пьянды бул баслап кетти.
Сөзи өтімлі Мәтжанның,
Жүрегі халласлап кетти...

Сүйенкиреп, қолтықлатып,
Жүрди Мәтжан адым атып.
Бир ұақта пьян Мәтжанды,
Сабай берди партылдатып.

— Жулкылама, атып адым,
Жаңа зорға қамалмадым.
Абырайды төгип занғар,
Милицияға жаманладың! —

Деди пьян буунап алды,
Тапыр-тупыр бола қалды.
Жанға қатты батқаннан соң,
Мәтжан пақыр ұай-ұай салды.

Қашпак болып тиртеклести,
Бирақ, пьян алдын кести,

Сөйтип жүрүп екеуи де,
Бир шуқырга аўнап түсти.

Турып пьян және тепти,
Мәтжан мыклап көрди дәкки.
Бир хаялдың дауысынан,
Еситти бул мынау гәпти:

— Еки пьян қудай атып,
Төбелесип атыр жатып.
Екеуин де милицияға,
Қаматайық тапырлатып, —

Деп ол хаял шаўқым салды,
Адамлар жыйналып қалды.
Милиционер қайта келип,
Мәтжанды қутқарып алды.

Үсти-басы әйуан-жәйуан,
— Бул бәлени таптым қайдан?! —
Деди Мәтжан еңк-еңк етип,
Бети-ауызы шийедей қан.

Түргелди, бираз дем алып,
Пьян ирқилди қамалып.
Гсй ақымақты сыйласаң да,
Излегени тек жаманлық.

1955-жыл.

АЛЛАМУРАТ ӘЛПАЙЫМ

— Алламурад әлпайым,
— Өзи басшы иске қайым —
Деуши еди жолдаслары,
Сырттан мактап көрген сайын.

Қалай мактамасын оны,
Ашыуланбас, қызбас жоны,
Ашық минез, киши пейил,
Тек «кишилеу» хызмет орны.

Исине де жаман емес,
Ҳеш мактанған адам емес.
Қыйынырақ мәселеде —
Досларынан алар кеңес.

Бул минези пайда етти,
Үлкенлеу хызметке өтти. —
Зор столға ийе болып,
Шалқайып отыра кетти.

Ал, енди сол уактан баслап,
Минез өзгерди, годдаслап.
Түнерип шыррыя қалды,
Журттан өзин бийик услап.

Ким мин айтса изин қазды,
«Қопал ...» деп приказға жазды.
Өзине жақын дос етти,
Гил жарамсақ-жағымпазды.

Алмады көптен кеңести,
Мәселени жалғыз шешти.
Ақыл айтқан досларының,
Дигирлеп кулағын тести.

Сәл нәрседен қыйтық тауып,
— Билмейсең, деп жала жауып.

Хәркимге бир дәпиниуши,
Болды нағыз бақырауык.

Карауында неше адам,
Буныңша биразы — «надан».
Ойлап жүрди «өзим ғой, деп, —
Артық тууылған анадан».

Көпке жүдә зықы өтти,
Биразларды ермек етти.
Бир уакта отырған стол,
Кәпелимде өңкип кетти!

Босанған соң үш ай ислеп,
— Уақ, ислеппен ерси ис, деп.
Жууасып пуш болып калды,
Өкинип жүр ернин тислеп.

Жарамсақ досларын көрсе,
Сәлемин де алмас берсе.
Қайта буны сықақ етип,
Жаманлап жүр хәр бир жерде.

1955-жыл.

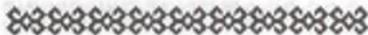
МАҚТАЛЫҰ

Күтип алды қонақты,
Гүлдәсте берип қолына.
Узатып қалды қонақты,
Жақсылық тилеп жолына.

Көзинше қанша мақтады,
«Айрықша тууған дана» деп,
Кеткеннен кейин жақпады,
«Ақмақлығын қара» — деп.

Берип түрлі тамақты,
Сыйлаудан әрман қалған жоқ.
Кеткен соң сөкти қонақты,
Жаксы атақ алған жоқ.

Хәмелиң барда мақталып,
Күншилик жағы тағы бар.
Бәрін де билер хақ халық,
Қуласаң, жала жабылар.

БАСПАСӨЗДИҢ БИР ДӨКЕЙИНЕ

*«Бәри қойды алқымласа хәр жайда,
Шопанының мийнетинен не пайда!»*

Науайы.

Күни-түни кабак қатып,
Бәржай еттим халық исин.
Сермеп жибер, жауқылдатып! —
Тасты кесер «подписин».

Геройларым анталасып,
Күлсем, гейде жыладым.
Уйқы менен жанталасып,
Полат болды шыдамым.

Гезлескендей жауыз бенен,
Жүрегін хеш иймеген.
Буйырасаң ауыз бенен,
Мен ислеймен мий менен.

Хәр қатарда гүмис кийген,
Жаслығымның бар жаны.
Хәр бир сөзим болсын деймен
Жүрегимнің маржаны.

Жүз кубартып, шаршап-талып,
Бетке әжим-дақ түсти.
Тас төбемнен қырау шалып,
Шашқа таңба ақ түсти.

Сонда да бул — зор тамаша,
Жаздырмады дууасы.
Шайырым, деп журт санаса,
Мийнетимнің гүуасы.

Столыңды жандай сүйіп,
Қәдірлеймен орныңды.
Қабағыңды тастай түйіп,
Жыйырмасаң мурныңды.

Келеғойсам түсіп исим,
Тергеушидей тергедин.
Жүрегимнің өндирисин,
Топан шелли көрмедин.

Көп шалқайдың ырасында,
Әкең соққан төріндей.
Барған адам турар сында,
Жаңа түскен келиндей.

Дым жалықтым келе-келе,
Тап қулыңдай бас ийіп.
Бир қосыққа он кәтере,
Турып алдың қақшыйып.

Былай тұрсын оқыу, сыйлау,
Көз салмадың мийнетке.
Тар минезің жанды қыйнау,
Басқаларды үйретпе!

Бірдем жерден қысып алдың,
Жабысқақ курт, кенедей.
Изиме де түсіп алдың,
«Көзи қызыл бәледей».

Суу сынаптай қәупек сөзди,
Жаңбыр етін сыртымнан.
Болдың сонша алакөзлі,
Күлип жүріп муртыңнан.

Сонша баққан соғымымды,
Мийманымнан жасырдың.
Мен баспасам солығымды,
Алшы түсти асығын.

Ендің талай неше түрге,
Жоспарыңнан билемен.
Тәсилинди, жүрген бирге,
Досларыңнан билемен.

Көпшиликти шөптей көрдин,
Буның да бар астары.
Бир басшыны көптей көрдин,
Менсинбедин басқаны.

Көрдим талай шатағыңды,
Жумсармадын дым хаслан.
Шыққанда да кітабымды,
«Брак» еттин билқастан.

Аскынладың бара-бара,
Көзиң жерди көрместен.
Үмитлендиң жүзи кара,
Биллә, пара бермеспен.

Мийнет ушын жан ауыртпай,
Дузақ курдын ақшаға.
Мәйек басқан қурық тауықтай,
Кулаш жайдың баспаға.

Маңлайыңнан терин ақпай,
Ебин тауып байыдың.
Шалғайыңнан хешким қақпай,
Қырдан жүрди қайығын.

Берди елим зор атағын,
Ырайымды жықпады.
Сен тәрәптен бир кітабым,
Тәуир болып шықпады.

Жаманлығың болса шығар,
Қап түбинде қалмасын.
Жүрегінди түйреп тығар,
Сөзде мениң алмасым.

Зер кәдирин зергер билер,
Баха билмес олақсаң.
Көп отырма, адам күлер,
Бул столға қонақсаң.

Көп мақалам көрди жарық, —
Деп мақтанып кокыйма.
Гөш дегениң шийки балық,
Адам татып, окый ма?!

Самқал сөзин баха көрмей,
«Наборшик»ке атасан.
Алып-сатар саудагердей,
Алдап кепек сатасан.

«Күтә» менен «шекем»лердин,
Синонимин айтып бер.
Такыр жерден шөпшк тердин,
Шорқаклығын айыпкер.

Сөзди қысып мыжый бермей,
Болмаспеди алмасаң?.
Бердақ тилин оқып көрмей,
Көп күшенген «дилмашсаң».

Ким талантсыз ақша тапса,
Менсинбейди шайырды.
Қанға сиңген харам ақша,
Намысыңнан айырды.

Болдым деме сөзге шешен,
Ғаулап өскен талант көп.
Қораз болып ширенесең,
Хәмелиңди қанат деп.

«Нак колыма түсти» деме,
Сулайманның жүзиги».
Хәзир кырдан жүрсе кемең,
Алдында бар «кызыгы»!

Питер исти тартып кери,
Җақ жанларды қысарсаң,
Бирак, сен де бир күнлери,
Үпелектей ушарсаң!

1966-жыл, 5-февраль.

ТИРИЙЕК ЖУТҚАН ЖАЙЫН**Тымсал**

Патшаның барында,
Аралдың жарында,
Қуйрық пенен шалатуғын,
Мал барса алатуғын,
Балықты да қоймайтуғын,
Жутыуға тоймайтуғын,
Нағыз бир қудай атқан,
Жыландай аңлып жатқан,
Бир әйдик жайын болыпты.
Зор аұхалға жолықты.
Заңғар дым батыр,
Қойнауға жатыр,
Ушан ба, жел қайық па,
Пароход па, жай қайық па,
Өтти де кетти,
Бир нәрсе шомп етти.
Жайын сағақ түрди,
Тынық суудан көрди,
Түскен нәрсе қандай,
Карамы дигирмандай,
Пәлпелдеп келип қалды,
Жайын қағып салды.
Тамсанбай асады,
Қыял тасады.
Тирийек деп серлеместен,
Чай ишип терлеместен,
Бир кәйипти сезді.
Теңизди гезди.
Хәрекет туұды,
Көрингенди куұды,
Қорқытты, үркитти,
Хәмме буннан үркипти.
Уу-шуу алды,
Ойқанды салды.
Қырға да шықпақшы болды,
Аспанға ушпақшы болды,

Дүньяны алмакшы болды,
Патша болмакшы болды.

Есирип кызып,
Сууларды сүзип,
Шәп берип, жүзип,
Бүркиттей туулап,
Мотордай зуулап,
Кунтыйып пырлап,
Куйындай зырлап,
Қырға атылды,
Қара бул батырдын
Зуу-зуу-зуу-зуу ...

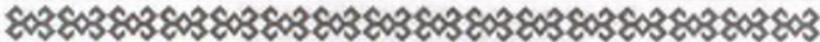
Пәт пенен ағылған суу,
Буркыды, тасты,
Қайырдан асты.
Енди қараса,
Мине, тамаша:
Суу қайтып изге,
Жатыр бул дүзде.
Өскен бир бөлек,
Нәхән зор терек,
Сағактан алыпты,
Жылжымай қалыпты.
Ақыры не болды?
Пәкизе денгене болды.

Ақмаққа хамал, —
Мурнына самал,
«Сақ бол» дегендей,
Хамалпаразлық — кесел,
Тирийек жегендей:
Кем-кемнен мәсиреди,
Қоддаслап есиреди.
Жаман деген аттан да қашпас,
Өтирик мағлыұматтан да қашпас.
Шалқыйды билингенше,
Сағактан илингенше.

1964-жыл.

— X —

ДИЗИЛ СӨЗЛЕРИМ
ЖУЛДЫЗДАЙ

Дизил сөзлерим жұлдыздай,
Жылтылдап турсын қундыздай.

Ел перзенттен етер дәме,
Халық тилегин бийкар деме!..

Шайырлық — үлкен мәртебе,
Көкке өрлер кеулим мениң!

Әй, шайырлық көрсет өнер,
Сөздің бәрхә гәүхарын тер.

Нәрестеге алақанын қақпаса,
Ана байғус уйқылаталмас баласын.
Шайыр дослар ізлеп тема таппаса,
Алды менен алақанға қарасын.

ШАЙЫРЛЫҚ ТОЛҚЫНЫ

Қағаз майдан, қәлем жорға,
Сұр жорғаны, қолым мениң.
Ел қызығар сулығу жырға,
Сайра-сайра тилим мениң!

Жастан сөзім көпке жетти,
Көріп төбем көкке жетти.
Теңіз туұлап, шайыр етті,
Шағылысып күнім мениң!

Әйне-әйне жаслық шағым,
Шалқы-шалқыйтуғын ұағым.
Мийұа питип пискен бағым,
Жарқыраған гүлим мениң!

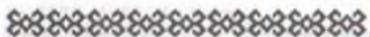
Ел перзенттен етер дәме,
Халық тилегин бийкар деме,
Шайырлық — үлкен мәртебе,
Көкке өрлер кеулим мениң!

Миннетдарман халкым ушын,
Жууытпайман сөздің пушын.
Шайырлықтың сынап күшин,
Артсын күш жигерим мениң!

Дизил сөзлерим жұлдыздай,
Жылтылдап турсын құндыздай.
Сөз саллансын сулығу қыздай,
Сүйсин шадлы елим мениң!

Өрле қыял самолеттай,
Теңіз гезген пароходтай,
Электрден шыққан оттай,
Жарқырасын кеулим мениң!

Кирип ақыл ордасына,
Ердим илим жолдасыма,

Жүзип билим дәрьясына,
Көргиш болды көзим мениң!

Әй, шайырлық көрсет өнер,
Сөздиң бәрхә гәүхарын тер.
Ғәзийнени дөрөтип бер,
Солай етер гезим мениң!

Сүүретлейин хүр Ұатанды,
Тәриплейин нур заманды,
Дөреткиш жаңа адамды,
Айтсам тасар сөзим мениң!

1950-жыл

АЛАҚАН

*Дунья мүлки алақаннан тараған,
Тәбияттың сыйлығынан басқасы.*

Анталасып мерекедей жыйналып,
Мың сан тема тербетпекте қыялды.
Бир түйинге бас жип такпай қыйналып,
Жатып қалдым жауып таслап сыямды.

Жатсам да мен, уйқы бермей шайқалып,
Ой толқыны түрткілейди жанымды.
Көз алдымнан өтип атыр жай халық,
«Шайыр болсаң аянба» — деп барынды.

Небир жайсаң шәхәрлер бар шауқымлы,
Араласаң, бир-биринен зыяда.
Дәрья менен теңиз де бар толқынлы,
Асқар бийик таулар да көп дүньяда.

Мәнзил де жоқ аяқ изи жетпеген,
Адам барды қыял жетпес аспанға.
Тема да жоқ шайыр тәрийп етпеген,
Бәри кирген қосық пенен дәстанға.

Қайталасан, бир музыка бурынғы,
Шертиу керек шеберлерден асырып.
Жаман жазсаң ким оқыйды жырынды,
Сандығына сақламасаң жасырып.

Сандық ушын жазбас шайыр, бирақта,
Пәнт жегиси келмес хешким кәринен.
Шешен сөзи сиңиу керек қулаққа,
Орын алып мыңсан жүрек төринен.

Аңыз тапсам, Шахризада айтқандай,
Арсынбастан болар едим масакшы.
Жетер жерден жазар тема байқалмай,
Болып турман құс таппаған дузакшы.

«Бир журналист тема таппай жүрипти,
Өзин-өзи дарға асқан ақыры» —
Деп Чеховтың кітабына кирипти,
Қәлемкештің шонтық ойлы пақыры. —

Ойлап көрсем, бәри пикир таласы,
Талай гәпти еситип жүр қулағым.
Шынын айтсам, өмирдің хәр саласы,
Берер саған поэзия булағын.

Хеш пайда жоқ көзсиз құрған дузақтан,
Алақаным дастаулы тур басымда.
Нағыз шайыр ізлемей ақ узақтан,
Түрлі тема күтип турар қасында.

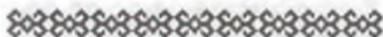
Илим-билим алақаннан тараған,
Адам бийлеп аспан-жердің арасын.
Қуу пәринен жумсақ мынау алақан,
Ким билмесе, серлеңкіреп қарасын.

Жер жолдасы пәруаз етип өтсе де,
Сүйсингеннен қол шаппатлап қаламан.
Адам аспан әлемине жетсе де,
Түп тийқарғы қәраматы — алақан.

Қастын тиксе, асқар тауды жығады,
Жумып қалсаң — залымлыққа жудырық.
Музжарғышта алақаннан шығады,
Жүрген анау муз дүньясын қыдырып.

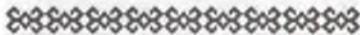
Құлпы дөнип бағлар өсер сахрадан,
Өрилмекте бийик жайлар пақсасы.
Дүнья мүлки алақаннан тараған,
Тәбияттың сыйлығынан басқасы.

Нәрестеге алақанын қақпаса,
Ана байғус уйқылаталмас баласын.
Шайыр дослар ізлеп тема таппаса,
Алды менен алақанға қарасын!

КӨРКЕМ СӨЗ БИР ҚҰС ЕДИ...

Көркем сөз бір құс еді,
Қолға қашан түседі, —
Деп отырдым ойланып,
Қәлем ұслап ойланып.
Унатпадым сөзімді,
Уйқы басты көзімді.
Қәлем қалды қайрылып,
Қалыппан сөзден айырылып ...

ШАБЫТ

Кайда кеттин, кәрашатлы шайырлык,
Дым сүйкимли жолдас едиң жасымнан.
Келши шабыт өз орнына қайырылып,
Не себептен алысладың қасымнан!?

Сениң ушын мениң кеулим ашықдур,
Сағынаман көзлериме жас алып.
Сен кеткенсоң ериншеклик басып тур,
Сен бар болсаң, йошланаман жасарып.

Бас ийемен хәмириңе бағынып,
Үлкен күшсең қуат берген тазадан.
Сен бар жерде алтын булақ ағылып,
Ағыл-тегил дәрья болып тасаман.

Сен болмасаң илинери тек масақ,
Тақыр жерден шөпшек етип теремен.
Сен бар болсаң тозбайтуғын зат жасап,
Ел-журтыма сауға етип беремен.

1980-жыл.

ШАЙЫРЛЫҚ ШӘРТИ

Шайыр талай шәрт қояды өзине,
Шебер болсаң, халық қызықсын сөзіңе.
Жаксы ма ол, адам күлсе сыртыннан,
«Мылжыңсаң!» деп айтпаса да жүзіңе.

Шайырлық — ол тенизде жүзген қайық ғой,
Қыялыңда ушан теңиз ақыл, ой.
Сондай бол да, тереңнен гәухар тап,
Шеттен бақа тосқын терсең, қоя ғой!

Қызығы не, сөзін иске аспаса,
Баспасөзлер ықласланып баспаса.
Басқанда да оқыушыдан уят-ау,
«Дәми жоқ!» деп ылақтырып тасласа.

Хәр қатардың көркемлігін, уйқасын,
Оқыушылар «пах, шийрин!» деп байқасын.
Ойдан туған лириканың тасқыны,
Адам жанын шымбырлатып шайқасын.

Тәсири кем уйқастан да пайда жоқ,
Дәрет жаңа образ, бұрын ойда жоқ.
Мийнетиңе дос қуансын, душпаның,
Маңдайынан қатты урсын, соқ-соқ-соқ!

Шайыр ким ол, хақыйқатлық жаршысы,
Хәр адамға өрнек оның хәр иси,
Гөне емес жаналықты коллайды,
Бәрхә колда әдилликтің тарғысы.

Зуұлап алға кетти бизің жәмийет,
Ертеңгіге разведка жасап кет.
Талпынсаң да оған шамаң келмесе,
Изде қалып қойма, исле хәрекет.

Қәдирин билсең, өмир гөззал, тамаша,
Пикир келер хәр бир демле жаңаша.
Кемшиликлер бетке шарт-шурт айтылсын,
Хеш пайда жоқ көп сыбырдан онаша.

Менменликтен урт көмпейип болма шер,
Кайта сондай минез болса ашып бер.
Елге сәйкес тартпақ болсаң сыйлықты,
Тынбай исле үзликсиз өс, сал жигер.

Хадал адам болсын сенин шын достын,
Халық массасы пикирине үн қоссын.
Халтурщиктің хийлелерин талқанла,
Иси менен көрінбесе гүм болсын.

Мийге жыйнап сарқындысын ескинин,
«Қалтам толып, өтсе болар бес күнім» —
Деп мардыйған хийлекерлер гезлесе,
Қалталарын пыт-шыт етип тес бунын?

Ким болса да ырайына карама,
Егер биреу қызып кетсе параға,
Шуғыл, күншил, менмен, жермен, ериншек,
Әшкарала, «право»сын сорама?

Дақ келтирип пукаралық атына, —
Хақыйқатлық түспей қалса ядына,
Өршимесин хұждансызлық ушқыны,
Өрте сен де сатираның отына?

Бирақ, намысыңды қолдан берме сен,
Қушағыңды кеннен-кеннен серме сен.
Тәсил ойлап, сатыу ушын ақшаға,
Тақыр жерден шөп-шарларды терме сен?

Қыял қусың қанат қақсын шарықлап,
Өз сөзинди қатаң сына анықлап.
Дәмсиз жазсаң «шайырман» деп гәрдийме,
Жұмыс көп ғой, ең қолайын ізлеп тап.

Ұатан ушын жақсы хызмет жарасар,
Хадал мийнет хәр биреуге миясар,
Ең бахалы шығармалар дөретсең,
Китабына оқыушылар таласар.

ЖАС ШАЙЫРҒА

Келши жаным, сөйлесейик, Ұақыт мол,
Жаслық — көздің раушаны, бахыт ол.
Зәң шалмасын жүректің сап гәуһарын,
Ишкернелик бәлесинен сақыт бол.

Бийик талант ушын сен бол шын ашық,
Билим — қанат, шарықлай бер, шыңға шық.
Из түспеген тыннан маржан ақтарсаң,
Халқың сүйер лапызыңды тыңласып.

Алдында бар талай аға шайырым,
Табысына ынтық генжетайынын.
Биреуі түртсе, алапаға жууырмай,
Шекер менен уудың паркын айырын.

Барым болса, үйретейін тежемей,
Келеберің анталасып шөжедей.
Кемшиликти айтқан Ұақта жүзине,
Жүрсең болды жудырықты геземей.

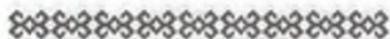
1962-жыл

СЫР ТОЛҒАҰЫ

I

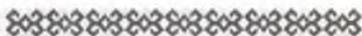
Меркени ел қаплап,
Жыраулар кобыз шағлатқан.
Толғауларын ардаклап,
Бабалар шерин тарқатқан.
Нәсияттан сөз баслап,
Дәстан менен таң атқан.
Булдыраған асқар тау,
Бйығына муз катқан.
Сәукеле — бийик шоққысы,
Басында жегде қар жатқан.
Ашық болып қуяшқа,
Гүрсинсе, дауыл зар какқан.
Қара булт шашы желкилдеп,
Жамғырдан жасын боратқан.
Гүлдирмама дөп қағып,
Сулыұдың сырын аңлатқан.
Күн жүрегі елжиреп,
Гөззалға кеуил қумартқан.
Ынтықлығын билдирип,
Аспаннан сәуле нур атқан.
Тау менен қуяш сүйискен,
Кәрамат пенен узақтан,
Хұрметине тәбият,
Гүллерден кесте торлатқан.
Қызыл-жасыл дарақлар,
Таңлантып жанды қаратқан.
Қосықшы етип бұлбилди,
Шарықлатып сайратқан,
Қара тасқа күш енип,
Пуұлатып қазан қайнатқан.
Сынқылдасқан булақлар,
Ылдыйға қарай зымырасқан.
Гүмис хәйкел сыңғырлап,

Нәзик сазын жанлатқан.
Ашықлардың ышкынан.
Тасқын дәрья суу аққан.
Биябан шөлди қақ жарып,
Қарсылықты қулатқан,
Уйқыда жатқан сахраның,
Бүйирин түртип оятқан.
Мақпалдан хасыл кийдирип,
Дийдарын гүлгин жайнатқан.
Бинаят болып көл-теңиз,
Өртеке толқын ойнатқан.

II

Сөз маржаны жайылды,
Тау айбатлы таланттан.
Жүрегі Жайхун шайырды,
Ел жанындай унатқан.
Фийзулий, Хафыз, Пушкинлер,
Шайпалмас байлық жаратқан.
Айтылмай сөз қалмапты,
Мақтымқулы, Науайы,
Әжинияз, Бердақтан.
Ядгерлик құрған улықлар,
Алтынлы гәұхар полаттан.
Досларын шадлы күлдирип,
Душпанларын жылатқан.
Әйдархадай күшлерге,
Қәлеминен оқ атқан.
Әдиллик тилеп дүньядан,
Жылағанды жубатқан.
Масағын терген солардың,
Бир тамшы мен де әуладпан.
Жақында өткен Аббаздың,
Хауазы кетпес кулақтан.
Тирисинде бас ийип,
Алдында өгтім сынақтан.
Руұхым тасып дәуранға,

Бахытлы шадлык кууанткан.
Омиримниң жалғасы —
Шәкиртлерге кууатпан.
Көкирек қайтпай шалкысам,
Қайғы да көрдим тосаттан.
Ызыңлаған сонадай,
Күншиллик шықты бир жақтан.
Шайырлықтан бездирип,
Унтау ушын буунактан.

III

Бурынғы ата дәстүри —
Гедейди езип шырлатқан.
Хәзир де залым аз емес,
Хадаллыққа кир жакқан.
Душпаннан тууған шайтандай,
Жүрегінде уу жатқан.
Бетине нықап илдирип,
Тәсил менен пул тапқан.
Ығбалына берилсең,
Жаздырмайды қармақтан.
Қоқыйғаны қораздай,
Жууұхалығы жүз батпан.
Шыға сала елинен,
Душпанлығын жаңыратқан.
Ақты көрсе, «қара» деп,
Журт куйқасын жуулатқан.
Пилди көрсе «пышық» деп,
Аузы тынбас ғыбаттан.
Пушықты көрсе, «сулыұ» деп,
Сулыұды көрсе сын таққан.
Дос таңлайды өзине,
Ийис билмес ақмақтан.
Шынын айтқан адамға,
Көпеклерин шуулатқан.
Қолдан келсе жақсыны,
Әзәзүлге тырнатқан.

Күннің нуры кемимес,
Ийт үрсе де бир жақтан.
Саклық керек бирақ та,
Достан да шығар ант атқан.
Даналардың нақылы,
Илим менен қууатлан.
Аман болсын әдиллик,
Сақлаған темир тырнақтан.

IV

Хәкке шокып бүркитти,
Айыра алмас қанаттан.
Я кемшилик, я бахыт,
Өтирикке олақпан.
Ел сынаса, көзи көп,
Жүрегим таза мен хақпан.
Жаным сауда безбеспен,
Шайырлық муза — әруақтан.
Жасымнан оқып үйрендим,
Турмыс деген сабақтан.
Керегимше қанғанман,
Хөнердің көни булақтан.
Хәкыйкатлық илими —
Жолымызға нур жаққан.
Кәлбимнің дәрья толқынын,
Арғымақтай туулатқан.
Қалыспадым тартыста,
Дүлдүл менен пырақтан.
Мын жасаған адам жок,
Дүньяға мен де қонақпан.
Күн өткени — құрбан хәйт,
Жай түргелип жай жатқан.
Алпыстың жеттим шыңына,
Хәзиринше қуунақпан.
Патшалық емес ұазыйпам, —
Күш пенен буйрық таратқан.
Қарапайым шайырман,

Сол журттан мениң айырмам,
Жакпаса сөзим журтларға,
Сөгисине қайылман.
Хеш кимге жоқ қарғысым,
Еңбеклерим — халық ушын.
Оқыған доска тартаман,
Жүрегимнің алғысын!

1967-жыл.

ГӘПЛЕСИҰ

Гәп табамыз дослар менен отырсақ,
Зыян емес сөйлесип, таң аттырсақ.
Ел дөреткен гәзийнелер аз емес,
Өсек пенен өтириктен қутылсақ.

Хеш уақытта күнлемеймен досларды,
Ушқыр болса, өрлей берсин асқарды.
Жаманласам ким инанар сөзіме,
Сырттан айтып қозы менен қошқарды.

Күнлемеймен, мейли мени күнлесин,
Көмек ушын шақырсын өз үнлесин.
Хеш биреуге қарызым жоқ таланттан,
Биреу билсин, мейли, биреу билмесин.

Жолдасларым кара шығар, ақ шығар,
Көтерілсе, дәулет шығар, бақ шығар.
Шайырларды сырттан өлшеп отырған,
Ең ақыллы халық деген сакшы бар.

1968-жыл, май.

МАҚТАҰ

*Шын мақтау да салмақлы жүк, басар сени тап келе,
Ол мойныңа түскен қарыз, хәддиң болса, нақ төле.*

Сап жүрегім алтыннан ба, гүмистен бе, мыстан ба,
Өр минезім хадал дос па, я өзиме душпан ба!?
Суудыраған өтириктің қасқа келер маңлайы,
Мақтау маған сауға емес, өкпелер деп қыстанба?

Мақтау — самал, қолтығына шымбыр-шымбыр киреди.
Мақталыушы найсаптың да берк болмаса жүрегі.
Кийімлерин местей үрлеп, қомпылдаатып үрпейтсе,
Менменликтің кеселине шалығады жүреді.

Мақтау деген шапан жабыу, мақтаншақлар сый алып —
«Алжасық» деп қайтып алса, пәнт жеп қалар уялып.
Алдымдағы гүңгирө печь сары десем ким инанар,
Хәр ким билер қара түске турғанлығын боялып.

Дәрья десем, ийрим тартып аққанымнан билерсең,
Егер анық уста болсам, сокқанымнан билерсең.
Алжаспауды, жүректегі адамшылық арымды,
Дос таңлаудан, күнде жүрген сокпағымнан билерсең.

Шебер десем, жасап қойған сандығымнан сынарсаң,
Тап өзим де сүйсинемен сулыу етип шығарсам.
Анық маған шын дос болсан, көпшигинди көмпейтпе,
Абайсызда сууға батсам, сүйреп алып шығарсаң.

Түси мәлим, «мынау-ақ» деп айтпасак та пахтаға,
Мал емеспен, көтермелеп, қымбатырақ сатпаға.
Айна бол да, минди көрсет, дақ болмасын бетимде,
Жүзи жаркын болсын десең, көз алдымда мақтама?

Айтыудын да, шертиудің де табылады түр-түри,
Сырттан датлау, көрсе мақтау, егиз туқым бир-бири.
Соққан мүлкін өзін жоқта бахаланса — мәртебен,
Көз алдында жалған мақтау — таяқлаудың бир түри.

Сыншын нағыз үәлий болса, алдағынды болжаған,
Ерк өзінде, семире бер мақтау деген олжадан.
Көтермелеп пуу-пуулаудың сорпасына семирип,
Марапаттың тутқынында қалып қойсаң сол жаман.

Шын мақтау да салмақлы жүк, басар сени тап келе,
Ол мойнына түскен қарыз, хәддиң болса, нақ төле.
Егер маған, «ақланды ма, мақталыудың қарызы?» —
Десе биреу, айтарым сол, «ақланбады, жақ еле?» .

1964-жыл.

ТАРЫШТЫҢ КЕМ
БОЛМАҒЫНДА АРҒИДАН

БИР СЫНШЫҒА

Мәнин билмей қосықтың,
Сын бериуге асықтың.
Жазыушының жазғаны
Мин көринди көзине,
Театрдың пьесасы,
Жин көринди көзине,
Инанбадық сөзине.
Бөденедей пыпытлап,
Сауыскандай шықтықлап,
Бақа дедиң түйени,
Қоян дедиң бийени,
Сабак дедиң арқанды,
Гүбелек дедиң шортанды,
Билгир дедиң наланды,
Жаксы дедиң жаманды,
Дос көрмең адамды,
Душпан көрдің хәттеки,
Хаял менен баланды,
Қуып салып үйиңнен,
Қашықлаттың аранды,
Кесиртке дедиң жыланды,
Кирпи дедиң қуланды,
Сыншыға да сын керек,
Сала берме ыланды!

— XI —

НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ
БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН

— VII —

Шын кеуилден сүйген адам баласын,
Хәсемлеп орнатқан сөздиң қаласын.

Науайының заманына бес әсир,
Болса да биз бенен жүрипти хәзир.

Аралдың ушқыр қыраны,
Тууылған Бердақ толқыннан.

Арамызда жүрипти,
Мәңгиликке ардақлы.

Әжинияз түп сағасы,
Тебериксең отағасы.

Көллеринде көлбеп ушқан қуу, ғаз көп,
Шаруаға бай, егиншилик дым аз тек,
Әсиресе балықшылар мәканы,—
Тап хәзир де аталады Аббаз деп.

Жақсыларды көре-көре,
Кеулиң патша, тилиң төре.

Ел сүйген жанлар хәр қашан,
Келешектиң дәстаны.

АЛИШЕР НАҰАЙЫ

Ақырында оның изи билинбес,
Гәүхәр, алтын, гүмис көзге илинбес.

Адамға орнықса хасыл даналық,
Қалар сөзи бир кәлипте жаңарып.

Наұайының заманына бес әсир,
Болса да биз бенен жүрипти хәзир.

Қанша болсадағы жоллары алыс,
Алдында турғандай хәммеге таныс.

Қулаққа еситилер шертилген сазы,
Естен кетпес толықсыған хәуазы.

Шын кеуилден сүйген адам баласын,
Хәсемлеп орнатқан сөздің қаласын.

Гәүхәрден гербишин соғып қалатқан,
Текшелерин алтын менен жалатқан.

Гүмистен салынған мунары бийик,
Айдан асып турған, күнди де сүйип.

Ишинде жайласқан бағы хәм гүли,
Булағы бурқырап, сайрар бүлбили.

Сонындай бахалы болса да сөзи,
Қайғылы шөллерде қансады өзи.

Заманына писент етпей ах урды,
Елди дослық, әдилликке шақырды.

Күнлер өтти жүүеридей жумалап,
Жыллар өтти жыл артынан қуалап.

Зийрек зейин питкен дана халыққа,
Жол көринди апарыушы жарыққа.

Бахыт булағында сайранлар еттик,
«Женис!» деген қутлы әрманға жеттик.

Қуаныш толқыны туұлап тасады,
Гүлән халқым татыұлықта жасады.

Жан питип жасарып бүгін Фархадқа,
Шийринге косылды, жетти муратқа.

Ләйли-Мәжнүн заманында жылады,
Бүгін көрсең шадлы нама шалады.

«Хамса», «Шәрдуан»да аталған қызлар,
Назлы майысады, қолында сазлар.

Наұайының мәнги өшпейди аты,
Қәдирлейди адамзаттың әұлады.

Хеш ұақта тозбайды салған қаласы,
Күн менен шағылысып турар арасы.

Болсам Наұайыдай сөздин устасы, —
Деген максетим бар гәптин қысқасы.

Тартайын шадланып жеңистин сазын,
Жер жүзине еситилсин хаұазым.

Кетсем, дүнья бир күн жаұып қапысын,
Сол болар соңғыға таслар табысым.

1947-жыл, Мойнақ.

БЕРДАҚ

*Зарлап өткен халық ушын,
Ақылы дәрья ер екен.*

Аралдың ушқыр қыраны,
Тууылған Бердақ толқыннан.
Кәлеми — өткір куралы,
Жауына қарсы жулқынған.

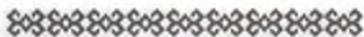
Сарп етип, Бердақ бар күшин,
Журтына бахыт тилеген.
Зарлап өткен халық ушын,
Ақылы дәрья ер екен.

Максетине жетпеген,
Заманы болып қараңғы,
Сонда хәм писент етпеген,
Дауыл менен боранды.

Мехрибан болып адамға,
Шаршамаған, талмаған.
Зулымлық күшли заманда,
Гонорар да болмаған.

Малы жоқ бағып айдарға,
Аш-әптада көп болған.
Рехимсиз байларға,
Бердақтың сөзи оқ болған.

Бай менен залым аталық,
Бердақтың күшин талдырған.
Сонда хәм шайыр аталып,
Тозбастай мийрас қалдырған.

Кайғылы кара думанда,
Куяшлы күнди излеген,
Кан шашылган заманда,
Бахыттан үмит үзбеген.

Халкы қайта тирилтти,
Жоғалып кеткен Бердақты.
Арамызда жүрипти,
Мәңгиликке ардақлы.

ҰАТАНЫМНЫҢ БҮЛБИЛ ҚУСЫ...

*Аббаз, Садық шайырлардай гил шебер,
Сизиң ушын зибанынан дур төгер...*

*Аббаз шайыр кетер еди йошып дым,
Жапакеши шайыршылық кәсіптің.
Саз дауыслы бүлбил еди сайраған,
Деген сөзди талайлардан еситтим.*

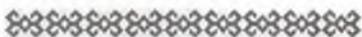
Бул не деген аұыр матам,
Жүрегимди қысып кетти.
Аббаз аға — уллы адам,
Келмес жайға түсіп кетти.

Бел қайысқан қайғы усы,
Өмиримнің келип қысы.
Ұатанымның бүлбил қусы,
Арамыздан ушып кетти.

Шад заманның күлкисінде,
Нуры ойнап түр-түсінде.
Тынбай сайрап ел ишінде,
Ай-хай шайыр йошып кетти.

Жылағаным болмас айып,
Қаршығадай қанат жайып,
Кәпелімде болып ғайып,
Өмир гүлин үзип кетти.

Матам шәхәр, аұыл-аймақ,
Тили шийрин пал хәм қаймақ,
Узак жыллар сайрап-сайрап,
Сөз маржанын дизип кетти.

Өлди деуге жүрек қыймас,
Үлкен-киши жасын тыймас,
Тозбайтуғын хасыл мийрас,
Халқы ушын дүзип кетти.

Даңқы өшпес шешен ердің,
Мийрасхоры Алишердің,
Қушағына қара жердің,
Қайран ағам түсіп кетти.

1970-жыл.

ОТЫРЫСПА

(Халық жыршысы Аббаз Дабыловты есеп)

Баллада

*Ақдәрьяның ийириминдей тауланып,
Сөз артынан сөзлер шықты шақалап.*

— Не көрмеген дүньяның
жер-аспаны,
Деп қария әңгимесін басады, —
Айт десеңіз соны айтып берейін,
Бір ұақыя еске түсті жастағы.

Булур таудың бийигинен жаралып,
Бұрымлары этирапқа таралып,
Төсегінде төңбекшиген сулыұдай,
Мынау Жайхун көлбеп жатқан буралып.

Киши сала Қартабайдың өзегі,
Екі бойы егіншилик боз еді.
Дақыл орып, жаңалықтан дәм татып,
Қызған мәхәл отырыспаның гезегі.

Журт дағысып, түн жарпынан асканда,
Жалпы халық татлы уйқыға кашқанда,
Бир отаудың жалт-жулт еткен отлары,
Ай қалқып тұр, жақты сеуіп аспанда.

Билесіз ғой, қарақалпақ дәстүрін,
Қыз-жигитлер жыйналысар кешқурын.
Бәйит, жууап, ойын-күлкі, бөз-байрам,
Пәренжисін көрген емес ескинің.

Қыссаханлар оқымақта қыссаны,
Жасырыныу дәстүрінің душпаны.
Ер-қаялды бир-биринен бөлиуге,
Дәстүринен хәлсиз шыққан исламы.

Адам улын өзине жат санамас,
Құл да болса отырады аралас,

Мейли төре, мейли жарлы, мейли бай,
Хеш биринин дәрежесин сорамас.

Алды менен қәдирлейди ағаны,
Мейли, оның жыртық болсын шапаны.
Жасы киши отырады сүүреттей,
Руксатсыз қыймылдамай табаны.

Қонақ келсе есапланар уллырақ,
Мейли төре, мейли болсын қул бирақ,
Иззет пенен орын берер төринен,
Хызметинде пәйик болар қулдырап.

Қыз-жигитлер отырыпты сап тартып,
Женгелери жигитлерге шәрт айтып,
Жилдау менен пинхамы сөз қозғайды,
Ишки сырын хәзил менен ақтарып.

Сөз таппаса, қозғастырып қыйнайды,
Хәлин билсе, масқараға қыймайды,
Шырп еттирип шығып кетсе бийлаж гәп,
Отырыспаның қәдесине сыймайды.

Жигитлери ғаздай қатар дизилип,
Қызлар отыр қаршығадай сызылып,
Түргеп келип кесе берсе арыулар,
Мийман кеули көтерилер қызығып.

Ишип қонақ көтермекте кесесин,
Күлим қағып, еплеп басып өкшесин,
Гөззал алып кейин қарап жылыслап,
Тик қадалып келтирмекте нәшесин.

Салтанатлы дәстүрине жараса,
Қызды сондай ойын-құлки, тамаша.
Қыз -келиншек, жас жигитлер қосылып,
Ел жатқан соң болды жүдә онаша.

Сөз айтылмас берілгенше гезеги,
(Гей жасларды дүзейтуғын тез еди).

Куўкыл сөзли, өр минезли тентекти,
Дәлкек күлки балғасында езеди.

Адамшылық ушын кетти жарыспақ,
Үлкен айып-ерегиспек, тарыспақ,
Отырыспа ҳәр биреудің минезин,
Өлшеп қояр бармақ пенен қарыслап.

Ала басқур, хәсем бай-шуу, үзикли,
Жүз бас үйде отырыспаны дүзипти.
Узын бойлы жас өспирим жигитке,
— Гәп қозға, — деп бир жас үлкен қызықты.

— Бул баланы дилуар жигит деседи,
Болса керек узақ жақтың шешени, —
Деп биреулер сыбыр-сыбыр гәплести,
Қонақ жигит қолға алды кесени.

Ушқыр қомы жаздырылмай қанаттың,
Тыпыршылап отыр екен қонақ дым,
Боз жорғадай зырғып ала жөнелди,
Қонырауын сынғырлатып тамақтың.

Ол заманда дәстүр емес шапалақ,
Хәр ким отыр жүрегинен бағалап,
Ақдәрьяның ийриминдей тауланып,
Сөз артынан сөзлер шықты шақалап.

Ой-кыялы уксап аккан булаққа,
Туулап тасып, енип атыр қулаққа,
Сап-салмақлы түн хаўасы жанғырып,
Жипек сестин созып кетти узаққа.

Сезди жүйрик шаршамастай шамасын,
Мәзи, гейде қарап қояр қағазын.
Сулыулардың жүреклерин еритти,
Ырғап-ырғап жибергенде намасын.

Бир намадан онсан толғау туады,
Жаздырылды қабат-қабат буааты,

Өршелетти өр толқындай шабытын,
От жүрекли жаслығының қуағы.

Хәмме баска хәрекетти умытқан...
Еситкенлер келип алыс-жууықтан,
Адам қаплап айналасын отаудын,
Жабық түрип анталасты ууықтан.

Күш-жигери қайнап тасқан денеде,
Пәтли жүйрик шаршар емес еле де.
Қулақларын түрип өтер таңланып,
Жолаушылар ыққа жүзген кемеле.

Хәмме жанды силтидейин тындырды,
Кәпелимде болды, бірақ сынғырлы,
Көрмек ушын умтылыскан адамлар,
Байқаусызда бес ууықты сындырды.

Жуудырласып шашбау менен шашақлар,
Сылдырласып хәйкел менен моншақлар,
Албырақлап өрре турған қыз-жигит,
Абайламай бирин-бири кушақлар.

Шанарағы қайыскан соң шартылдап,
Бай хаялы шыға келди баркылдап,
Болмағанда тап усындай патырат,
Сөз булағы емес еди сарқылмақ.

Биреулер жүр, — ийтердің, — деп кейисип,
Бирақ, тезден жым-жырт болды, келисип.
Мирәт пенен шайыр берип жууапты,
Қалды үлкен абырайға ерисип.

Айтып шийрин қосықлардың нешесин,
Саз дауысқа келистирип нәшесин,
Ынтықтырып таң-тамаша өткерди,
Таң атқанша әдсбият кешесин.

Баба сөзин өркенлеткен қосып тың,
Дауыллардай бурқып еди йошып дым.

Кыз-жигиттиң жүреклерин бәнт еткен,
Сонда көрдим көраматын қосықтың.

Сен ийеси болмасаң да хауаздың,
Жаслайыңнан шайыршылық сөз жаздың.
Жақсылардан тәлим алған өкинбес,
Ең опалы шәкирти бол Аббаздың! —

Деди ғарры айтып бизге көп гәпти,
Сөз түйинин бул жерде бир тоқтатты.
«Жақсылардың аты өшпес» деген бар,
Көрген жанлар өмиринше мақтапты.

Зыяратлап барған екен Ғәрипти,
Аға сөзи мумиядай еритти.
— Заман келди, узаққа шап, иним деп —
Хақ нийетли пәтиясын берипти.

Дәстүрине көмил болып хәр жақтан,
Күши тасып муза менен әруақтан,
Қара қала, Таллық бойын аралап,
Журтын көрген Әжинияз, Бердақтың.

Бир жайлау бар Аққаланың қасында,
Аббаз шайыр бир жаз болып усында,
Жағымсызлау хабар келип елинен,
Қәпелимде қайтып кеткен қысында.

Не жетеди жақсылардың дадына,
Хәшп бир ауыл азаматтың жаты ма?
Сол уақытта болып кеткен мәканы,
Аталыпты сол шайырдың атына.

Секирискен аргымақлар семиз дым,
Қыр жағында өркешленген егиз кум,
Суу жағынан өтер еди гүркиреп,
Әудийискен пароходы теңиздин.

Көллеринде көлбеп ушқан қуу, ғаз көп,
Шаруаға бай, егиншилик дым аз тек,

Әсиресе, балықшылар меканы, —
Тап хәзир де аталады Аббаз деп.

Ийе болып «Бахадыр»дай дәстанға,
Абырайы көтеріли аспанға,
Қарақалпак қәдірлеген хасылым,
Гайып болды жетписинен асқанда.

Гейпаралар пикир айтар кесип дым...
«Жапакеши шайыршылық кәсіптин,
Заманында бұлбил еди сайраған» —
Деген сөзди талайлардан еситтим.

ӘМИҰ БОЙЫНДА САЙРАҒАН...

Садық Нурымбетовқа

*Терең ақыл, полат дене,
Мүдирмеңіз ұаслан аға!*

Узақ мәнзил шегип сапар,
Жети шыннан асқан аға,
Аппак гүлдей гүмис сақал,
Көркиңе жарасқан аға.

Кәдди-кәумет нурлы шырай,
Халық жүгин көтсрип удай,
Жаяу гезип спортшыдай,
Күшке күшлер қосқан аға.

Бир әсирге таялғанда,
Озып өттиң қыялдан да,
Гей жигиттей боянғанда,
Сен олардан жассаң аға.

Қолға қәлем алғаныңда,
Гүл жайнады бармағыңда.
Мен төбешиқ болғанымда,
Бийи еги аспан аға.

Арал бойларын жайлаған,
Жүректе толқын қайнаған,
Әмиұ бойында сайраған,
Бүлбилгөя қуссаң аға.

Журтка белли ер екенин,
Жүрген жериң берекели.
Қыз-жигитли мерекени,
Атқарыстың жастан аға.

Жаксыларды көре-көре,
Кеулиң патша, тилиң төре,

Сөз маржанын тере-тере,
Дәрья болып тасқан аға.

Әжинияз түп сағасы,
Тебериксең отағасы.
Хәзиргинин ең ағасы,
Алдымдағы асқар аға.

Мәужире бер ылғал салып,
Сөзлеринце хәуес халық.
Руухыннан пәрүаз алып,
Шарықлады жаслар аға.

Жаңлай берсин хәуаз сестин,
Дауыллардай бурқып естин,
Бундағы көп қәлемлестин,
Бәрин өзин басқар аға.

Кең Ұатанға мәлим ерсен,
Ұазыйпаң көп айта берсем,
Қарақалпаққа Алишерсен,
Тәрийиниз дөстан аға.

Тәрезиннің салмағы көп,
Шайырдың пир-әрүағы деп,
Заманымның Бердағы деп,
Халық көтерди, йошлан аға.

Жасай берин және-және,
Узак жастан үзбең деме,
Терең ақыл, полат дене,
Мүдирмениң хаслан, аға!

ТӘҒДИР БИЗГЕ БАҒЫНБАС...

Дүрс еткендей жар кулап,
Ағып түсти сарқырап,
Аббаз, Садық — қос жұлдыз,
Жүргенинде жарқырап.

Келип гезек ақырмай,
Қолын былғап шақырмай,
Кеше жүрген Сәкенди,
Алып кетти апырмай!

Ақ дарағы қулады,
Еситкен соң қулағы.
Матам тутып ел-журтым,
Ақты көздің булағы.

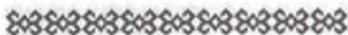
— Оңалыпты түриң — деп,
Еки көзің күлімлеп,
Келип еди жақында:
— Жазыларсаң иним — деп.

Дүнья мени алдадың,
Әжел оны жалмадың,
Көрмесимди билемпен,
Сүйіп неге қалмадым!

Жүрек қалай сағынбас,
(Тәғдир бизге бағынбас),
Бир түскен соң тереңге,
Енди қайтып табылмас!

Барса келмес сапары,
Нәсияты бақалы,
Қыялымнан кетпейди,
Көрки, гүмис сақалы.

Жетписинде жайқалған,
Жорғалығы шайқалған,

Алдымдағы аға деп,
Енди кимди айтарман!

Шайырлықтын дәураны,
Калмап еди әрманы,
Кәлеминен жаралған,
Хасыл гәухар қырманы.

Елге тартқан сый басы,
Тозбайтуғын дүньясы,
Атын жойтпас ағаның,
Әдебият мийрасы.

1971-жыл, 10-октябрь

ФАФУР ҒУЛАМҒА

*Жигитсиз даңқы шыққан халық танысы,
Қызғанда азаматлық атланысы.*

* * *

*— Сәбит пенен айтыссам, деп едиңиз,
Түсип қалып жүрмейик арашаға!*

— Ассалаўма әлейкум, Фафур аға,
Ташкентим Алматыдан жақын, аға.
Ара жақын болса да жас үлкенге,
Хүрметлеп сәлем беріу макул, аға.

Жигитсиз данқы шыққан халық танысы,
Қызғанда азаматлық атланысы.
Қәлемди бәлент ушлап адым атқан,
Болдыңыз Өзбекистан мактанышы.

Фафур аға, аман ба бала-шаға,
Бәримиз қызығамыз тамашаға.
— Сәбит пенен айтыссам, деп едиңиз,
Түсип қалып жүрмейик арашаға!

АБАЙ ЕСКЕРТКИШИНЕ

Турыпты шайыр қолларын созып,
Келбети бийик, қатардан озық.
Сөзлери жана, жүрегі таза,
Қалмайды сирә қәлеми тозып.

Зарыккан болса бурында Абай,
Хәзир тап халықтың жырында Абай.
Москва, Киев, Ереван, Баку,
Ашхабад, Нөкис, Қырымда Абай.

Көринер түсим, онымда Абай,
Мухтардың уллы томында Абай.
Қай жаққа барсам алдымнан шығып,
Гезлесер жүрген жолымда Абай.

Жайнаған жүрек жалында Абай,
Әмиүди гезсем қолымда Абай.
Негизги орны Алматы екен,
Минскей, бийик орында Абай!

ЖАМБЫЛДЫҢ АТЫ JAҢҒЫРҒАН

Ушады жыллар кептердей...

*Айналып дунья арбасы,
Хәрекет аттай шабысқан.*

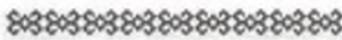
Келеди уақыт тыйылмай,
Ушады жыллар кептердей.
Бурқырап кашар куйындай,
Бирине бири жеткермей.

Өмирдин — өмир жалғасы,
Ағыслар тууар ағыстан.
Айналып дунья арбасы,
Хәрескет аттай шабысқан.

Қарайды тарийх дәуирди,
Көреді неше заманды.
Жақсынын данқы өмирли,
Күлкиге тутар жаманды.

Қалдырса адам бир нышан,
Асқар шыннан асқаны.
Ел сүйген жанлар хәр кашан,
Келешектиң дәстаны.

Қартаймақ адам баласы,
Жасында шығып бир тауға.
Келеди кимниң шамасы,
Жүз жасында шырқауға.

Токсанында толганып,
Күшине толған жигиттей.
Домбырасын колға алып,
Коймады жүрек жибитпей.

Жалтылдап мәңги күшінде,
Мийрас қалды Жамбылдан.
Кең жәхәннің ишінде,
Жамбылдың аты жаңғырған.

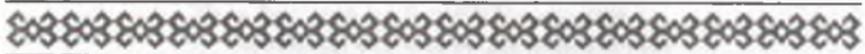
1973-жыл

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
МӘДЕНИЕТ МИНИСТРЛІГІ
АКЦИОНЕРЛІК ҚАҒАМЫНЫҢ
АДВАНСАМАНТЫ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
МӘДЕНИЕТ МИНИСТРЛІГІ
АКЦИОНЕРЛІК ҚАҒАМЫНЫҢ
АДВАНСАМАНТЫ

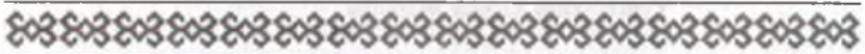

— XII —

ҚЫЯЛЛАРДАН ҚЫЯЛ
ТУҰАР ШАҚАЛАП...

— Әкем мени жек көреді дедің бе?
Инанбаспан, әкем болды мениң де!
Адам түүе, хайуан да өз баласын,
Хеш уақытта қыйған емес өлімге.

Көп қорлапсаң, өз анаңды қасыңда!
Ләтте пикир уялаған басыңда.
Душпан болса, жетпеген бе қуаты,
Неге сени өлтирмеді жасыңда?!

Еңбек сиңбей жеген ас,
Хеш адамды оңдырмас.

Нәсият — өмир сабағы,
Тутқанлар камал табады.

Бұрынғының нақылы бар:
«Кеуил кеуилден суу ишер».

БАЛА ТУҰРАЛЫ СӨЗ

Халық әпсанасы

— Әкем мени жек көреді дедің бе?
Инанбаспан, әкем болды мениң де,
Адам түе, хайуан да өз баласын,
Хеш уақытта қыйған емес өлімге.

Көп қорлапсаң, өз ананды қасында!
Ләтте пикир уялаған басында.
Душпан болса, жетпеген бе қуаты,
Неге сени өлтирмеді жасында?!

Ата сыйлау, ана сыйлау — парызың.
Төле заңғар ақ сүт берген қарызың!
Нешше жыллар түн ұйқысын төрт бөлді,
Ойлап қараң адамшылық ар ушын!

Солар — өмір берген жерін — аспанын,
Мийриминен шешек атты жас жанын.
Хәтте қанхор өз перзентін қыймаған,
Тыңда мынау бұрынғының дәстанын!

Искендер де залым патша болыпты,
Қойдай етип қырғын еткен халықты.
Бетине бир тик қараған адамның,
Айбат пенен жүреклерін жарыпты.

Қәтереші сорада да бермеген,
Қас тиккенин жексен еткен жер менен.
Оның ушын адам өмирі ойыншық,
Қыйға қонған шыбын шелли көрмеген.

Мен билмедим қай заманғы Искендер,
Өрт шалғандай оның жолы түскен жер.
Ол өлтирсе журттың сырттан айтары —
«Бийшараға жаза қурық түскен» дер.

Әзирейил тайын оған «кел!» десе,
Пәрман менен хұкими де келтеше.
Талай гелле айырылады геүдеден,
Ийек қағып, бармағын бир силтесе,

«Қан шашыуға тояр емес еле де,
Бул патша да басқалардай өле ме?!»-
Деп журт сырттан хайран болып жүргенде,
Бир күн ол да шатылыпты бәлеге.

Қатар қойып асқа толы табақты,
Қумарланып асап еди тамақты.
Бир жағынан булак етип ағызып,
Симиреди ыдыс толы шарапты.

Ишип-ишип тағы тезден қуяды.
Көкке шапшып отырғанда қыялы, —
Биздей болып тамағына қалады.
Жиликтің бир солақпандай қыяғы.

Шаншылды да, жаздырмады искеги,
«Қых-кых»лады, қақырынды, түспеди,
Жутқыншақтан қылғындырып дем бермей,
Гүптей болды тамағының искени.

Еки көзден жас сорғалап, бақырды,
Ентигеди деминдей-ақ ақырғы.
Ұәзирлери албырақлап, асығып,
Шәхәринде тәуип қоймай шақырды.

Сонша тәуип хеш бир иләж таппады,
Айтқан емнің биреуи де жақпады,

Гейпаралар ойлап отыр ишинен,
«Тутқан гой деп адамлардың хақ қаны».

Патша сөйтип жаздырылмай дузактан,
Күни-түни ұйқы көрмей азаптан,
Уллы тәуип Улықпанға ат жоллап,
Пәрман менен алдырыпты узақтан.

Ол келиуден патша азлап қууанды, —
Улықпан жан, тезирек айт дауанды.
Кәне енди, керек емди ислей бер, —
Деп үезирлер берип атыр сауалды.

Бир-биреуге хәзиллесип ойнамай,
Солғын отыр жүзлери хеш жайнамай.
Болған исти баян етип тәуипке,
Жууап күтип, қарай берди айнадай.

Былай деди ең тәуиби дүньяның`:
— Елди талап, шаша бердің жыйғанын.
Бул дәртіңе хеш бир дауа табылмас.
Өлип кетер, айтып қалың ийманын...

Бул сөз патша құлағына тийеди,
Шоршып түсти қалт-қалт етип ийеги.
Ышқынғанда шыға жазла-а-п турды да,
Тағы қайта бууындырды сүйеги.

Тили зорға гүрметилип патшаның:
— Олай деме, жақсылықты айт жаным!
Бул дүньяда сен билмеген кесел жоқ,
Не десең де ем болады айтқаның.

Мине, өзин көріп турсаң халымды,
Сарп етейін гәзийнемди, малымды.
Барлығы да бир басымнан садаға! —
Деп зарланып Улықпанға жалынды.

Ойлап-ойлап, былай деди Улықпан:
— Айтыу үшін, жүрексинбей турыппан,
Бес жастағы перзентинди соймасаң,
Қутылмасаң усы келген қурықтан!

Айтқанымды ислемесен өлесен,
Өмириннен үмитлисен еле сен.
Сол балаңды туу сыртыннан шалдырсақ,
Хәпзаматта сау қәддине келесең —

Деген сөз де оқтай болып тийеди,
Бир қысылды қалт-қалт стип ийеги.
Ышқынғанда шыға жазлап турды да,
Тағы қайта қылғындырды сүйеги.

Тыпыршылап бир отырды, бир жатты,
Ауырғалы татқан емес аұқатты.
Сыйқы кашып, тыпыршылап, сыбырлап,
Қысылғаннан зордан-зорға тил қатты:

— Сойыу үшін оны қалай қыяман,
Жалғыз еди бина болған уядан.
Жүз болса да хәр перзенттиң орны бар, —
Деп Искендер нәрестесин аяған.

Жалынса да сирә қайыл болмады,
Ядқа түсти сонша адам шалғаны.
Өз басына бүгін қара күн тууып.
Тастай батты ауырыудың салмағы.

Шийрин жанын өрт шалғандай қыйнаған,
— Ырас-ақ мен кетемен бе, дұньядан!? —
Деп зарланып өлим қәупи түссе де,
Тирисинде өз перзентин қыймаған.

Ауырыу кем-кем аскынлады ем көрмей,
Жанын қатты шаншып атыр шеңгелдей.

Айтып салды, «бар еминди исле!» — деп,
Бирдем жерден қысқан шакта дем бермей.

Патша сонда жатыр еди қырынлап,
(Емди тайын етип қойған бурын-ак).
— Ал баланы шалың! — деди Улыпман,
Ауырыуының хәмирин тез орынлап.

Ал шалынды! Шапшып қаны атылды!
Патша шоршып, күшин жыйнап ақырғы, —
Үстине жар қулағандай силкинип,
Аузын ашып «уай-уай» салып бақырды.

Жүрегине қанжар болып тийеди,
(Хәзир турып, қолтығынан сүйеди).
Аузын керип бақырғанда, атылып,
Оқтай ушты тамақтағы сүйеги!

Демин алып, жаздырса да тамағын:
—Өлгениң бе, айналайын қарағым! —
Деп хеш кимнің айтқан сөзін тыңламай,
Жылай берди басқа түсип қара күн.

Жүрек бауры оттай болып жаныпты,
Сылқа түсип тез ақылдан таныпты,
(Түтик пенен суұлы бояу себилген
Бала түүе сойған емес жанлықты.)

Мынау еди Искендердің көргени:
Арқасына тутқан екен пердени.
Қәпелимде бала сести шырылдап,
Қан шашырап жууды төсек-көрпени.

Усы еми-тәуибиниң ойлаған,
Патша көп уақ жылағанын қоймаған.
Бир мөхәли көзін ашып қараса,
Адам түүе, тауықты да соймаған!

Демек, енди қыйналады несине?
 Бир уақытта келсе толық есине,
 Патша өзи ауырыуынан сауалған.
 Улы тири, минип отыр төсине!

Жылай-жылай солайынша жубанды,
 — Көрсеттиң сен бул дәртиме дауанды! —
 Дөп құлимлеп, Улықпанды кушақлап,
 Залым патша нәрестедей кууанды.

Қайтқаннан соң тамақтағы искен жер,
 Биротала жазылыпты Искендер.
 Бундай түе, аз болған жоқ дүньяда
 Бала ушын жанған отқа түскенлер.

— Ал, кусбегим, Улықпанды сыйла, бар!
 Улықпан жан, қанша керек дүнья мал?
 Гәзийнемнің аузын ашып берейин,
 Керегинди өзин таңлап, жыйнап ал!

Үйине зор бай болып бар, артын да,
 Керегиннің барлығын айт, тартынба!
 Мени өлим қурығынан қутқардың,
 Өлип кетсем, перзент қалар артымда! —

Деген екен патша шалқып балаша,
 Улын сүйіп, көрди қызық тамаша.
 Сол уақытта былай депти Улықман:
 — Қыйналамыз, биреу қолы канаса —

Залымлар бар, жанды шөптей отаған,
 Еске түсер, жауызлыққа қапаман.
 Маған берген зор сыйлығың сол болсын,
 Ұеш перзентти айырмаңыз атадан!

Ата бар ма, ууайым, дәрт шекпеген,
 Өзин көрдің, мухаббаты ем екен.

Ана барма «жан перзентим сау болсын,
Әжел келсе, жол меники!» демеген.

Депти сонда, ол патшаның алдында,
«Түсип шықтым, — депти ол да, — жалынға».
Өз әкенди өзин душпан көресен,
Сениң әкен Искендерден залым ба!?

СУҰҒА КЕТКЕН АДАМ

Халық аңызы

Қасына қойып қурықты,
Астына төсеп урықты,
Жұлқынып аққан дәрьяға,
Жылқыман қарап тұрыпты.

Батып-шөмип калықлап,
Деми қысып халықлап,
Хәлсиреген биреуді,
Көріп қалды анықлап...

Зуулатып ағыс жүйриги,
Тартып Әмиу ийрими,
Мантыққан сол сорлыға,
Келди бунын мийрими.

Қурал етип қурықты,
Сууға қулаш урыпты.
Қурықты белден илдирип.
Қырға қарай бурыпты.

Хәп заматта қутқарды,
Дизеге бүкке жатқарды.
Арқасынан дүмпишлеп,
Иштеги сууын ақтарды.

Танауынан суу атты,
Сулық болып көп жатты.
Белгили уақыт өткен соң,
Есин жыйнал тил қатты:

— Шикарға шығып елимнен,
Зорға қалдым өлимнен
Дәрья менен тартыстың,
Қурық салып белимнен.

Мақтансын елиң, аймағың,
Әйгили ханы Хийуаның.

Әсфендияр тап өзим,
Ийеси барлық дүньянын.

Аярым жок жанымнан.
Келеди бәри халымнан.
Керегиңше ала бер,
Ғәзийнемнен, малымнан.

Изиме хәзир ерсен,
Үлкен бахыт көресен.
Бүгинен баслап Хийуаға,
Сен де үлкен төресен! —

Деп ол өзін танытқан,
Дурыс, мине, анық хан.
Жылқышы буның атағын,
Еситип жүрген халықтан.

Жылкыман да жигерли,
Қуғанбады, түнерди.
Булттай болып минезин,
Өзгертти де жиберди.

— Байлықка жок жарысым,
Хамалға болмас тарысым.
Кутқарыу — иси хәммениң,
Адамшылық ар ушын.

Ергим келмес кумартып,
Мийнетте қол қабартып,
Халық пенен дәуран сүргеним —
Ханлығыңнан мың артық.

Қызбайман дүнья алғанға,
Тилим бармас жалғанға,
Қандай бахыт табылар,
Сарайыңа барғанда?!

Қылт-қылт етип қысылмай,
Хеш кимге жәбир усыңбай,

Өзиме-өзим хан болып,
Жүргеним мақұл усындай —

Деген уақта бул киси,
— Надансаң сен, жылкышы,
Деп сықақлап сөз айтып,
Ханның келди күлкиси.

— Надан десең, наданман,
Бирак, мен де адамман.
Сениң менен дос болсам,
Хәмме ушын жаманман:

Елге қәдириң қалмаған,
Ханлық бахыт болмаған.
— Қутқарды деп тил қатпа, —
Үлкен сыйлық сол маған —

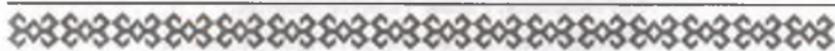
Деди нықлап жылкышы,
Мине, мәрглик үлгиси!
— Себеп, халықтан қорқаман,
Деп те қойды бул киси.

Қурал етип хамалды,
Белгилеме шамаңды.
Халық — тәрези, өлшеп тур,
Жақсы менен жаманды.

— XIII —

«ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ
БУРҚЫРАСЫН...»

Қайғырғаны қағазынан билинди.

Жазған Генжемурат қәлемин таулап.

Сағынышылы, ғәрип Тилеубергеннің,
Иштеги дүбеуи жанып атырған...

Хәр нәрсеге керек төзим,
Жатық болса айтқан сөзиң.

Хат жазаман мен арнап,
Тилеуберген қарағым.
Ығбалың журип бул күнде,
Хәр кимнен артық талабың!

Тилеуберген, қарағым,
Қутты болсын қадамың,
Ыстық екен қаламың.

Ауылыңа издеп барамын.
«Ақ бийдайға» саламын!..

«ҚАЙҒЫРҒАНЫ ҚАҒАЗЫНАН БИЛИНДИ...»

Шайыр хатларынан

1931-жылы май-июнь айларында «Блақалы» деген жерде (хәзирги «Алтынкөл»де) аяғынан тура алмай, емленип атырған уақытта, Тилеуберген Жумамуратовтың туўған мәканы Мойнақтың «Аққум» ауылындағы тууысқанларына хәм қатар жораларына жазған хаты:

Атамурат, Мырзамурат, Мәтмурат¹,
Хәм Атабай, Курбанияз, Ешмурат,
Барлық аға-ини калмасын бизден,
Көкиректен қайнап шыққан сәлем хат.

Генжемурат, Мәрпет, жүрсиз бе аман? —
Қудайберген, Жәдик хәм Әбдираман,
Атларың бәринниң болмады түўел,
Хәмменизге буны арнап жазаман.

Қалай, ол жақтағы еллер аман ба,
Ғаздай қатар өскен ерлер аман ба,
Суу тасып, ел көшти деген не гәплер,
Ол апаттан бизин жерлер аман ба?!

Қәстеликтин салдарына илинип,
Мен де жүрмен араңыздан бөлинип.
Сизге жазған сағынышлы сәлемнен,
Турған шығар жүрек сезим көринип.

Көллердин қуслары ушарлар гүзден,
Үйдеги ууайым, қорқады дүзден.
Аухалымды сизге баян әйлейин,
Бир — еки ауыз сөз еситиң бизден:

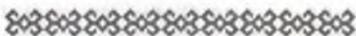
¹ Мәтмурат, Ешмурат, Атабай, Жәдик — Жақсымураттың балалары.

Мырзамурат, Генжемурат — Әжимураттың балалары.

Мәрпет Нәменов — Кәдирбайдың ағасы.

Атамурат-шахан — Атабайдың мурындық атасы. Хәммеси қолдаулы, қызылаяқ урууынан. Хатты жазып алып сақлаған адамның бул силтемеси изертлеушилерге мағлыұмат ушын керек болар деген ойдамыз.

Жақсымурат, Әжимурат, Тәжимурат, Жумамурат — Қутлымураттың балалары, қолдаулы урууынан. — Таярлаушыдан.

Қабараман еллеримди сағынып,
Қосыламан араңызға не кылып,
Қапаланып отырғанда ойланып,
Көкиректен қайғы шығар ағылып.

Бул неси екен, жатсам бар да, турсам жок.
Бул да болса көкирегиме болар ток.
Аман барып қосыла алсам елиме.
Басымнан кетседі көп бир қайғы-шок.

Келген жерим еки жарым шақырым,
Керегеге салып мени ақырын,
Алты жигит тум-тусымнан көтеріп,
Питкергендей бир қуданың төғдирин.

Бир күн отыр едим үйде сандалып,
Қолымды таянып жаттым таң қалып.
Қәлим және кешикти ғой дегенде,
Кирип келди бир колына хат алып.

Хатын алып оқыйман да, карайман,
Шыдамастан өзинен де сорайман.
Айталмаған аманлығын билейин,
Одан басқа не хызметке жарайман?!

Қайта-қайта оқып көрдим тазасын,
Сөйтип алып сәлем хаттың мазасын.
Ақырында жыртып қойды Көптілеу,
Онындағы жеткерипти қазасын.

Есабы жок күннің, өткенде зуулап,
Елдеги жигитлер жоллапты хатлап.
Қайғырғаны қағазынан билинди,
Жазған Генжемурат қәлемин таулап.

Мәрпеттин де айрақлаған хаты бар,
Бир қағазда орап берген заты бар.
Қудайберген өз қолынан жазыпты,
«Списка»да алты адамның аты бар.

Мында келгеннен соң қалдым жүре алмай,
 Жарық дүнья, ай-даланы көрс алмай.
 Бийтаплық, қапалық-қосылып бәри,
 Есим кетти не екенін биле алмай.

Тағы бир хат келди Мәтмураттан,
 Жиберипти Алламурад қыяттан.
 Ауырыудың жартысын бөлип алады,
 Андай-мундай хабар келсе елаттан.

Мағаналы шийрин сөзинің мәни,
 Қысқаша тил менен айтайын аны,
 Жасы үлкеннің сөзи мынау тыңласам,
 Төмендеги жазғанының мазмұны:

«Тилеуберген жаным, иним, бауырым,
 Биле алмадық науқасынның тәуирин,
 Қайғырамыз, ойланамыз, қәйтеміз,
 Билмеген соң науқасынның ауырын».

Жумамурат мақсым: — Сабыр ет, — дейди.
 — Келгеннен соң ақырына жет, — дейди.
 Ықлас пенен мен хәм сени емлейин,
 Қаранып бир-еки ай, соң-соң кет, — дейди.

Сөйтип сол сөзине қарап жатырман,
 Қудайға сыйынып мен де отырман.
 Сағынышлы, ғәрип Тилеубергеннин,
 Иштеги дүбеуи жанып атырған.

1931-жыл.

ӘДЕПСИЗЛИК — ЕЛГЕ КҮЛГЕН

1935-жыллары Мойнақ районының «Мәдели» ауылына Кәримбай Муусаев деген жигит муғаллим болып барады. Ол хәммеге өзін шайыр етип танытқысы келеди, хәзил жазады. Әсиресе, қыз-жигитлерге сын таға береді. Соның бір қосығын ауыл кеңесиниң хаткери Мәрпет Нәменов деген жигит ауылда ауырып жатырған жас шайыр Тилеуберген балаға (ол күнде солай аталған) алып барады. Ол Кәримбайдың сөзине қосық жазады.

Кәримбайдың сөзи

Мойнақтың елине келдим,
Мәдели жерине келдим.
Тенизин, көллерин көрдим,
Егинлери де бар екен.

Теңизден сүен аулайды,
Желқом хәм ескек таулайды,
Көллерге тағы қатнайды,
Мал баққан шаруалар екен.

Мен бир жүрген шайыр едим,
Жоқарыдан келип едим,
Муғаллим боп сабак берип,
Биразлары билмес екен.

Жаслары отырыспа курар,
Қыз-жигитлер соған барар.
Үлкенлер төрде отырар,
Бизлерди сыйламас екен.

Қызлары сулыу болса да,
Берген кесени алса да,
Бир өзи аулак қалса да,
Айтқан тилди алмас екен.

Қызлар-жигитлер қасында,
Жеккелик келди басыма,
Мирәт жоқ ғарры-жасында,
Мениң кеулим қалған екен.

«Жеткиншек» хәм «Бирлик» ели,
Мәрпет, Сағый, Жәдигери,
Мен бунда келгеннен бери,
Қызға таныстырған емес.

Түсиремен абырайын,
Хәмме журтка танытайын,
Қосық жазып қатырайын,
Кимнің зорын билмесс екен!

Қыз жеңгеси танымады,
Айнаханы мазақлады,
Сөйтип, маған қарамалды,
Шайырды аңламас екен.

Муғаллиммен мениң өзим,
«Гәзийт»ке де шыққан сөзим,
Барлығын көрип тур көзим,
Қыз-жигити надан екен.

Шайыр болып атын жайған,
Муұса улы Кәримбайман,
Қосық жазып қорқытаман,
Шайырлықты билмес екен.

Тилеубергеннің жуабы

Мен билмеймен хаслы-затын,
Жоқарыдан келген жигит,
Кәримбай ма ырас атын,
Бизиң журтка күлген жигит?

Пайда жоқ көмпейген урттан,
Еситемен сени сырттан,
Тап келгендей басқа журттан,
Бизлерди жат көрмен, жигит.

Бурынғының жолын тутып,
Отырыспада қызлар күтип,
Ұақтында тым-тырыс кетип,
Сырттан сайып күлген жигит.

Жарамапты саган Мойнак,
Сөзлерин бар дойнак-дойнак.
Жүрипсең ким менен ойнап,
Тақым салдың бирден жигит.

Көринесең сөзге батыр,
Айтқанларын котыр-котыр,
Гәп таппасаң тыныш отыр,
Тақырдан шөп терген жигит.

Жәдигер менен Мәрпетке,
Сағыйдулла, кызлар бетке,
Баска да ғошшак жигитке,
Айып тағып илген жигит.

Кайдан таптын шайырлықты,
Тутысайық болсаң мықлы.
Бизің елат адамлықты,
Үйренбейди сеннен, жигит.

Шайыр болсаң, айтысайық,
Бир-биреуге катысайық,
Сөздин оғын атысайық,
Болсаң егер мерген жигит.

Анда шауып, мында шауып,
Хәр кимге бир жала жауып,
«Қоясаң» деп бир қыз тауып,
Хәкын барма берген, жигит?!

Сулыуларды саған қыйып,
Гәплессин деп койған жыйып,
Барыудан кабақты үйип,
Хәр мукамға дөнген жигит.

Саған пайда ойлағанда,
Түсинбейсең ойнағанға,
Өкпелепсең Айнаханға,
Пөмиң кайда, менмен жигит.

Хәр нәрсеге керек төзим,
Жатық болса айтқан сөзин,
Қарапайым болсаң өзін,
Орын берер төрден жигит.

Әдепсизлик — елге күлген,
Қоқанламас халын билген.
Болғанлықтан жасың үлкен,
Қатты айтпай жүрмен, жигит.

Гәпин әуыр ғарры, жасқа,
Өлемата хәдден аспа! —
Бизиң елге аұыз ашпа,
Деген Тилеуберген жигит.

1935-жыл.

ТИЛЕҮБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ АҚЫНЫ ҰМБЕТАЛЫ МЕНЕН АЙТЫСЛАРЫНАН

«Шебер сөз ескен желдей бурқырасын!..»

Қазақ халқының ұллы ақыны Ұмбеталы Кәрибаев — (1889—1969) Жамбыл районы «Шолақорған ауылында тууылған. Сүйінбай, Жамбыл сыяқлы көркем сөз усталарына шәкірт түсіп, Жамбылдың айтыстарында қатнасқан, өзи де үлкен айтыстарда сыналған көркем сөз шебери.

Қазақ халқы талантлы перзентін қәстерлеп, оның хұрметине естеликлер, мемориал музей қурған.

Садық атамыздың «Бирден шыға шапқан шайыр» дегениндей, қарақалпақ халық шайыры Тилеуберген Жумамуратов жаслығынан-ақ, усындай ұллы көркем сөз усталарының итибарын тартып, айтыстарда жеңілмей, олар төрепинен мойынланған екен.

Мысал келтиретуғын болсақ, Арал бойларынан шыққан шайыр Тилеубергеннің иләхийда таланты, көркем сөз айтысында жеңилмеслиги тиллерде дәстан болған.

Жыршы ақын Ұмбетали Кәрибаев қазақ, қарақалпақ еллерин аралап, жыр айтып жүреди екен. Тилеубергеннің шайырлығын еситип, Мойнақтың «Аққум» ауылына излеп келеди.

— Мен Сизди көпшиликтен шайыр бала деп еситемен. Шайыр болсаңыз, екеуимиз айтысайық, изимизде атларымыз қалсын, — дейди.

Бұл уақытлары Тилеуберген еле шайырлығы тек ауылында танылған он бес жасар өспирим (хұжеттен тысқары анық жасы) Тилеуберген сууырып салып айта беретуғын әйгили ақын екен. Соннан, ийбе сақлады ма, Тилеуберген:

— Мен Сиз бенен айтыспайман, — деп жууап береді.

Бирақ, ауылдың халқы: «Сиз сол бала менен айтысып көриң. Өзи келисим менен айтыспаса, Сиз оның жан жерине тийетуғын сөз бенен илип айтың. Оннан кейин, ол да айтысты дауам етип жибереди» — деп қоймаған.

Усыған байланысly Ұмбеталы әдеи Тилеубергенди сөйлетейин деп, оның жан жерине тийгендей сөзлерден айтып,

— Қарақалпақлар Хожахмет Яссауийдің шымылдығын урлап, ғарғыс алған. Қарақалпақлардың аз болуы да соннан. Усы гәптин ырас я өтиригин айтып бериң, — дейди.

Айтыс басланып кетеди.

Мине, усы кубылыслардың, халықлар арасында бала шайыр хәм үлкен ақынның айтысының «көркем сөз ескен желдей бурқыраған» леби еле де жаңлап жүр.

Тилекке қарсы, айтыс текстлери толық емес. Бул айтыс текстинин бираз толықтырылуында Қазақстанлы досларымыздың айтарлықтай үлесі бар.

2014-жылы гүзде Қазақстанға Үмбетали ақынның 125 жыллығы мерекеси кеннен белгиленип, усы әнжуман тусында Қазақстанның республикалық «Үш қоңыр» газетасының 17-октябрь 2014-жылғы санында, сондай-ақ, ақынның тууылған жери - Алматы облысы, Жамбыл ауданының «Атамекен» газетасының 4-октябрь 2014-жылғы санында, Абатбай Кирқабақов усы айтыс хакқында мақалалар жәриялаган.

2015-жылы Тилеуберген Жумамуратовтың 100 жыллығы мүнәсибети менен Қазақстанның «Парасат» (бурынғы «Мәдениет және турмыс») журналында, және «Улт мураты» газетасында Хайрулла Ғабжалилов хәм Абатбай Кирқабақовлардың мақалалары жәрияланған болып, мақалалар шайыр дәретиушилиги хәм усы айтыс материалларына тийкарланады.

«ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ БУРҚЫРАСЫН!..»

Үмбеталы:

Тилеуберген, шырағым, жас баласың,
«Аккум»ның отырыспасын баскарасың.
Жүсіптей сын-сымбатың келген екен,
Қыздардың жүрегінде сақталасың.
Уясы түзу жердің улы дейди,
Естидим көп аралап ел арасын.
Айтқаны адамдардың ырас болса,
Жасыңнан кітап қоймай ақтарасың.
Журттың бәри сыртыннан шайыр дейди,
Жүйрик болсаң несине тоқталасың.
Кей-кейде сөзимизди илип алып,
Алысып көруге де оқталасың.
Узақ жолдан шабылған тарлан ғой деп,
Менің мен айтысыуға жасқанасың.
Ағаңның той-мереке жыйындарда,
Билесің, еш иркилип тоқтамасың.
Сени де бир камшылап жиберейін,
Шайыр болсан несине сақталасың?
Барың болса шығаршы қарыуынды,
Шырағым, ел ишине сөз тарасың.

Қарақалпақ үлкен ел болған екен,
Басқарған талай журтын букарасың,
Түркстанға барғанда көріп жүрмиз,
Хожа Ахмет Яссауийдің мақбарасың.
Содан қарғыс алыпты кәрекең деп,
Душпандары шығарған маскарасың.
Соннан кейін азайып қалған екен,
Деп сыртыңнан айтады, журт ырасың.
Ақын болсаң осыған жууап қайтар,
Шебер сөз ескен желдей бурқырасың!

Шымылдықты урлаған урылардын,
 Урпақтары болған соң сақталасын!
 Қарақалпақ улымын деу де уят,
 Оны айтып несине мақтанасын?
 Халық айтса қалп айтпас, деген сөз бар,
 Дәлилде көрекеннің ақ қарасын!
 «Шымылдықты урлаған қарақалпақ»,
 Деген сөздің айтып бер ақ, қарасын?!
 Бил сөзіме жауапты айталмасаң,
 Бабаң уры болған соң жасқанасын...

Тилеуберген:

Көп сәлем Үмбетали ағамызға,
 Излесек Сиздей аға табамыз ба?!
 Талай-талай мақтаулы болсаңыз да,
 Асылып тұрсыз бүгін жағамызға.
 Хәзірше шабытыма келгеним жоқ,
 Ойлансақ, шамалы сөз табамыз да.
 Билмесек, өзиңізден үйренеміз,
 Туулап тұрған тулпарсыз арамызда.

Оқып қойдым жасырын хатыңызды,
 Мақтап өлең жазыпсыз Сара қызға.
 «Қазақ қызы, жаным» деп айырыпсыз,
 Сонда биз бөлекленип қаламыз ба?
 Сізге дос қарақалпақта аз емес қой,
 Жеткерейін Төрехан жораңызға.
 Жабылып бір басқылап ала қойса,
 Өкпелемең бизлердей баланызға.
 Екі жыл туұыскандай емиркенип,
 Будан былай қас душпан боламыз ба?
 Болсақ та, Сиз асқар тау, биз төбешик,
 Сөз тийсе, тоқтай алмай қаламыз да!..

«Түркстанда шымылдық урлаған» деп,
Мин тағыпсыз бизлердің бабамызға.
Урлауына сизлердей гүә турса,
Бабамыздың айыбын жабамыз ба?

Шымылдықты алса биреу, алған шығар,
Бұл гәплер рас, яки жалған шығар.
Бир шымылдық бир елге мүлк болмайды,
Көп болса төрт-бес уры барған шығар.
Хәр елде ондай уры болмаймекен,
Қазақта да урылар болған шығар.
Әуелден арқан-тусау урлайтуғын,
Өзиннің арқадағы шаруаң шығар.
Нағашы-жйенлерің урлап алып,
Жаласы қарақалпаққа қалған шығар.
Бизиң ел әулиеден зат алмайды,
Өзлериңиз алмасаңыз турған шығар!...

Гүмбезинде бар дейди, алтын алқап,
Қазақлар сатып жеген жүрек жалғап.
Хеш азамат урпағын ғарғамайды,
Яссауий казак емес қарақалпақ!

Үмбеталы:

**(Бұл куплетлер Қазақстанлы досларымыздың
мақаласынан алынды)**

— Тилеу берген сөз айттым сынау ушын,
Ойпырай, керемет кой мынау күшин?!
Жасыннан тил-зибанды берген екен,
Түртип ем бир сөйлетип карау ушын.

Айтқанымның бәри де қалжың гәп кой,
Мақсатым жоқ такымнан бурау ушын.
Барлық халық барды десе ким сенеди,
Бир ғана шымылдықты урлау ушын.

Бул айтылған ақмақтың сөзі шығар,
Елиннің душпанына жарау ушын.
Халқынның жүректери ашық екен,
Узақтан келген барлық қонақ ушын.

Қарақалпақ елиннің ерлиги көп,
Айтқан менен таусылмас санау ушын.
Түркстан мен Ақмешит, Қызылқала,
Бурында болған дейди сиздің қала.

Қызылқала ишинде Қарақалпақ,
Болыпты-ай Жумағұлдай батыр бала,
Минекей ол да сениң бабаларың,
Қыс өтсе көрсетейін барсаң жазын.
Сол Жумағұл шейит боп соғыстарда,
Қалмақтан алып берген елдің арын.
Ырзақұл деген жерде моласы бар,
Қасында мунарланған қаласы бар,
Алтын-күмис, мыс пенен қола шығар.

Моласынан өткенде тоқталамыз,
Тағзым етип әруағынан сақтанамыз.
Қарақалпақ — батырдың бауыры деп,
Сиз түге қазақтар да мақтанамыз.

*(Айтыс текстлери толық
табылмаған).*

Үмбеталының хат пенен жазылған жууапларының бири

Хат жазаман мен арнап,
Тилеуберген қарағым,
Ықбалың жүрип бул күнде,
Әркимнен артық талабын.
Сен болмасаң қызбайды,
Аққумда мениң базарым,
Қай уақытта хат жазсам,

Меңлибек сди шабарым,
Мойнаққа кетти сени деп,
Хабарынды сурадым.
Аман есен келдин бе?
Арымайтын араным,
Айттысыуға шама жок,
Күшинди байкап карадым.
Айналайын карағым,
Алдында бас урамын!

1932-жыл.

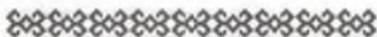

ҚАЗАҚТЫҢ АҚЫНЫ САДЫҚ ҚАСЫМОВТЫҢ ТИЛЕУБЕРГЕНГЕ ХАТЫ

*Ауылыңа іздеп барамын.
«Ақ бийдайға» саламын...*

— Айналайын бауырым,
Айтқаның қандай жыллы еди.
Жан тартқан инсан қауымын,
Жағымлы неткен жыр еди.
Шын сүйген қазақ ауылын,
Ақпейіл қандай сыр еди.
Қарақалпақ, қазақтың,
Әдеті-ғурпы бир еди.
Айналайын сөзиннен,
Қарақалпақ ауылым,
Айналайын, өзиннен!
Айналайын, қауымым,
Райлас тууған көзиннен,
Тилеуберген, қарағым,
Қутты болсын қадамың,
Ыстық екен қаламың,
Аман болсам осы жаз,
Ауылыңа іздеп барамын.
«Ақ бийдайға» саламын.
Еки өзеннің арнасы,
Шалқайсын шалқар Аралым!
Қушағы қутты теңіздей,
Сен дегенде ағаның,
Аға жолы әр қашан,
Әрманын тапқан даланың.
Ағаңмын деген бир ақын,
Алматылық Барабин,
Ол да дейди: — «Барамын!»,
Әрине, ертип аламын.
Осы жазда барамын.
Өзим іздеп табамын.
Барамын,

Қәйтсем де барамын!
Әзирше қош бол,
қарағым!

16-май, 1962-жыл, Алматы,
Дежнев 31,1.

Қосымша:

Тилеубергеннің дилуарлық, шешенлик данқын еситип, күш сынасыуға излеп келгенлер көп болған. Олардың усындай хатлары, сөзлери, сондай-ақ, айырым еске түсириулерде бул хаққында мағлұматлар бар. Лекин, тилекке қарсы, көпшилик айтыс текстлери уақтында жазып алынбаған.

«РОТОРЫН СЫТЫП АЛДЫ...»

1959-жылдын кысы оғыры сууык болған. Көлик кемтар уақыт, декабрь айында Тилеуберген шайыр хызмет сапары менен Кегейлиге баратуғын болып, жолшыбай жүк машинасына минеди. Халқабатта жолдын бойында сууыкка тоңып, машинаға «Токтатын» деп қол былғап тұрған еки кемпирди көреді. Ауыл бул жерге жақын емес, узактан гүуилдеп киятырған машина сести де еситилмейди. Жүк машинасына үш адам миниу қадаған екенин билсе де, шайыр шофёрға:

— Алып кетейик, — дейди.

Кегейлиге кирген жерде автоинспекция хызметкерлери токтатады. Олардың бири Сәден деген жигит, бираз мәс ексн, хеш кимди тынламай, пәтенге келтиреді. Кемпирлерден «кәде» сорайды. «Мениң атымды Сәден дейдилер!» деп қопалланып, машинанын роторын алып қояды.

Тилеуберген шайыр хәммени тынышландырып, кемпирлерди үйине жақынлатып, өзи жумыслары бойынша район басшылығына келеді. Ол жерде мәжилис болып атыр екен. Шайыр мәжилесте:

Кегейлиге келип едик,
Кирген жерде күтип алды.
Бизлер минген машинаның,
Роторын сытып алды.

«Мениң атым Сәден, — дейди —
Мен қорқаман неден! — дейди, —
Кегейлиге келгенлерден,
Алатуғын кәдем» — дейди.

Өзи күтә шаққан екен,
«Жүз грамм»ды қаққан екен.
«Еки кемпир мингиздин» деп,
Үлкен гүна тапқан екен! — деп қосықты төкпелетип жибереді.
(Тилекке қарсы, қосық тексти толық сақланбаған).

Район басшылығы сол жерге автоинспекция хызметкерлерин шақыртып алып, жумыс уақтында мәс халатта жүргенлиги, қопаллығы ушын Сәден ГАИ мәселесин күн тәртібине қояды. Шайырдың адам мәпине байланыслы «кәтелиги» инабатқа алынып, оннан кеширим сорап, машина роторы ийесине қайтарылады.

СОЛ ҰАҚЫТТА ЖАЗЫЛДЫ БУЛ ЖЫР БАСЫ!..

«Қазақстан дәптери» дүркини тарийхынан

1962-жылы май айында Қазақстанда өзбек әдебияты хәм мәдениатының он күнлиги өткерилип, оған Өзбекистанның атаклы сөз шеберлери - Айбек, Фафур Фулам, Камил Яшин, Хамид Фулам, Миртемир, Зулфия, Сабыр Абдулла, Александр Удалов, Карақалпақстаннан Аббаз Дабылов хәм Тилеуберген Жумамуратовлар катнаскан. Әдебиятшылар, көркем өнер ғайраткерлери, жәми жигирма беске шамалас адамнан ибарат делегация курамы «Ту — 104» самолётинде Ташкенттен Алматыға келип түседи.

Күтип алыу мәресиминде дослар пикирлесип, Тилеуберген шайырға: «Жаксы келдиңиз бе?», «Тез келдиңиз бе?» дегендеги, шайырдың жууабы:

— Ташкенттей шамшырақты көрип келдим,
Жүзимди Алматыға берип келдим.
Елиме барған қазақ алып кетип,
Жүрегимнің изинен ерип келдим.
Бабам пақыр түйеде аяңласа,
Мен аспанның ақ бултын жарып келдим!

* * *

Шайырдың «Қазақстан дәптери» қосықлар циклы - өмир изи, импровизация жемиси.

Он күнлик басланып, Абай атындағы театрда Қазақстан жазыушылар аўқамының биринши хаткери Ғәбит Мүсирепов байрам салтанатын ашып, Өзбекистан делегациясының басшысы Камил Яшин халықлар дослығынын терең тамырлары хаққында баянат жасайды. Өзбек шайыры Фафур Фулам хәзилкеш инсан, «Қазақ халқының уллы тойы» қосығында қәлемлес досы Сәбит Муқановты шайырлық жарысына шақырып, сөзлерин:

... Қорабайир елларини,
Пойгаларда тарайман.
Мақтанмайман чин айтганда,
Бир чамалаб карайман,
Айтишувда Сабит билан,
Тортишувга ярайман,

— деп баслай береді. Дослық ушырасыулар қууанышлы байрамға айланған, байрам хәзил-дәлкексиз болмайды, аркалы талант күш сынасканды тәуір көреді. Мушайра, аския, айтыс киби күнлеп созылған шешенлик дәсме-дәсинде женис пәллеси биресе ояққа, биресе буюққа ауып, хәуиж алып, Фафур Гулам «бул қазақ ақынларын бир жеңсе, бурыннан соңғы айтыс өнеринде табысқа ерисип жүрген, қазақтың тилин де, жырын да жақсы түсинетуғын төкпе шайыр Тилеубергенжан жеңер, — деп ойлайды. Бирақ, Тилеубергеннің қазақ кәлемлеслери менен жақынлығын билгенликтен, шәкиртине сынай қарайды. Устазының тәбизин аңлаған Тилеубергеннің ойды жалғап айтқаны:

Ассалаума әлейкум, Фафур аға,
Ташкентим Алматыдан жақын, аға.
Ара жақын болса да жас үлкенге,
Хұрметлеп сәлем бериу макул, аға.

Фафур аға, аман ба бала-шаға,
Бәримиз қызығамыз тамашаға.
— Сәбит пенен айтыссам, деп едиңиз,
Түсип қалып жүрмейик арашаға!

Тилеубергеннің пәт алып, зытқыуға шәй турған тарландай, шабыты шынланғанын сезген Фафур Гулам:

— Ал, Сәкеден мат болып қалмайық, көрсетің өнериңизди, — деп басын ийзейди. Сонда Тилеуберген шайыр мынадай қатарлар менен шешенлик жарысына пәт ендиреди:

Қол қысып қутлықлауға батыр елди,
Өз ағаң — өзбек шешен, ақын келди,
Айбек, Хамид, Яшин, Сабыр, Зульфия бар,
Сәбиттин хәзиллеси Фафур келди.

Журт айтады Фафурды — Науайы деп,
Ташкентли шайырлардың ағайы деп,
Мен де айттым Сәбитти заманында,
Шарықлаған дәуирдин Абайы деп.

Қазақстанға келген дәслепки күннен-ақ, хәмме көрген-билгени төкпе шайырдың қыялында қосық болып, ийнениң көзиндей саңлақ тапса мөлдир иәшме киби аспанға шапшып атады.

Сапардын екінші күнінде мийманлар минген «Волга» машинасы арқа шығысқа бет алған. Шайырдың өзі усы күнди былай еслеген екен:

— Жайсаң тау аралығындағы сууы мөлдіреген, айналасын орманлық қаплаган көлге келдик. Бул Есик көл деп аталады. Есик көлдің көркемлігі адамның ойынан шығарлық емес. Бул тәсір шайыр қыялында қосық қатарларына айланған:

— Күнди сүйіп гүмбезленген булшық шын,
Өркеш-өркеш шоқмарындай уршықтың.
Алатаудың бүркітіндей шарықлап,
Алматының аспанына бир шықтым!

Ертенине делегация «Ил—18» самолёты менен Қарағандыға ушады.

— Қарағандының соншелли сулыу шәхәр екенін билмейді екенбіз, — деп еслеген шайыр сол күннің әхміетли тәсірін хәм ойы поэзия тилинде жүзеге шыққан:

Әй, сулыұым, дийдарыңа нур толған,
Әй, жомартым, сыйлығыңа қыр толған.
Сениң жайсаң сыпатыңды көргенде,
Шайырлардың жүрегине жыр толған.

Делегацияны жазыушы Ғәбит Мүсирепов хәм хукімет адамынан Серикбай Дүйсенбаев басқарып жүрген. Қазақ жазыушылары Ғалий Орманов, Жубан Молдағалисвар да бар, хәммеси бирге шахтадағы кәншилер арасында болады. Клубта шахтёрлар қутлықлау сөзлерін айтып, мийманларға өзлериниң фонариги менен каскаларын сыйлыққа берген.

— Басларымызға кийип, фонарикти услағанымызда тап шахтёрларға усап қалдық. Олар жердің теренинен «қара алтын» актарса, бизлер жүрегимиздің төринен солардай еңбек адамларын жазыу ушын тәсірли сөзлер табыуымыз керек деп ойладым. Қала орталығындағы кешки үлкен салтанатлы жыйналыста Ғафур Ғулам, Зульфия, Жубан, Ғафур — барлығымыз өз жырларымыз арқалы жүрек сезимлеримизди билдирдик, — деп жазған еди ең сонда шайыр бул күнлерди еслеп. Ойы менен сөзі, ойлағаны менен орынлағаны бир, ұақыя тап сол қәлпинде қосыққа түседі:

Жер қатламын қақ жарып,
Түссен түби жап-жарық.
Жети қабат жер астын,
Көрип қайттым мен барып.

Делегация арнаулы вагонға шығып, Қазақстанның ең сулыу жерлеринің бири Көкшетауға бағдарланғанда, поэзия мушайрасы да пәт алып, Сәбит Мұқанов шабытты егеулейди:

— Өз елин қай шайыр да тәрийплейди. Әйдик шайыр болсан, өзге журтты да тәрийплей ал, көргенин менен түйгениңди жыра сал деген, Қазақтың жериниң кеңлигин, елиниң кеңлигин тәрийплеңиши, естелик қалсын, — деп идея таслайды.

Ғафур Ғулам:

— Тилеубергенжан хәзирден-ақ, жыр булағын тастырады, — деп жууап береді. Сон шәкиртине қарап:

— Көрген-түйгениңизди «анаканы көрдим, мынақаны көрдим» деп тәрийплей берің, шайыр болсаңыз, алып кетесиз, — деп нәсиятлайды. Сондағы поезд козғалыудан Тилеубергеннин поезды тәрийплей кеткени:

Секирмей, яки тууламай,
Демин шашты буурадай.
Шапшыды көкке түтини,
Шыйратылып шуудадай.

Жолбарыстай ақырды,
Барабандай тақылды.
Қақ жарып хауа тенизин,
Қуйындай алға атылды!

Буннан соң, хәтеки «поезд шаршап талса да, ентигип демин алса да», «жер танабын қууырып, жулқынып келсе де» таусыл-майтуғын, «қус қанатын талдырған» қазақ жериниң шексизлигин айтып адағына жете алмайды:

Таудан өтсең тегислик,
Егистен өтсең егислик,
Булттай дүркин мал көрсең,
Алдыңнан шығар жемислик.

...Топырағы алтын аймаққа,
Сүйсинип кеулим тоймақта.
Бул не деген кен жәхән,
Ой-хой! — Шеғарасы қай жақта?!

«Қазақтың бау үстине көсилген тауларын», «арқаның аты шуұлы кең даласын», «гүл жайнаған бағларын», «жер қатламын қақ жарып ислеп атырған шахтёрларды, жер асты қазылма байлықтарын», «орманның еркін өскен еркелери — қулан, кийиклерин», «катер жүзген тербетиле» теңизин, дәрьясын, ертең үлкен келешек күтип тұрған Ақмола шәхәриниң орны (Хәзирги Астана) — бүгинше «тек торғай шырылдаған қулдыраған қула дүз»ине шекем қалдырмай, бәрине йошлы қосықтарын қардай боратады. Тәрийплемеген нәрсеи қалмайды. Қәлемлеслерине де арнап қолма-қол қосықлар шығарады.

* * *

22-май күни делегацияны Қазақстанның ел басшысы Динмухаммед Қонасов қабыллап, хұрмет-иззетин билдиреди. 23-24-майда еки халықтың биргеликтеги өдебият талқылауында сол нәрсе мәлим болады, қазақ, өзбек шайырларының арасында тәсирлерден ең көп жыр булағын тастырған, поэзиялық қалқа айтыста дәрпенбеген шайыр Тилеүберген Жумамуратов екен! Сондағы оның поэтикалық қәраматы еле тиллерде дәстан болып жүр.

Бул сапар — Миртемирдин: «Тилеүберген шайырға Аллаһ Таала илхәм берген» деген, Фафур Фуламның: «Тилеүберген Жумамуратов — ұллы шайыр» деген данқлы бақаларын берди. Қарақалпақтың төкпе шайыры делегация жәмәәтин, мийманларды да, мезбанларды да лал қалдырған екен.

ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ ШАЙЫРЫ КЕНЕН ӘЗИРБАЕВ ПЕНЕН СӨЙЛЕСКЕНЛЕРИНЕН

Делегация курамындағы — Халийма Насырова, Клара Юсупова, Бахрам Мәуленов, Әргаш Юлдашев киби өзбек көркем өнер ғайраткерлериниң атқарулары хәммени танландырады. Қазақ ақыны Кенен Әзирбаев «бәрекелла» деп сүйсинип турып, Тилеубергеннен:

— Бизиң көркем өнер шеберлеримиздиң атқарғанлары да сизлерге унады ма? — деп сорайды.

Сонда Тилеуберген:

Кен сахнада көрип қазақ бауырды,
Тынышсызлық алды меннен сабырды.
Карыйбулла, Розалар сайраса,
Ертеңине алақаным ауырды,

— деп иркилмей жууап береді.

Буннан соң Кенен Әзирбаев:

— Сизин жақта бизлерди биле ме? — деп сорапты.

Сонда Тилеубергеннин жууабы:

Ким билмейди карт акын Кененимди
Көп еситтим әниңди, өлениңди,
Нәкистин радиосы жаңғыртып тур,
«Арам қатқыр көк шолак» дегениңди.

Шынында да, радиодан домбыра менен айтылатуғын усы қосық усындай нақыратын кайталап, турақлы жаңғырып туратуғын еді.

Шайыр және жууабын жалғап:

Ғабиден ағамыздың сөзи қаймақ,
Қунықты шербетине ауыл-аймақ.
Абдулла, Тайыр, Ғалий китап жазса,
Оқыйды қарақалпақ алақайлап.

Еңбекте Қажымуқандай палуан қазақ,
Айкаста жау жүрегін жарған қазақ,

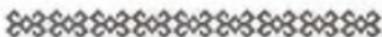
Биржандай Көкшетауда эн шыркаса,
Дабылы Байсын елге барған казак!

— деп жууап береди.

Буннан соң акын Кенен Әзирбаев шайырдан кеули толып, оған жууап кайтарған:

Тилеуберген балама,
Сениң асыл сөздерің,
Жүрегімнен қала ма?
Бизиндей қарт атанды,
Сен де бөлек санама.
Ұатан шерик, жерим бир,
Келип турың араға.
Барсаң дууай сәлем де,
Жийдели-Байсын жеринде,
Қоңыраттың елинде,
Ауылың мен қалаға.

ҚӘЛЕМЛЕС ДОСЛАР

ТИЛЕҮБЕРГЕННИҢ СЫРБАЙ МӘҮЛЕНОВ ПЕНЕН
ХӘЗИЛЛЕСКЕНЛЕРИНЕН**Сырбай Мәуленов:**

— Қарақалпақ шайыры Тилеуберген,
Шеп аяғың оң аяққа тиреу берген,
Ақындыққа қалай сен буғау салдың,
Өзин бір тири жансын, жүдеу келген?!

Тилеуберген Жұмамуратов:

— Ассалаума әлейкум, Сырбай жора,
Өзин бір жазыушысаң дырдай, жора.
Шайырға күш емес, жүрек керек,
Сөз бенен де жеңемен, урмай жора!

Сырбай:

— Аралға еки дәрья,
Бирге барып қуйғандай,
Мениң де досым геудемде,
Еки жүрек турғандай.

Тилеуберген:

— Қәлемлес бир жас шайыр Сырбай курбым,
Көргенде кеуің толар дырдай турқын.
Сырекең осы егиз жүрек пенен,
Балалатар өленнің отыз-қырқын.

* * *

Кешир достым, хәзилим болса қатты,
Дизгинсизлеу жиберсем асау атты.
Хеш күштин сууытыуға хәли келмес,
Жүректің төріндеги мухаббатты.

(Айтыс текстлери толық табылмаған)

ҚАЗАҚ ШАЙЫРЛАРЫНЫҢ БАЙРАМ МИЙМАНЛАРЫНА ДОСЛЫҚ ХӘЗИЛЛЕРИ

Айбекке

Айт мейлиңиз аспанда Ай деп,
Өзиз мийман Муұса Айбек.
Көктеги айдай құлим қакқан,
Романы көпке жаққан.

Хамид Фуламға

Сахна толып кетти сауғаларға,
Китаптан артық сирә сыйлық бар ма?
Хамид Фулам тапсырған бул китаптар,
Тоғанақ болар еди он бес нарға.

Тилеубергенге

Төкпе жырдың жас бүлбили,
Лашындай ушып келген,
Қарақалпақтың қанатлы улы,
Ушқыр шайыр Тилеуберген!

* * *

Тилеуберген шайырдың Қазақстандағы «шабыт егеуі» күшли болып, илхәм инерциясы тегинликте тоқтамайды, кайтарсын самолётта да дауам етеди:

Қаранғыда ушқанбыз, таң да атты,
Самолёт бултты сүзип зуулар қатты.
Көргеним Қазақстан жерлеринде,
Дизилип көз алдымнан өтип жатты.

...Тағы да мен ойладым Нөкисимди,
Кең, жайлау «Ақ алтын»лы егисимди.
Әмиудәрья бойында шешек атқан,
Шалғын жер, палдан татлы жемисимди.

Самолёт шәхәриме жетип барды,
Әлбетте, мен емеспен достан жарлы,
Күтип алып, сүйисип, кушакласып,
Жанбырдай жаўдырады сораўларды.

Айтары: — Сәбит саў ма, Фабит саў ма?
— Миндиң бе Есик көлде бийик таўға?
— Туысқан Қазақстан елатынан,
Әкелдиң бизиң жаққа қандай саўға?!

— Алматыны Нөкиске келдим алып, —
Деп басладым, сөзимди тыңлап халық —
Егер де ол қайда деп айтса биреу,
Мухаббат сандығына қойдым салып!

1962-жыл май.

Нөкис — Ташкент — Алма-ата.

ҚАЗАҚ ШАЙЫРЛАРЫНЫҢ БАЙРАМ МИЙМАНЛАРЫНА ДОСЛЫҚ ХӘЗИЛЛЕРІ

Айбекке

Айт мейлиниз аспанда Ай деп,
Әзиз мийман Муұса Айбек.
Көктегі айдай күлім қаққан,
Романы көпке жаққан.

Хамид Фуламға

Сахна толып кетті сауғаларға,
Китаптан артық сирә сыйлық бар ма?
Хамид Фулам тапсырған бұл кітаптар,
Тоғанак болар еді он бес нарға.

Тилеубергенге

Төкпе жырдың жас бүлбили,
Лашындай ушып келген,
Қарақалпақтың канатлы улы,
Ушқыр шайыр Тилеуберген!

* * *

Тилеуберген шайырдың Қазақстандағы «шабыт егеуі» күшли болып, илхәм инерциясы тегинликте тоқтамайды, қайтарсын самолётта да дауам етеді:

Қараңғыда ушқанбыз, таң да атты,
Самолёт бултты сүзип зуулар қагты.
Көргенім Қазақстан жерлерінде,
Дизилип көз алдымнан өтип жатты.

...Тағы да мен ойладым Нөкисимди,
Кең, жайлау «Ақ алтын»лы егисимди.
Әмиүдәрья бойында шешек атқан,
Шалғын жер, палдан татлы жемисимди.

Самолёт шәхәриме жетип барды,
 Әлбетте, мен емеспен достан жарлы,
 Күтип алып, сүйисип, кушақласып,
 Жанбырдай жаудырады сорауларды.

Айтары: — Сәбит сау ма, Фабит сау ма?
 — Миндин бе Есик көлде бийик тауға?
 — Тууысқан Қазақстан елатынан,
 Әкелдин бизиң жаққа қандай сауға?!

— Алматыны Нөкиске келдим алып, —
 Дөп басладым, сөзімди тыңлап халық —
 Егер де ол қайда деп айтса биреу,
 Мухаббат сандығына қойдым салып!

1962-жыл май.

Нөкис — Ташкент — Алма-ата.

ЖАЗЫҰШЫЛАР АҰҚАМЫНДА

Жазыушылар аұқамының баслығы Марат Нурмухаммедов баска жумыска өтип, орнына бираз уақыт баслық сайланбай, мәкемеде хожасызлық хұким сүрип турады. Сондағы Тилеубергенниң айтқаны:

Келгенди ким кабыллайды,
Секретарь табылмайды.
Консультантка «отыр» десе,
Партшөлкемге бағынбайды.

Печьлерге от жағылмайды,
Қапылары жабылмайды.
Председатель болмаған соң,
Хеш ким уста шақырмайды.

Кадр деген қапылмайды,
Қармыс келип такылдайды,
«Сени сайлау керек» десек,
Басын ийзеп мақуллайды.

«Кәтталар» хеш гәп урмайды,
Көп айтамыз «япырмайды»,
Бул аұхалдан кутылар күн,
Енди қашан жақынлайды?!

1960-жыл.

— XIV —

КӨҢІЛДИ ТЕБИРЕНТЕР
САЗДЫҢ ҮЛГИСИ

Саздың нарқын алғыр жүрек аңлайды!...

Өртекедей ойнақшыйды бармағы,
Хәр наманың онсан түрлі салмағы.

Билгенлерге әлұан түрлі сыры бар,
Дуутарда шертилген хәр бир наманың.

Онда еситилер тулпар шабысы,
Теңиздің толқыны, дәрья ағысы.

Адамлардың қайғы менен шадлығы,
Тоғай шууылдысы, қуслар дауысы.

Түсингенге бәрін айтып берип тур,
Генжебайдың дуутарының тарлары.

Журт хеш уақта гөззаллыққа қанбайды.

(Тилеуберген Жумамуратовтың
Генжебай бақсыға арнауынан)

САЗДЫҢ ПАРҚЫН АЛҒЫР ЖҮРЕК АҢЛАЙДЫ

*Генжебай бақсы шерткен намалар хаққында
Тилеуберген шайырдың айтқан мағлыұматлары*

Тилеуберген:

— Генжебай бизің менен аұыллас, Мойнақ районының «Мәдели» аұылында тууылған. Генжебайды жасынан билемен. Бақсышылық оның ата кәсиби. Әкеси Тилеумурат аға бақсы болды. Тилеумурат ағаның үлкен баласы Қазақбай да жүдә сазенде еди, бирақ қосық айтпайтуғын еди. Ол армияға кетип, қайтып келмеді. Оннан соңғы Дәулетбай деген қосық айтатуғын, саз шертетуғын жигит еди. Паршағұл деген апасы бар еди, қыздан болған сазендени сонда көрип едик. Генжебай сонда жас бала еди домаланып жүрген.

Бизиң елде сазенделер көп болды. Дәулеталы, Сүннетулла, Қутлымурат солақай деген сазенделер болды. Соларды Генжебай көре қалды.

Хәзир енди, Генжебайдың сазенделиги, дүньяда, Қарақалпақстанда, Айтжан бақсы, Генжебай бақсы екеуінен асқан сазенде болған емес. Егер Генжебайлар болмағанда, бизің қарақалпақтың сазы жоқ болып кетиу алдында турып еди. Ол радиокомитеттен, телевидениеден ансамбль дүзип, үйретип, өзиниң өнерин таркатып атыр. Хәзир Генжебай «Попурри» деген намаға шертеди. «Попурри» — бул шадлық намасы. (Саз шертиледі).

— Қарақалпақ халқы ең әйемги халық. Қарақалпақта, басқа тууысқан халықларға қарағанда, жыраулық, бақсышылық жүдә ерте заманларда пайда болған. Мәселен, «Нәжебулан» деген дәстанда бақсылық хаққында гәп етеди. Басқа хеш халықта жоқ, бақсылық хаққында гәп қылған, ерте заманларда.

Мине, «Мухаммес» деген нама бар. «Муқам» деген сөз. Бул «Мухаллес» емес, «месс» деп айтады түрки халқында, «месс» деген «бес» деген, «бес муқам» деген сөз. Буны бузып айтады, «Мухаллес» деп. Бирақ, шыныда бул «Мухаммес» — бес муқам, бес қайтарады.

Мәселен, Науайыда бар,

Бшқы отыйдын жисмий зары, нәтауаным өртеди — бир,
Қайсы жисмий зарыйким, руұхы-рәуаным өртеди — еки,
Пәрде араздын алып, жаны-жәхәним өртеди — үш,
Ұахы отлы дәрийшын, жаныманым өртедиң — төрт,
Әтәшин лағлиндин айтып, нүкте жаным өртедиң — бес,
Өртедиң, әй кәтирий, нәмәхрийбаным өртедиң.

Ал, енди бул «Мухаммес» жүдә ески заманлардан, мын жыллар, еки мың жыллар бурын шыккан намасы деп айтыўға болады. Усы уақытқа шекем сакланып келди. Бул бир нама емес. Бунын өзи бир нешеге бөлинеди. Арзы бақсы айтқан екен, «Мухаммес»тиң жети намасы бар деп. «Мухаммес» пенен «Бес перде»ни ким үйренсе, ол адам сазенде шын үйренсе деген екен. Сол «Мухаммес»тиң намасынын түрлерин Генжебай хәзир шертип береді. (Саз шертиледі).

— Хәзир карақалпақтың «Жаманшығанақ» намасын шертеди, бул да арқа районларда тарқалған. Жыккынға күши жетпеген жағыс жаманшығанақ. Әмиүдәрьяның қатты ағыслары болатуғын еди, соннан түсип кетип, шыққан жигиттиң тәғдирин көрсетеди. Суўға батып-шүмип, ағыстан өтип, ағысты жеңип, былай жүрип, былай өтип, сол ағыста гүрескен өмирин, аман-есен дәрьядан шыккан көринислерди саздың тили баянлайды. (Саз шертиледі).

— Енди «Хожабағман» намасы.

Қарақалпақ халқы ең әйемги халық. Көптен азайған халық.

Тарийхшылар айтады, қарқалпақ халқын — азар мәмлекети, печенег мәмлекети, алтын орда, сол заманларда үлкен халық болған. Бара-бара азайған, азайса да 1722-жылғы хұжжетте Россия тарийхында, «мың-мыңлаған түйе айдаған қарақалпақтың көрұанлары Россияға да келетуғын еди» деген. Демек, ол уақытлары қарақалпақтың көрұанлары басқа еллерге барып турған болыуы керек. Грецияға да барып турған қарақалпақлардың көрұанлары. Бирақ, сол заманда Россия менен қатнас жасағаны ушын Орта Азиядағы басқа ханлықлар қарақалпаққа топылыс жасады. Мәселен, Жонгар ханлығы, Бухара ханлығы, Қоканд ханлығы, Хийуа ханлығы хәммеси де сол басқа халықлар менен қатнас жасағаны ушын бизиң халыққа топылыс жасады. Қырып таслаған уақытлары да болды. Сонын бири «Бозатау» уақыясы. Хийуа ханы барып, Бозатауға Ираннан әскер алып келип, Мойнақтың қасындағы «Бозатау»ға Молла Пирим деген жигиттиң басшылығында қорған салғанда, соны қырып таслаған. Топылыс жасағанда хәмме уақытта, қызларын-жигитлерин алып кететуғын еди. Алып кетип Ауғанстанға, Иранға, Иракка апарып сатады. Сонда Әжинияз шайырдың жазғаны:

Қара көз, қыпша бел қыз билән жауан,
Юзлари гүл киби, көзләри мәстан,

Ләйли, Злийхалай не гөззал жанан,
Йиғлап ат алдына түсти Бозатау.

Сәхәр Ұакта кырлы дүпен атылды,
Бенде болып түстим колым шатылды,
Перидек қыз шоры болып сатылды,
Кәнизлик басына түсти Бозатау.

Тарийхтағы усы қайғылы, мунлы Ұакыяға, хәм косығын жазған, хәм нама жазған Әжинияз шайыр, ахунның өзи. Сонғы Ұакытларда бул нама бираз өзгерислерге ушырады, қайта жазылды, бирақ сол Әжинияз ахунның өзиниң шерткен намысын «Ески Бозатау» дейди, соны Генжебай хәзир шертип береді. (Саз шертиледі).

— Қарақалпақлар ески заманнан шабандоз халық деп аталады. Баяғы Әййем заманда Искендер Зулқарнай - Александр Македонский бул журтқа келгенде, сонын тарийхшысы айтқан екен, «усы елде Сыр бойынан келген бир халық бар, қалпақ кийеди, қалпақта бүркіттин сүүрети бар екен, ондай шабандоз халықты көргенимиз жок, бул халықтың бәри шетинен батыр, шетинен ат ойнатқан шабандозлар екен» деп айтқан.

Екинши, орыс тарийхшылары да айтқан, Мараттын да жазған китабында бар, баска тарийхшыларда да бар, «орыс халқына ат миниүди үйреткен қарақалпақлар екен» деген хұжжетлер бар. Жаңағы Хорезм тарийхшысы соның жазғаны да бар, «печенеглер, қарақалпақтың бабалары ат минип ойнайтуғын еди, шабандоз еди, қызлар менен отырыспа жасайтуғын еди, баска бир еллердин жигитлерин аттың тақымына салып алып келетуғын еди. Қарақалпақ сондай атты жақсы көрип минетуғын. «Қара жорға» деген намасы бар қарақалпақтың. «Қарақалпақ», «Қараүй», «Қара жорға», «Қара тау», «Қарадәрья», гилең сондай, қараны көп айтады-дә қарақалпақлар. Мине, жорғаны да қара дейди. «Қара» дегени бурынғы Ұакытта «үстем», «әскербасы» деген сөз екен. Мине, сол «Қара жорға» намасын шертеди, хәзир Генжебай, қалай болатуғынын өзлериниз қарайсыз (Саз шертиледі).

— Енди Қарадәли деген бир бақсы болған ерте заманларында. Қара пәрең жигит екен-дә. Дәли деген екен аты. Соның шерткен намасы бар екен. Қарақалпақтың ерте заманларында шерткен «Қарадәли»-син шертеди хәзир (Саз шертиледі).

— Енди «Илме султан» деген нама. Буны мен Кутлымурат солакай деген кисиден еситетуғын едим. Таллык бойында, Мойнақта. Сол кисини қартайған уағында көрип едим, сол «Илме султан»ды шертетуғын еди. Ол айтатуғын еди, «келиншектин жигитти шақырғаны» деп. Оннан кейин бул наманы Қаражан баксы шертти. «Қызлардың жигитлерди шақырғаны» деп шертетуғын еди ол. Бул наманы Айтжан баксы шертти. Айтжан аға да жүдә жақсы шертти, өзінше кайта ислеген. Ол енди қызлардың «кесте тиккен намасы» дейтуғын еди. Жалпы айтқанда, буны «қызлардың жигитлерди шақырған намасы» дейди, «кесте тиккен намасы» дейди, не болса да, әйтеуір, ол қызлар намасына шыққан. Мине, хәзир Генжебай соны шертеди, көремиз, қалай шертеди екен (Саз шертиледі).

— Минекей, жақсы нама да бир. Шадлы. Шынында да шақырғаны болса керек, қол былғап. Сол шақырғаны деген дурыс па деймен-ә?!

— Енди бир нама бар. Бул ески нама. Баяғы бир уақытларында Түркстан қарақалпақлары шертеди екен буны. «Нар ийдирген» деген. Бул наманы хәр ким хәр түрли етип шертеди, Генжебай қалай шертеди екен, шертип көрсин, қәне (Саз шертиледі).

— Әне, қолыңа гүл питсин!

— Енди «Дәснама» деген бар.

«Дәс» деген сөз — бул кітабый тилде «қол» деген сөз, «дәс» деген сөз «биринши» деген сөз, «дәс» деген сөз «қолға алған» деген сөз, «дәс» деген сөз ең биринши «аъло», (ағла, айрықша) деген сөз, бірақ ол наманы, қарақалпақ намасының ишиндеги, тап мен өзим жүдә жақсы көремен усы наманы, сазлардың ишиндеги патшасы деп атауға болады. Қәне, хәзир Генжебайдың шерткенине қараң. Шерте алар ма екен, билмедим. Егер шертсе, бул намадан артық нама жоқ! (Саз шертиледі).

— Адамның кеуилин оятар намадә! Қайғы, қуаныш. Ашықлардың кеуилин қозғайды. Қандай адамның кеуилин сритип жиберетуғын нама-ә?!

— Енди «Бес перде» деген нама бар. Бул «Бес перде» «Мухаммес» намасына жүдә жақын, бирге тууған нама ески заманда. Хәр ким «Бес перде» менен «Мухаммес»ти шертсе, ол адам дуугарды шерте алады деген сөз. «Бес перде» деген бул айтым қосығы. Сегиз бууынлы қосықты айтады. Мәселен, Бердақтың:

Китап көрдим Мүсәнниптен,
Сөз еситтим ондаликта.
Тилим сөзимди халитдан,
Мәълим тамам қилған экан.
Не яхши жаманды көрдим,
Етти-саккиз ханды көрдим.
Үш түрли заманды көрдим,
Мүсишап айналған екен.
Әйне сексен яшта өзим,
Бир көзим бар, жоқ бир көзим.
Ұактым өтип, кетти хөзим,
Гүл жапырағым солған екен.
Жүреғим дәрьялап тасты,
Дәрья шығымға жол ашты,
Өлим кәули жақынласты,
Тәдбир етпек жалған екен.

Мине, усындай сегиз бууынлы айтылатуғын қосықтың намасы.
Сол наманы хәзир айтпайды-дә, бирақ Генжебай шертеди хәзир.
Көрейик, кәне калай шертеди? (Нама шалынады).

— Қалай, жарай ма намалар?

— Хәзир Генжебай «Қырмызы» деген намаға шертеди.
«Қырмызы» деген сөз биринши «қызыл» деген сөз. Екинши «алтын»
деген сөз. Үшинши «Қырмызы» деген бир қыздың исми болған.
Сол қызға Әжинияз шайыр қосық жазған:

Бир қыз көрдим Ислам шахының елинде,
Бастан-аяк шашбаулары қырмызы.

Және бир «Қырмызы» деген қосық, нама бар. Бирақ, бул оннан өзгеше. Бул «Қырмызы» тек Мойнақта ғана айтылатуғын еди. Арзы баксының «Қырмызысы». Арзы баксы деген қатты сауатлы адам болған. Бухарада Хийуада оқыған. Хийуа ханының тойларын атқарған. Түркменнен, карақалпақтан, өзбектен шәкиртлер шығарған. Бул хакында көп сөзлер бар, хәзир ол хакында айтпай-ақ қояйын. Сол «Қырмызы»ны Тилеумурат аға жақсы атқаратуғын еди. Оны Бегим баксы деген айтқан. Мине, Генжебай жас уақтынан сақлап қалған. Бул жерде тарқалмаған «Қырмызы» намасы. Мине, Турғанбай да билмейтуғын шығар сол вариантты.

Турганбай баксы:

— Як.

— «Қырмызы» деген Мойнақта Арзы баксының наамасы. Мойнақта сақланып қалған. Сол нааманы хәзир Генжебай шертеди. (Дуўтар шалынады).

— Өне, бул енди Арзы баксының наамасы екен.

— Хийўа ханының тойларына Арзы баксы шақырылған. Енди Арзы баксының сазын, сөзин еситкенлер түни менен таңның атқанын билмей қалады екен. Таң атқанда хәмме намаз окыйды. Арзы баксы да қосылып намаз окыйды. Хан айтады екен, «Сонша нааманы билесең, бұлбил қондырасаң, Арзы баксы қарақалпақ. Енди сениң қолыңа гүл түссин» депти.

Сонда ханның бир ўәзири айтыпты:

— Хәмме нәрсени, бұлбилдин де сестин, торғайдың да сестин шерте бересен. Хәмме нәрсени қудайтала берген екен. Енди ханның намаз окыўға келетуғын жеринен бир шертпейсен бе? — депти. Сонда Арзы баксы «Хангелди» — хан келди деген нааманы шерткен екен. «Хангелди» наамасын хан жолда жүргенде, келгенде, жолға шыққанда шертеди екен. Таң атар ғезде шығады екен хан. Сонлықтан таң атарда шертилген. Өне, сол нааманы Генжебай шерте ала ма екен? (Дуўтар шертиледі).

— Қандай жақсы-а. Өне, таң атып қиятыр!

— Енди «Ынжылма» деген нама бар. Бул да Арзы баксының наамасы.

Тилеўмурат аға айтатуғын еди, «Сонда Юсуп пенен Ахмет зинданға түсип қалғанында, ол журтларда қарақалпақтың бир қызы бурыннан түскен екен-дә тутқын болып. Юсуп пенен Ахметти еситип, излеп келип, зинданға түсип жатқанда соларға тамақ берип турады екен-дә. Сонда қыз:

— Мен нәйләйин Юсуп аға, бәлентдур таўларым мениң,

Қызыл басқа болып саўда, айрыдур қолларым мениң, — деп айтатуғын сөзи бар- дә, соны Тилеўмурат аға жақсы айтатуғын еди. Арзы баксыдан алған нама екен (Дуўтар шертиледі).

— Атым Нияз, өзим қәсте, Бұлбилмен, сөзим қәпесте» дейди-аў, байбай: Бизин қарақалпақ халқы саўатлы болған ғой. Медресе болған, хәр аўылда, мсктеп болған. Китаплар деген көп еди. Китаплы

ел болған. Өртегенин бизлер көрдик. Көп нәрсемизди жок етти ғой бизиң, зергерге дейин қамады.

Ал, енди бизде үш диалект бар. Қыпшақ диалектинде «Шәрьяр», «Шорабатыр», «Едиге» дәстанлары мың жыл бурын жазылған болса да хәзир бизин халқымызға түсиникли.

Екинши диалекти бул шағатай диалекти дейди, бул гилен карақалпақтағы қыссалар. Оннан кейин Аяпбергеннин қосықлары. Мәселен, бир қызды мақтаған қосығын алайық. Аяпбергеннин:

Тәрип етсем бир хәсемди,
Бул жәхәнге келилмишдур,
Атын сорасаң Гүлхәсенди,
Халыкка парқы билинмишдур.

Кирпиги оқ, қашы каман,
Гүл юзинде махитабан.
Жүзлеринде хинжи маржан,
Қатар-қатар дизилмишдур.

Хилал айдек қәлем қашы,
Ийнин жабар сүмбил шашы.
Шашбауында гәухар ташы,
Үштен таллап өрилмишдур.

Жолға шықса беш-он қызлар,
Алмадайын қызыл жүзлер.
Айдың қашыла юлдузлар,
Тәнха өзи көринмишдур.

Мине, сол Шағатай диалекти деп аталады.

Оннан кейин «Гәрип ашық», «Шахсәнем», «Бәзирген», «Гөрүғлы» — булар оғуз диалекти деп аталады. Мәселен, бир алымнын жазғанын да бар, бурынғы Византия мәмлекети кулағаннан кейин еки мәмлекет пайда болды. Османый, Данышманый деген. Сонда бизиң қыпшақлар, карақалпақлар Данышманый деген мәмлекеттин қарауында болып, сонда оғуз диалектине жақын дәстанлар дөреген екен. Сол «Бәзирген», «Гәрип ашық», «Гөрүғлы», «Саятхан Хәмра» сыяқлы дәстанлар. Бул үш диалект тилинде жазылған.

Хеш халықта жок бизин халықтағыдай үш диалект. Бул бизин карақалпақтың сауатлы болғанын көрсетеди. Мине, соның биреуи «Адыңнан» деген. «Адыңнан» деген «атыннан» деген сөз. Оғуз

диалектинде айтылган. Сондай жақсы көретуғын қызды, «сенин атыңның өзи маған қууат» дегени. Сол қыздың атын айтыудың өзи қууаныш, «атыннан айналайын» деген сөз ғой. Бул қарақалпақтың ески наمالарынан бири. Соны Генжебай қалай атқарады екен, көремиз. (Нама шалынады).

— Рахмет. Енди не шертеди екенсең?

— Оннан кейин «Нәйле» деген қосықты айтатуғын еди. Бул да Арзы бақсының қосығы. Бул бирақ, нама емес, айтым қосығы. Сол Генжебай арқалы таралды бизиң Қарақалпақстанға. Бирақ, Генжебайға айт демеймен, ол адам биледи. Соның намасының сұлдерин көрсетип шертип көрсин. (Саз шертиледі).

— Қандай жақсы ғайры нағыз нама! Буның хәммеси Арзы бақсының намалары. Соны Тилеұмурат аға атқаратуғын еди.

Енди Инақ деген адам патшадан да зор болған екен. Жаңағы сарайға барғанда «Хангелди» деген наманы шертеди екен. Ол ұақытта Мухаммед Инақ ханның үлкен ұезири еди. Оның Бердакка айтқан сөзи бар:

Айтсам патшалардың ұезири замин,
Ол Инақ Мухаммад әмин
Омар киби әдалатлы.

Дослар гүнахын кеширди,
Шыманның отын өширди.
Жәмшийдти көклерге көширди,
Жанлай бер түркмени дәрбент.

Сонда:

— Бир сый бермейсиз бе, Мухаммед Инаққа бир нама айтпайсыз ба? — дегенде, Арзы бақсы «Сыйперде» — сый перде — дуұтардың пердесинен, тарынан сыйлық деген наманы айтыпты сыйлық ушын. Мухаммед Әмин Инаққа соны сыйлыққа тартқан намасы екен Арзы бақсының. Енди хәзир Генжебай соны шерте ала ма екен, көрейик. (Дуұтар шалынады).

— Енди қарақалпақтың бир жай намасы «Қызлар үйге кир» деген жигитлердің хәзили хәм жарасықлы нама. (Саз шертиледі).

Хәзир енди «Налыш» деген нама. «Налыш» деген сөз «муңлы» деген сөз. Ол енди «әрман етиу», «қайғырыу» деген сөз. Мәселен, қарақалпақта Бәзирген деген дәстан бар. Уақиясы, Бәзирген деген

менен Гөрүғлы дос болады, Гөрүғлы жортаға дос болған екен, Бәзиргенди өлтиреди. Соннан Айсұлтан қыз ағасын ізлеп келеди. Ағасының өлгенін билмей, «Ағам қаяққа кетти?» — деп қайғырып жүдә бир муңлы намада айтқаны сол «Налыш»ы. (Дуўтар бир-еки пердени басады).

— Қарақалпақ халқынын жақсы намасының бир самалы келди! (Саз шертиледі).

— Әне, усындай намалар бар қарақалпақта! Бул өз алдына сондай оригинал нама. Бул казактың да, өзбектиң де, түркменниң де намаларына усамайды. Ең әййемги қарақалпақлардың намалары мине усындай болып келеди.

1989-жыл, Нөкис.

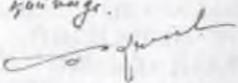
(Магнитофоннан жазып алынды).

Академик Сабыр Камаловтың усы сәубетти тыңлап жазғаны:

Пикир

Бул жүдә бағалы материал. Қарақалпақ наамаларына берилген бундай комментарийлерди мен ҳеш бир Қарақалпақстандағы музыкаведлердиң мийнетлеринде көрмедим. Эттең, китапта наамаларды беріу қыйын да.

1/1001 1904.

Пикир:

Бул жүдә бағалы материал. Қарақалпақ наамаларына берилген бундай комментарийлерди мен ҳеш бир Қарақалпақстандағы музыкаведлердиң мийнетлеринде көрмедим. Эттең, китапта наамаларды беріу қыйын да.

1.VIII. 2004. (Қол таңба).

МАЗМУНЫ

ШАЙЫР ХАҚКЫНДА СӨЗ	3
I. ДУНЬЯ БАСТА ХӘММЕ УШЫН ҚУРЫЛДЫ!..	7
АДАМ КЕЛЕР, КЕТЕР ДҮРКИН ХӘМ ДҮРКИН.....	9
ӘДЕБИЯТ САБАҚЛАРЫН БАЙҚАҒАН	12
БҮЛ ДУНЬЯНЫҢ АТҚАН ЖАҚТЫ ТАҢЫ ДА	12
ГӨНЕРМЕЙДИ ЕЛГЕ ЕТКЕН ЖАҚСЫЛЫҚ	17
ДУНЬЯ БАСТА ХӘММЕ УШЫН ҚУРЫЛДЫ!..	18
ЕГИН ТӘРБИЯСЫ БАСТАН БОЛАДЫ!..	19
ЖАҚСЫНЫҢ ҮЙИНДЕ ТОЙДАЙ ТАМАША	20
ИШКИ СЫРДЫ АҢЛАМАЙДЫ ХӘР КИСИ...	23
КҮННИҢ НУРЫ ЖЕРГЕ АШЫҚ ПӘРМАНА	24
ҚУЯШ СЕНИ БАЛАЛЫҚТАН ҮЛКЕЙТЕР	26
МУХАББАТ ҚАРАМАС ҮЛКЕНГЕ, ЖАСҚА	27
НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН	29
ОПАЛЫ ДОС	30
ӨЗИҢ ЕМЕС, ЖУРТ ӨЛШЕЙДИ БАХАҢДЫ	30
САБЫРЛЫЛЫҚ — ЖАҚСЫЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ	31
ТЕК СУЛЫҰЛЫҚ — МӘЗИ БЕТТИҢ БОЯҰЫ	32
УЯСЫНАН КУС ТА СЕЗИМ АЛАДЫ	34
ҮЗИЛСЕ ГҮЛ ҚАЛАР, САРҒАЙЫП СОЛЫП...	35
ҰАҚЫТ ӨТИП АТЫР СУҰДАЙ АҒЫЛЫП...	36
«ХОШ КЕЛДИҢ!» ДЕП ҚОЛ БЫЛҒАЙДЫ ҒАРРЫЛЫҚ...	36
ХАҚ СӨЗ АЙТСАҢ ХЕШ АБЫРАЙ ТҮСПЕЙДИ	36
ШЫНЛЫҚ — АЛТЫН, ЖАЙНАП ТУРАР НУР БОЛЫП!	39
II. КӨК ГҮМБЕЗЛИ КЕҢ ЖӘХӘННИҢ ИШИНДЕ	41
АҚ КҮНИМ	43
МӘРТЕБЕНИҢ ГИЛТИН ИЗЛЕ ХАЛЫҚТАН	45
ТАРИЙХ	46
КӨК ГҮМБЕЗЛИ КЕҢ ЖӘХӘННИҢ ИШИНДЕ	47
ӨРЛЕТТИ ӨМИРДИҢ ЕПКИНИ	48
АҢЛАДЫМ	49
ХӘР КҮНИНДЕ БИР МЫСҚАЛДАН АҰЫРЛАП...	50
ӨМИРДИҢ ДЕ БӘХӘР, ЖАЗЫ, ҚЫСЫ БАР...	51
БӘХӘРДЕ ГҮЛ...	52

ЖАҚСЫЛЫҚТА	53
ГӘУХӘР ЖҮРЕК	54
МЫҢ ЖЫЛЛАРҒЫ УШҚЫР ЖҮРЕК СЫРЛАРЫН... ..	55
ӘДИЛЛИКТИҢ ТЫМСАЛЫ	56
БАСШЫ БОЛСАҢ ЕЛИҢНИҢ АҒАСЫ БОЛ... ..	57
ТУП САҒА	58
ҚУАНЫШ ПЕНЕН УАЙЫМ	59
ДАНАЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ	60
ПӘК МУХАББАТ	61
САҰЛЫК КӘДИРИН	62
ХЕШ КИМ БИЛМЕС... ..	63
ӨМИРИМНИҢ ХӘР КҮНИ... ..	64

III. АСАҰ АРАЛ АЙДЫНЫНДА, МОЙНАҚТА!..

ЕЛ БАРМЕКЕН МЕНИҢ ТУҰҒАН ЖЕРИМДЕЙ!.. ..	65
ТОЛКЫНДА	67
МОЙНАҚТА	69
ТЕҢИЗ ЖАҒАСЫНДА	72
БАЛЫҚШЫЛАР ҚОСЫҒЫ	74
БАЛЫҚШЫҒА	76
МИЙНЕТ БӘХӘРИ	78
ЖАЗҒЫ КЕШ	81
ЕЛГЕ ҚУАТ, БАҚ ДӘРЯ	82
ХАҒЛАЙБЕРГЕЙ ЖӘЙХҮНИМ!	83
ӘМИҰДӘРЯ	84
БИЗГЕ КЕЛ	87
ТЕҢИЗ БЕНЕН КӨП ОЙНАМАҢ	88
КӨРГЕН ИСТИ ЕТТИК БАЯН	90
1. АРАЛЫМ	93
2. ТОЛКЫНЫҢДЫ ЖӘНЕ ТУҰЛАТ, САРҚЫМА!	95
УАТАН УСЫ БОЛСА, ҚАЙДА КӨШЕМИЗ?... ..	97
ЕСКЕН САМАЛ КЕТЕР ЕЛЕ БАСЫЛЫП... ..	98

IV. КЕН МӘКАНЛЫ ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ

ӨЗ ҮЙИМ	101
ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ	102
ҚАРАҚАЛПАҚ БОЛҒАЛЫ	103
НӨКИСИМ	105
КАРАТАҰ	106
ТОПЫРАҚ ҚАЛА	107
ӨПСАНАҒА ТОЛЫ ДАЛА	108

V. ДУНЬЯНЫҢ ТЕТИГИ СЕНИҢ ҚОЛЫҢДА	109
ДОСЛЫҚ – ЖӘХӘН СӘРДАРЫ	11
АДАМЗАТ	112
ЖАН ӨЗ СЫРЫН ТИЛ АРҚАЛЫ ТЕРБЕТКЕН	113
ХАЛЫҚ ТИЛЕГИ	114
БИЗИҢ УРАН	115
ЖАН АҒАМ КЕТТИҢ, КЕЛМЕДИҢ!	117
БИЗИҢ КҮШ	119
АРМИЯ	120
САҒЫНЫШ	122
АНАЖАН	123
УЛЫ РУМ, ҚЫЗЫ КЕТКЕН ҚЫРЫМҒА	124
ШОЛПАНҒА САПАР	125
VI. ӨМИР СЕНИ ШАЛҚЫТАДЫ, ТУСАЙДЫ.....	127
ӨМИРИМНИҢ ЛИРИКАСЫНАН	129
ӨМИР ЖЫРЫ	133
АНА	135
МЫС ҚУМАН	137
ДУҰТАР МЕНИҢ ШЫН ЖОЛДАСЫМ	139
УРПАҚЛАРЫМ – ҚАНАТЫМ	140
ҮЙ ҚАСЫНДА САРЫ ТАЛ	141
БАЛАЛЫ ҮЙ БАЗАР	143
ХӘСЕМ НӘРСЕ БАР МА, СІРӘ БАЛАДАН?!	145
РАХМЕТ	146
БУЙЫМ ТОЗСА...	147
КҮЙЕҰ ЕМЕС, УЛ ЕДИҢ...	148
ЖҮРЕГИМ СОҒАН БЕРІЛГЕН	149
ҚҰТ-БЕРЕКЕТ ТАТЫҰЛЫҚТАН ТУҰАДЫ	150
ЕСКЕ АЛЫҰ	151
АҚШАМҒЫ ОЙ	152
АТЛАР	153
ЫРЗАЛАСЫҰ СӨЗИ	156
VII. ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ...	157
ШЫМБАЙЛЫ ҚЫЗ	159
ГҮЛ	164
ИНСАНИЯТ – СӘН-САҰЛАТЫ ЖЕР-КӨКТИҢ	165
СУЛЫҰЛЫҚ	166
СЕЗБЕДИМ МЕН ЖҮРЕК ТИЛСИМИН	168
ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ	169

АШЫҒЫНДЫ ӨРТЕМЕ!	170
ОТ ЫШҚЫНДА ЖАНЫП КҮЙДИМ ШОҚ БОЛЫП!	171
СУЛЫҰ	172
БИР СУЛЫҰҒА	173
АШЫЛМАҒАН ХАТЛАР	175

VIII. ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР САРП ЕТПЕЙ... 177

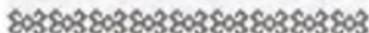
КОСТАРЛАР	178
ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР САРП ЕТПЕЙ	181
ШАЙЫР ХӘМ ҚАЙҚЫ ЖИГИТ	184
НАҰҚАСЫ СОНДАЙ	185
ШЕРНИЯЗДЫҢ ДУҰАСЫ	186

IX. ХАЛЫҚ – ТӨРЕЗИ, ӨЛШЕП ТҮР 189

БИР ДҮКАНШЫ ЖӨНИНДЕ	190
ТӘШИМНИҢ ТАЛАБЫ	191
ЖАЗЫҰШЫ МЕНЕН АЛТЫН БАЛЫҚ	197
КОСЫҚ ХАҚҚЫНДА ҚОСЫҚ	199
МӘСПӘМБЕТТИҢ ТҮСИ	201
ҚӨҰЕСЕТ ТАРАТЫҰШЫЛАРҒА	203
ӨСЕКШИЛЕР	204
ЕНДИ ҚАРАСАМ	205
ХӘМЕЛПАРАЗҒА	206
ТОН МЕНЕН ТӨБЕЛЕС	207
МӘТЖАН ХӘМ МИЛИЦИОНЕРЛЕР	210
АЛЛАМУРАТ ӨЛПАЙЫМ	213
МАҚТАЛЫҰ	215
БАСПАСӨЗДИҢ БИР ДӨКЕЙИНЕ	216
ТИРИЙЕК ЖУТҚАН ЖАЙЫН	221

X. ДИЗИЛ СӨЗЛЕРИМ ЖУЛДЫЗДАЙ 223

ШАЙЫРЛЫҚ ТОЛҚЫНЫ	225
АЛАҚАН	227
КӨРКЕМ СӨЗ БИР ҚҰС ЕДИ	229
ШАБЫТ	230
ШАЙЫРЛЫҚ ШӨРТИ	231
ЖАС ШАЙЫРҒА	233
СЫР ТОЛҒАҰЫ	234
ГӨПЛЕСИҰ	239
МАҚТАҰ	240
БИР СЫНШЫҒА	242

XI. НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН	243
АЛИШЕР НАҰАЙЫ	245
БЕРДАҚ	247
ҰАТАНЫМНЫҢ БҮЛБИЛ ҚУСЫ	249
ОТЫРЫСПА	251
ӘМИҰ БОЙЫНДА САЙРАҒАН...	257
ТӘҒДИР БИЗГЕ БАҒЫНБАС...	259
ҒАФУР ҚУЛАМҒА	261
АБАЙ ЕСКЕРТКІШИНЕ	262
ЖАМБЫЛДЫҢ АТЫ ЖАҒҒЫРҒАН	263
XII. ҚЫЯЛЛАРДАН ҚЫЯЛ ТУҰАР ШАҚАЛАП...	265
БАЛА ТУҰРАЛЫ СӨЗ	267
СУҰҒА КЕТКЕН АДАМ	274
XIII. «ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ БУРҚЫРАСЫН...»	277
«ҚАЙҒЫРҒАНЫ ҚАҒАЗЫНАН БИЛИНДИ...»	279
ӘДЕПСИЗЛІК — ЕЛГЕ КҮЛГЕН	282
ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ АҚЫНЫ	
ҮМБЕТАЛЫ МЕНЕН АЙТЫСЛАРЫНАН	286
«ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ БУРҚЫРАСЫН!»	288
ҚАЗАҚТЫҢ АҚЫНЫ	
САДЫҚ ҚАСЫМОВТЫҢ ТИЛЕҰБЕРГЕНГЕ ХАТЫ	293
«РОТОРЫН СЫТЫП АЛДЫ...»	295
СОЛ ҰАҚЫТТА ЖАЗЫЛДЫ БҮЛ ЖЫР БАСЫ!	296
ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ ШАЙЫРЫ КЕНЕН	
ӘЗИРБАЕВ ПЕНЕН СӨЙЛЕСКЕНЛЕРИНЕН	301
ҚӘЛЕМЛЕС ДОСЛАР	
ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ СЫРБАЙ	
МӘҰЛЕНОВ ПЕНЕН ХӘЗИЛЛЕСКЕНЛЕРИНЕН	303
ҚАЗАҚ ШАЙЫРЛАРЫНЫҢ БАЙРАМ	
МИЙМАНЛАРЫНА ДОСЛЫҚ ХӘЗИЛЛЕРІ	304
ЖАЗЫҰШЫЛАР АУҚАМЫНДА	306
XIV. КӨҢИЛДИ ТЕБИРЕНТЕР САЗДЫҢ ҮЛГИСИ	307
САЗДЫҢ ПАРҚЫН АЛҒЫР ЖҮРЕК АҢЛАЙДЫ	309

ТИЛЕУБЕРГЕН ҚУППАТУЛЛА УЛЫ ЖУМАМУРАТОВ

АРАЛҒА КЕЛДИМ
ОРАЛЫП

*Қарақалпақ тилинде
«Qaraqalpaqstan» баспасы
Нөкіс — 2016*

Редакторы
Тех.редакторы
Художинги

*Гүлистан Пирназарова
Азамат Жаримбетов
Гүлайым Қабулбекова*